

**Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
Асоціація українських правників
Українська екологічна спілка
Адвокатське об'єднання “Василь Костицький і Партнери”**

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

науково-практичний журнал

ISSN 2413-7189

№ 3-4

2016

ЗМІСТ

Еколого-правова освіта і наука в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника.....	3
Багай Н.О. Законодавче забезпечення охорони довкілля у сільському господарстві	6
Вівчаренко О.А. Проблеми охорони навколишнього середовища України	11
Гергелюк Н.Т. Актуальні питання посилення адміністративної відповідальності за порушення у різних сферах екологічного законодавства.....	14
Грицан О.А. Охорона навколишнього середовища під час збройних конфліктів у міжнародному гуманітарному праві.....	18
Данилюк Л.Р. Правовий режим мисливських природних ресурсів: поняття та особливості.....	25
Кернякевич-Танасійчук Ю.В. До питання класифікації злочинів проти довкілля.....	30
Кобецька Н.Р. Правовий режим використання природних ресурсів: поняття, особливості.....	37
Кохан Н.В. Дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення.....	43
Мироненко І.В. Співвідношення положень про добросусідство та земельних сервітутів.....	48
Мороз Г.В. Публічно-приватне партнерство у сфері використання та охорони земель	54
Пташник І.Р. Захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів: ситуація de-jure та de-facto	59
Romanko S.M. Renewable Energy Sources: Incentive Mechanisms of development and legal regulation.....	66
Семків В.В. Істотні умови договорів оренди природних ресурсів.....	73
Яремак З.В. Еколого-правовий конфлікт: поняття, ознаки.....	78

Костицький Василь Васильович
*член-кореспондент Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України*

ЕКОЛОГО-ПРАВОВА ОСВІТА І НАУКА В ПРИКАРПАТСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

16 травня 2016 року на урочистому засіданні Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, присвяченому 76-річчю від дня заснування університету, відбулась церемонія присвоєння звання «Почесний професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» Заслуженому юристу України, член-кореспонденту Національної академії правових наук України, доктору юридичних наук, професору кафедри теорії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Василю Васильовичу Костицькому.

Василь Васильович стояв у витоків формування та становлення вищої юридичної освіти в рідному Прикарпатті. Нинішній Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника започаткований 25 травня 1992 р. В цей день відповідним наказом ректора Івано-Франківського педагогічного інституту імені Василя Стефаника організоване відділення правознавства при історичному факультеті. 1 червня 1992 року створена профільна кафедра теорії та історії держави і права, яку очолив Костицький В.В. Саме за цією кафедрою в перші роки функціонування факультету була закріплена навчальна дисципліна «Екологічне право України», читання якої забезпечував Василь Васильович.

Спеціалізована кафедра трудового, екологічного та аграрного права створена в січні 2006 року за рішенням Вченої ради Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, шляхом виокремлення фахових дисциплін з кафедри теорії та історії держави і права та кафедри цивільного права і процесу.

Сьогодні кафедра є структурним підрозділом Університету та Юридичного інституту, забезпечує навчально-виховну і методичну роботу з ряду споріднених навчальних дисциплін і здійснює наукову та науково-дослідну діяльність за певними напрямками, провідним з яких є еколого-правовий напрям наукових досліджень. Очолює кафедру кандидат юридичних наук, професор Надія Романівна Кобецька, вихованка львівської школи професора Кравченко С. М. (кандидатська дисертація на тему «Екологічні права громадян України» захищена в 1998 році). Нині Надія Романівна завершує докторське дисертаційне дослідження за науковим консультуванням доктора юридичних наук Малишевої Н.Р. на тему: «Дозвільне та договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні».

За роки існування юридичного факультету (інституту) на кафедрі трудового, екологічного та аграрного права сформувався професійний колектив дипломованих викладачів-науковців. Наукову та навчальну діяльність еколого-правового профілю забезпечує завідувача кафедрою Кобецька Н.Р., доцент Мороз Г.В. (у 2006 році захистила кандидатську дисертацію на тему: «Правове регулювання участі громадськості в прийнятті рішень у галузі охорони довкілля», під керівництвом кандидата юридичних наук Кобецької Н.Р.), доцент Романко Світлана Миколаївна (тема захищеної у 2008 році дисертації – «Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції», науковий керівник – доктор юридичних наук Костицький В.В.).

Еколого-правова тематика є пріоритетним напрямом наукових досліджень також доцента Яремак З.В. (тема дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук – «Правове регулювання ведення державних кадастрів природних ресурсів», науковий керівник – кандидат юридичних наук Кобецька Н.Р.), доцента Грицан О.А. (тема дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук – «Правові засади екологічного контролю за використанням та охороною надр», науковий керівник – доктор юридичних наук Семчик В.І.).

Суміжні зі спеціальністю «екологічне право» наукові дослідження проводяться викладачами Юридичного інституту: проф. Вівчаренком О.А. (докторська дисертація на

тему «Правова охорона земель України» захищена в 2015 році, науковий консультант – доктор юридичних наук Мунтян В.Л.), доцент Багай Н.О. (у 2002 році захистила кандидатську дисертацію на тему «Розвиток науки аграрного права України» під керівництвом доктора юридичних наук Титової Н.І.), доцент Мироненко В.І. (тема захищеної у 2008 році дисертації – «Зміст та межі здійснення права приватної власності на землю в Україні», науковий керівник – доктор юридичних наук Костицький В. В.) та іншими.

Результатом наукової роботи кафедри є опубліковані монографії, підручники та навчальні посібники, наукові статті, зокрема: Науково-практичний коментар Водного кодексу України / Н.О. Багай, Н.Р. Кобецька, І.В. Мироненко [та ін.]; за заг. ред. Н.Р. Кобецької. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 360 с.; Кобецька Н.Р. Екологічне право України : навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2007 (2-е видання, 2008 р.). – 352 с.; Кобецька Н.Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : монографія / Н.Р. Кобецька. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2016. – 271 с.; Вівчаренко О.А. Правова охорона земель в Україні : монографія / О.А. Вівчаренко. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 333 с.; Романко С.М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції : монографія / С.М. Романко. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. – 226 с.; Мороз Г.В. Правове регулювання участі громадськості в прийнятті рішень у галузі охорони довкілля : монографія / Г.В. Мороз. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2008. – 168 с.

Викладачі кафедри виступають науковими керівниками дисертаційних досліджень аспірантів, ряд з яких вже поповнили кадровий склад Юридичного інституту. Активна робота проводиться і у сфері керівництва студентськими науковими дослідженнями. При кафедрі діє гурток з проблем екологічного та земельного права, координатором якого є доц. Мороз Г.В.

Сьогодні пріоритетним напрямком роботи кафедри є розвиток співробітництва у сфері навчальної та наукової діяльності з профільними структурами інших держав. Важливим поштовхом до розвитку міжнародного співробітництва та участі науковців у міжнародних проектах і програмах стало прийняття Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника у жовтні 2010 року до Академії екологічного права Міжнародного союзу охорони природи ООН (МСОП ООН). МСОП засновано у 1948 році урядами та неурядовими організаціями, який на сьогодні є найстарішою та найбільш глобальною екологічною організацією, що має на меті збереження природних ресурсів. У 2003 році, визнаючи важливість розвитку освіти та науки в сфері екологічного права на рівні університетів, МСОП було розвинуто ідею створення Академії екологічного права. Академія є унікальною мережею академічних закладів, які займаються удосконаленням правової освіти в галузі охорони довкілля, членами якої сьогодні є більше 200 вищих навчальних закладів і установ по всьому світу.

Членство в Академії дозволяє викладачам обмінюватися результатами своїх наукових досліджень із науковцями всього світу, покращувати методи викладання екологічного права, брати участь у спільних дослідженнях та ініціативах, спрямованих на вирішення глобальних екологічних проблем за допомогою права. Особливо активна робота в цьому напрямку ведеться доцентом Романко С.М., яка є членом Комітету із наукових досліджень Міжнародної Академії екологічного права Міжнародного Союзу охорони природи ООН і бере участь у визначенні основних перспективних напрямків науково-дослідної роботи Академії екологічного права та їх реалізації. Світлана Миколаївна постійно бере участь у роботі Міжнародних Колоквіумів Академії із публікацією матеріалів: 2011 р. – м. Мпеквені (Південно-Африканська Республіка); 2012 – м. Балтімор (США); 2014 – м. Таррагона (Іспанія); 2015 – м. Джакарта (Індонезія); 2016 р. – м. Осло (Норвегія).

Викладачі кафедри постійно співпрацюють Міжнародною Академією екологічного права публікуючи результати своїх досліджень у електронному науковому журналі Міжнародної Академії екологічного права Міжнародного Союзу охорони природи ООН. Статті присвячуються актуальній науковій тематиці (правове регулювання відновлюваних джерел енергії, збереження біорізноманіття в лісах, використання та охорони водних ресурсів) та є доступними для перегляду вчених усіх країн світу.

У 2016 році за сприяння Міжнародної Академії екологічного права було реалізовано запуск матеріалів нової інноваційної платформи дистанційного навчання ООН InforMEA, що поєднує аудіовізуальні та текстові інтерактивні навчальні матеріали, необхідні для успішного проходження тренінгових навчальних курсів зі знання основних міжнародно-правових документів та основ міжнародного екологічного права.

У рамках роботи у сфері обміну досвідом, підвищення кваліфікації та проведення порівняльних наукових досліджень професор Кобецька Н.Р. та доцент Романко С.М. двічі були учасниками тижневих тренінгових курсів з проблем кримінального переслідування злочинів проти довкілля та відповідальності за незаконну порубку лісу, що проводились на базі Міжнародної правоохоронної Академії (м. Будапешт).

Незважаючи на незначний час існування спеціалізованої кафедри трудового, екологічного та аграрного права в складі Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, результати її діяльності є достатньо вагомими та свідчать про високий науковий потенціал колективу, що активно розвивається та успішно працює на теренах еколого-правової науки України.

*Директор Юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Васильєва Валентина Антонівна*

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Багай Н.О.

(кандидат юридичних наук, доцент)

Анотація. Стаття присвячена аналізу законодавства про охорону довкілля у сільському господарстві. Досліджено систему нормативно-правових актів, що регулюють природоохоронні відносини в аграрному секторі. Визначено основні тенденції розвитку законодавства про охорону довкілля у сільському господарстві.

Ключові слова: охорона довкілля, сільське господарство, сільськогосподарське виробництво, екологічне законодавство, аграрне законодавство, екологізація законодавства.

Bagay Nadiya Legislative ensuring of environmental protection in agriculture

Actuality. That the legal provisions on the protection and rational use of natural resources in the agricultural production and on the prevention of negative effects on the environment are contained in acts of environmental and agrarian legislation and form a complex interbranch legislative institution .

This article is devoted to the analysis of the legislation on environmental protection in agriculture. The author investigates the system of regulations governing environmental relations in agriculture and defines the main trends of the development of environmental legislation in agriculture.

The presentation of the main problems. It is argued that one of the important areas of environmental legislation in agriculture is ecologization of agrarian legislation. It involves the formation of qualitatively new agrarian-legal provisions based on the general principles and ideas of environmental protection and rational use of natural resources. These provisions will ensure specialized legal regulation of social relations in agricultural production based on its interconnection with the environment.

Conclusions. In the author's opinion, ensuring of environmental protection in agricultural production should be a priority of the state agrarian policy defined by law. In terms of Ukraine's integration with the European community legislative support of the agricultural sector of Ukraine should be based on the principles of the Common Agricultural Policy of the EU, which has an aim of not only increasing the efficiency of agricultural production but also of rational use and protection of natural resources, integrated rural development.

Keywords: environmental protection, agriculture, agricultural production, environmental laws, agrarian laws, ecologization of legislation.

Актуальність. Процес сільськогосподарського виробництва об'єктивно пов'язаний з використанням природних ресурсів та впливом на довкілля. Тому необхідною умовою ведення сільськогосподарського виробництва є його відповідність еколого-правовим вимогам. Належне законодавче регулювання природоохоронних відносин в аграрному секторі є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку сільського господарства та сільських територій.

Стан дослідження. Правове регулювання охорони навколишнього природного середовища у сільському господарстві аналізувалось як представниками науки екологічного права (В.І.Андрейцевим, А.П.Гетьманом, В.Л.Мунтяном, Ю.С.Шемшученком), так і представниками аграрно-правової науки (В.М.Єрмоленком, О.О.Погрібним, Н.І.Титовою, В.З.Янчуком). Водночас постійний розвиток екологічного та аграрного законодавства в умовах євроінтеграції зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у цій площині.

Метою статті є аналіз системи нормативно-правових актів, що забезпечують регулювання відносин охорони довкілля у сільському господарстві, аналіз зв'язків та співвідношення між ними, а також визначення тенденцій майбутнього розвитку законодавства у цій частині.

Виклад основного матеріалу. В сучасний період науковці справедливо виділяють два найбільш важливі вектори природоохоронної діяльності у сільському господарстві: «охорона навколишнього природного середовища і всіх його елементів від негативного впливу сільськогосподарського виробництва та охорона сільського господарства від шкідливого впливу антропогенного навколишнього середовища» [1, с.346].

Відповідно, правова охорона довкілля здійснюється як через встановлення правових приписів щодо охорони окремих видів природних ресурсів, що використовуються у сільському господарстві, так і через правове регулювання здійснення самої сільськогосподарської діяльності [2, с. 414-415].

Слід відзначити, що процеси інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, використання мінеральних добрив, пестицидів, засобів боротьби із шкідниками рослин негативно позначаються на стані земель та інших природних ресурсів. Водночас авторами справедливо зазначається, що сільськогосподарська діяльність є не лише джерелом екологічних загроз, але й об'єктом охорони від них [2, с.414].

У зв'язку з цим, Законом України від 21 грудня 2010 року «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» передбачено створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства; зменшення площ орних земель, консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосподарських угідь тощо.

На думку Л.О.Бондара, «правовий інститут охорони довкілля в сільському господарстві є складним інститутом одночасно аграрного й екологічного права як комплексних галузей права» [2, с. 414]. Тому законодавчою основою охорони довкілля у сільському господарстві є велика система нормативно-правових актів різної галузевої належності. Зокрема, приписи про охорону і раціональне використання природних ресурсів у процесі сільськогосподарського виробництва та про запобігання негативному впливу на довкілля вміщені в актах екологічного й аграрного законодавства.

В цілому нормативно-правові акти, що регулюють відносини з охорони навколишнього середовища у сільському господарстві, можна поділити на три групи.

До першої групи варто віднести еколого-правові акти, що закріплюють загальні засади охорони навколишнього природного середовища та містять визначальні положення щодо напрямів охорони довкілля в різних сферах взаємодії суспільства і природи, в тому числі і в сільському господарстві. До таких актів належать Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну експертизу», «Про відходи» та інші.

До другої групи належать нормативно-правові акти екологічного законодавства, які визначають вимоги щодо охорони окремих природних ресурсів: Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Кодекс законів про надра України, Лісовий кодекс України, Закони України «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про охорону атмосферного повітря» та інші. У цих актах, поряд із положеннями загального значення, що регулюють відносини використання окремих природних ресурсів, вміщені ще й спеціальні приписи щодо забезпечення їх охорони у процесі ведення сільськогосподарського виробництва.

Особливо важливе значення у системі цих актів належить актам земельного законодавства, адже земля є основним і незамінним засобом аграрного виробництва. Поряд із Земельним кодексом України, відносини охорони земель у сільському господарстві регулюють і спеціальні Закони: «Про охорону земель», «Про меліорацію земель» та інші.

Третю групу утворюють законодавчі приписи актів аграрного законодавства. До цієї групи можна віднести Закони України «Про пестициди і агрохімікати», «Про захист рослин», «Про карантин рослин», «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» та інші. Законодавчі приписи, вміщені в актах аграрного законодавства, спрямовані переважно на врегулювання окремих видів сільськогосподарської виробничої діяльності та передбачають заходи щодо запобігання впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище.

Таким чином, охорона довкілля у сільському господарстві забезпечується системою законодавчих приписів, вміщених у нормативно-правових актах екологічного й аграрного законодавства, та утворює складний міжгалузевий законодавчий інститут.

Серед недоліків законодавчого регулювання цих відносин можна відзначити розкиданість приписів з питань охорони довкілля у сільському господарстві по різних нормативно-правових актах (як актів у межах однієї галузі законодавства, так і серед різногалузевих актів), відсутність «центрального» акта, що певною мірою ускладнює застосування на практиці таких приписів.

Крім того, недоліком сучасного законодавчого регулювання охорони навколишнього середовища у сільському господарстві є закріплення на законодавчому рівні переважно загальних вимог щодо охорони природних ресурсів у процесі здійснення різних видів господарської діяльності та недостатнє врахування специфіки процесу виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Така специфіка до певної міри врахована лише у спеціальних актах аграрного законодавства (напр., у Законах України «Про пестициди і агрохімікати», «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» тощо).

Одним із важливих напрямів розвитку законодавства в цій частині є подальша екологізація аграрного законодавства. Закріплені в еколого-правових актах вимоги щодо раціонального використання та охорони природних ресурсів, допустимого впливу на довкілля повинні знаходити відображення у змісті нормативно-правових приписів з питань здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності.

Сучасні нормативно-правові акти аграрного законодавства, що визначають особливості правового статусу сільськогосподарських підприємств, та акти з питань виробничо-господарської діяльності в аграрному секторі економіки містять лише окремі правові приписи щодо раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим, справедливо відзначає Є.С.Бердніков, що чинні акти аграрного законодавства «в цілому присвячені регулюванню господарських відносин в агропромисловому комплексі і є недостатньо екологізованими» [3, с. 480]. Тому одним із концептуальних напрямів розвитку аграрного законодавства України є наповнення його екологічним змістом.

При цьому мова йде передусім не про механічне включення законодавчо визначених екологічних вимог до нормативно-правових актів аграрного законодавства, а про формування на основі загальних принципів та ідей охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування якісно нових аграрно-правових приписів, що забезпечуватимуть спеціалізоване правове регулювання суспільних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва з урахуванням його взаємозв'язку з довкіллям.

Забезпечення належної охорони довкілля у процесі сільськогосподарського виробництва повинно стати одним із важливих пріоритетів державної аграрної політики, визначених на законодавчому рівні.

Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» передбачалися окремі положення щодо забезпечення охорони земель та ґрунтів, сприяння впровадженню ресурсозберігаючих, безпечних та екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства. Та, попри формальну чинність цього Закону, сама його назва свідчить про тимчасовий характер, а тому сьогодні існує потреба у формуванні державної аграрної політики на довгострокову перспективу, визначенні її основних пріоритетів і закріпленні їх на законодавчому рівні.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р №995-р затверджено Концепцію розвитку сільських територій. Метою Концепції є створення необхідних організаційних, правових та фінансових передумов для сільського розвитку шляхом: охорони навколишнього природного середовища, збереження та відновлення природних ресурсів у сільській місцевості; приведення законодавства у сфері сільського

розвитку у відповідність із стандартами ЄС. Для виконання Концепції передбачається розробка та здійснення заходів з охорони та збереження природних ресурсів у сільській місцевості (розвиток природно-заповідного фонду із залученням територіальних громад села, селища і суб'єктів господарювання; організація роботи з видалення залишків агрохімікатів на занедбаних складах та інших, у тому числі необлаштованих місцях їх зберігання; посилення контролю і відповідальності за викидання побутових відходів, організацію стихійних сміттєзвалищ, скидання забруднених вод у поверхневі водойми в сільській місцевості; підтримка виробництва енергії з альтернативних джерел тощо).

На розгляді у Верховній Раді знаходиться законопроект «Про розвиток сільського господарства та сільських територій в 2017 – 2022 рр. (інтегральне село)», яким передбачені заходи щодо забезпечення пріоритетності розвитку сільського господарства та сільських територій, поліпшення демографічної ситуації на селі тощо. Проте в цьому законопроекті недостатньо уваги приділено регулюванню природоохоронних відносин у сільському господарстві.

Отже, в сучасний період існує потреба у законодавчому закріпленні вимог щодо охорони довкілля у сільському господарстві як пріоритетних засад державної аграрної політики України на довгострокову перспективу.

В умовах інтеграції України з європейським співтовариством законодавче забезпечення розвитку аграрного сектора економіки України повинно базуватися на засадах Спільної аграрної політики (САП) ЄС, що має на меті не лише підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, а й раціональне використання та охорону природних ресурсів, комплексний розвиток сільських територій.

Основними цілями САП ЄС, що були закріплені установчим Римським договором про створення ЄС (1956 р.) і залишаються незмінними упродовж багатьох десятиліть, є: підвищення продуктивності аграрного сектора шляхом сприяння технічному прогресу; забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва та оптимального використання факторів виробництва; забезпечення прийняттого рівня життя для зайнятих у сільському господарстві, зокрема через збільшення їхніх доходів; стабілізація ринків агропродовольчої продукції, захист виробників і споживачів від зовнішніх чинників; гарантування забезпечення країн-членів Співтовариства якісним продовольством за рахунок власного виробництва сільськогосподарської продукції; забезпечення населення продовольчою продукцією за доступними цінами [4, с. 9-10]. Як зазначають науковці, оскільки в аграрній економіці галузевий і територіальний фактори інтегровані в одне ціле, пріоритети САП змістилися з вирішення проблем сільського господарства до завдань розвитку сільських територій [4, с. 9].

У ст. 404 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачено, що співробітництво між сторонами у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій охоплює, поряд з іншим, такі сфери: заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах; обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій; заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості.

Виходячи з цього, основні напрями розвитку законодавства про державну аграрну політику повинні підпорядковуватися цілям САП ЄС. На думку О.В. Роздайбіди та О.В. Білінської, одним із напрямів вдосконалення правового забезпечення державної аграрної політики України має стати інтеграція законодавства України до європейських стандартів і стандартів СОТ [5, с. 156].

Особливістю САП на період до 2020 року є те, що поряд з цілями стосовно розвитку сільського господарства і його суб'єктів все більше уваги приділяється цілям

соціально-правовим і збереженню навколишнього середовища [6, с. 189]. Серед основних пріоритетів Спільної аграрної політики зараз є стале використання природних ресурсів й господарська діяльність, узгоджена з кліматом: законодавча гарантія сталої виробничої діяльності й забезпечення постачання природних публічних благ; підтримка зростання екологічно чистого виробництва шляхом упровадження інноваційних технологій [6, с. 189] Тому з 2014 року в ЄС застосовується особливий режим підтримки малих форм господарювання, а за допомогою системи так званих «зелених» платежів у рамках САП ЄС і надалі збережеться стимулювання екологізації сільськогосподарського виробництва [7, с. 5].

Висновки. Законодавчі приписи про охорону і раціональне використання природних ресурсів у процесі сільськогосподарського виробництва та про запобігання негативному впливу на довкілля вміщені в актах екологічного й аграрного законодавства та утворюють складний міжгалузевий законодавчий інститут.

Одним із важливих напрямів розвитку законодавства про охорону довкілля у сільському господарстві є екологізація аграрного законодавства, що передбачає формування на основі загальних принципів та ідей охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування якісно нових аграрно-правових приписів, котрі забезпечуватимуть спеціалізоване правове регулювання суспільних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва з урахуванням його взаємозв'язку з довкіллям.

Забезпечення охорони довкілля у процесі виробництва сільськогосподарської продукції має стати одним із пріоритетів державної аграрної політики, визначених на законодавчому рівні.

В умовах інтеграції України з європейським співтовариством законодавче забезпечення розвитку аграрного сектора економіки України повинно базуватися на засадах Спільної аграрної політики ЄС, що має на меті не лише підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, а й раціональне використання та охорону природних ресурсів, комплексний розвиток сільських територій.

Напрями майбутніх наукових досліджень, на наш погляд, могли б зосереджуватись на розробці пропозицій щодо внесення змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів екологічного та аграрного законодавства з метою забезпечення охорони довкілля та раціонального природокористування в аграрному секторі відповідно до пріоритетів Спільної аграрної політики ЄС.

Список використаних джерел

1. Екологічне право України : Підручник / [Гетьман А.П., Шульга М.В., Попов В.К. та ін.]; за ред. А.П.Гетьмана, М.В.Шульги. – Харків : «Право», 2005. – 342 с.
2. Аграрне право України : Підручник / [Багай Н.О., Бондар Л.О., Гуревський В.К. та ін.]; за ред. О.О.Погрібного. – К.: Істина, 2007. – 448 с.
3. Аграрное, земельное и экологическое право Украины: Особенности части учебных курсов. Учебное пособие / [Беженарь А.М., Бердников Е.С., Бондарь Л.А. и др.]; под общ. ред. Погребного А.А. – Харьков: ООО «Одиссей», 2001. – 560 с.
4. Клименко І.В. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості і виклики для України. Аналітична доповідь / І.В. Клименко, М.Г. Бугрій, І.В. Ус. – К.: НІСД, 2011. – 19 с.
5. Роздайбіда О.В., Білінська О.В. Економіко-правові аспекти державної аграрної політики України / О.В. Роздайбіда, О.В. Білінська // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2010. – №3. – С. 152-161.
6. Шерстюк С.В. Спільна аграрна політика ЄС на 2014 – 2020 роки: орієнтири для України // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – №5. – С 188-190.
7. Казьмір Л. П. Перспективи використання механізмів Спільної аграрної політики ЄС для активізації розвитку сільських територій України : експертний коментар і пропозиції / Л. П. Казьмір ; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». - Львів, 2015. – 6с. - Режим доступу: <http://ird.gov.ua/irdp/e20150303.pdf>

ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ**Вівчаренко О.А.**

(доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри трудового екологічного та аграрного права, заступник директора Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника)

Анотація. В статті висвітлені проблемні питання правової охорони навколишнього середовища та правової охорони земель. Обґрунтовуються інтереси всього суспільства, що складаються з інтересів соціальних груп і окремих громадян, в підтриманні якості навколишнього середовища, в тому числі земель, для забезпечення життя, здоров'я людини і майбутніх поколінь.

Ключові слова: права охорона, навколишнє середовище, земля, земельні ресурси.

Vivcharenko O.A. Issues of environmental protection of Ukraine

Actuality. Legal protection of the environment increasingly has to play the role of social guarantees in ensuring environmental well-being of mankind in the present and future. But the very concept of environmental protection, is comparatively new, and its content self-explanatory.

The purpose of the article. The article aims to highlight the legal issues of environmental protection and legal protection of land as part of the respective institute.

Description of the underlying problem. Security in land resources is an integral part ecological security on a particular natural resource. Land protection is closely connected with the need to comply with environmental requirements. Human behavior must be reconciled with ecological requirements and laws of reasonableness, fairness and honesty. If such behavior destroys the ecological balance, it is following with environmental disasters. Accordingly, if the legal human behavior violates the requirements of land protection, the consequence is the degradation of land resources, managerial dysfunction.

Conclusions. Violation of the subjective right to a healthy environment means both infringement on the objective right and established society order. Consequently, the security jurisdiction in the sphere of land relations means the possible options of legal requirements, legal practice and legal behavior in the sphere of land relations, focused on providing of the environment, which is suitable for normal human existence, including the conservation, improvement and restoration of useful properties of land, soil as a necessary component of the environment.

Keywords: legal protection, environment, land, land resources.

Постановка проблеми. Інститут правової охорони навколишнього середовища

України існує як основа, тобто необхідна група однорідних (охоронних) норм земельного, екологічного, адміністративного та кримінального права. Його сила та значущість підкріплюється політичними, соціально-екологічними, правовими, науково-технічними, виховними та іншими заходами, що постійно розширюються, торкаються багатьох сторін життя суспільства, адже покликані захистити природу Землі від несприятливих антропогенних змін.

Правова охорона навколишнього середовища дедалі більше має відігравати роль соціальної гарантії у справі забезпечення екологічного благополуччя людства в теперішній час та в майбутньому. Але саме поняття охорони навколишнього середовища, є порівняно новим, а його зміст потребує пояснень.

Починаючи приблизно з минулого століття коли люди почали усвідомлювати необхідність спеціальної турботи про підтримку сприятливих природних умов, зміст проблеми обмежувався завданням збереження визначних пам'яток природи – цінних видів тварин і рослин та окремих ландшафтів. У цей час виникло поняття охорони природи у специфічно близькому значенні. Пізніше до цього додається поняття охорони природних ресурсів, тобто джерел природної сировини, що експлуатуються в інтересах розвитку економіки.

Поява поняття «охорона навколишнього середовища» пов'язана з тим, що в ньому повніше відображається першочергове та головне завдання – зберегти Землю населенню та, за можливістю, покращити її як для теперішнього, так й для майбутніх поколінь людей. У сучасному вживанні поняття «охорона навколишнього середовища» звичайно охоплює й охорону природи (у вузькому значенні), й охорону природних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Охорона навколишнього середовища є глобальною проблемою. Вона охоплює весь світ, торкається інтересів усіх держав та народів. Це обумовлює єдність природи, об'єктивністю її законів, загальнолюдським характером науково-технічної революції, що обумовлює посилення впливу людей на природу та зацікавленістю всього людства в тому, щоб жити у сприятливих природних умовах.

Однією із складових інституту охорони навколишнього середовища є інститут охорони земель [3, с. 127]. Але сутність та соціальне значення охорони навколишнього середовища і охорони земель неоднакові, бо знаходяться у різних соціально-економічних організаціях та системах.

При цьому слід зазначити, що проблема охорони земель є насамперед загальнонаціональною проблемою, вирішувати яку Українська держава повинна власними зусиллями. Це обумовлене насамперед розглядом землі як територіально-просторового базису та одного з важливих елементів суверенітету держави [10, с. 267].

Доречно зазначити, що аналогічним чином виникають питання і в Російській Федерації. Там законодавець щодо землі вказує на дві основні її функції – здатність землі слугувати як природний засіб виробництва у сільському господарстві; друга здатність виступати як територіальний (просторовий) базис здійснення господарської та іншої діяльності на теренах Росії, проте головним значенням землі є її екологічне значення як природного об'єкта [4, с. 214].

У той самий час правова охорона земель тісно пов'язана з необхідністю дотримання екологічних вимог, адже людина не може змінити чи відмінити об'єктивні закони природи, але вона повинна пізнавати їх та правильно застосовувати в інтересах розвитку суспільства. Для цього необхідно зрозуміти зміст екологічних вимог, що випливають з об'єктивних законів природи та диктують певні варіанти поведінки щодо навколишнього середовища в тих чи інших випадках чи історичних умовах, а потім реалізувати ці вимоги в управлінні поведінкою окремих людей, їх колективів. Поведінка людини має бути узгоджена з екологічними вимогами та законами розумності, справедливості та добросовісності. Якщо така поведінка руйнує екологічний баланс, то настає час екологічних катастроф. Відповідно, якщо правова поведінка людини порушує вимоги охорони земель, то наслідком є погіршення стану земельних ресурсів, управлінські дисфункції.

Безпека у сфері земельних ресурсів є складовою частиною екологічної безпеки щодо окремого природного ресурсу. Слід зазначити, що питання екологічної безпеки на даний час достатньо визначене та розроблене у юридичній літературі. Зокрема, слід згадати праці В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк та Н. Р. Кобецької, які детально дослідили поняття екологічної безпеки, враховуючи загальнотеоретичні положення екологічного права України та перспективи його розвитку [1; 2; 11]. Проте, потребує свого дослідження правове розслідування стану безпеки щодо окремих природних ресурсів.

Важливо зазначити, що право як найбільш ефективний регулятор суспільних відносин може забезпечити бажану поведінку людей, тісно взаємодіючи з іншими засобами управління суспільними справами. Звичайно, у правових нормах інституту правової охорони не можуть з повною мірою відтворюватися екологічні вимоги. Тут мають трансформуватися вимоги, вказівки, виконання яких необхідне та практично можливе в даних історичних умовах, та таким чином, забезпечує їх реалізацію. Отже, за допомогою права підтримується історично виправдане поєднання екологічних та соціальних вимог, що дозволяє людям добиватися максимально можливого успіху в охороні навколишнього середовища в кожний історичний період.

Право у притаманних йому формах та за допомогою соціальних методів виражає та запроваджує в життя екологічні (природоохоронні) вимоги та рішення, що вироблені у межах всіх інших аспектів охорони навколишнього середовища. Будучи інтегрованими та трансформованими у правові норми, установи та інститути, ці вимоги набувають самостійного, імперативного характеру навіть щодо тих сторін практики, якими вони були

породжені. Вони стають авторитетним мобілізуючим фактором у суспільстві та передбачають поведінку осіб не лише у даний момент, а й у майбутньому. Таким чином права охорона навколишнього середовища, земельних ресурсів виконує не технократичну службову роль щодо інших аспектів цієї проблеми, а має бути, на нашу думку, закономірною засадою, місією природоохоронної діяльності.

У чинному законодавстві України [6; 7; 9], зокрема у ст. 16 Конституції України [12], визначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави. З урахуванням даного конституційного положення формується державна політика у сфері охорони земель в Україні. Принципи державної політики у сфері охорони земель, що закріплені у Законі України «Про охорону земель» [8], на думку В. І. Федоровича, можна вважати принципами окремих інститутів земельного права, що підкреслює їх специфіку.

Так, у ст. 3 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [5] визначені основні принципи здійснення державного контролю за використанням та охороною земель. На додаток до цього слід звернути увагу на те, що в даному законі зазначаються наступні основні принципи державної політики у сфері охорони земель:

- забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу;
- пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва;
- відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про охорону земель;
- нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси;
- поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель;
- публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель.

Висновки. Отже, в основу чинного земельного законодавства України щодо охорони земель покладене положення ст. 3 Конституції України, згідно з якою права і свободи та їх гарантії, в даному випадку це право на сприятливе навколишнє природне середовище та екологічну безпеку, визначають зміст, спрямованість і відповідальність діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення є головним обов'язком держави. Такі напрямки потребують комплексного і позитивного забезпечення охорони земель актами міжнародного та національного законодавства. Звичайно, основний тягар охоронного спрямування повинен належати земельному законодавству. Але у тих випадках, коли це підпадає під предмет регулювання іншими галузями законодавства, потрібен і його цілеспрямований охоронний вплив.

Охоронні права суб'єктів земельних відносин тісно пов'язані із правом на життя на охорону здоров'я, що має надвелике значення для людини, забезпечення сприятливого для неї навколишнього середовища. Право на сприятливе навколишнє середовище належить до числа загальнолюдських цінностей, природних прав людини, забезпечення якого опосередковане участю людини в правовій охороні навколишнього середовища України.

Порушення суб'єктивного права громадян на сприятливе навколишнє середовище означає водночас і посягання на право об'єктивне, на встановлений у суспільстві екологічний правопорядок. Отже, охоронна юрисдикція у галузі земельних відносин – це можливі варіанти правових приписів, правової практики та правової поведінки суб'єктів у сфері земельних відносин, спрямовані на забезпечення придатного для нормального існування людини навколишнього середовища, в тому числі збереження, покращення та відновлення корисних властивостей землі, ґрунту як необхідної складової цього середовища.

Список використаних джерел

1. Андрейцев В. Право громадян на екологічну безпеку: проблеми конституційного забезпечення / В. Андрейцев // Право України. – 2001. – №4. – С. 8-11
2. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки України: навч. та наук.-практ. посіб. / В. І. Андрейцев. – К.: Знання-прес, 2002. – 312 с.
3. Бусуйок Д. В. Обмеження прав на землю за законодавством України: монографія / Д. В. Бусуйок. – К.: Юридична думка, 2006. – 144 с.
4. Екологічне право України: підруч. / за ред. В. К. Попова і А. П. Гетьмана. – Х.: Право, 2001. – 480 с.
5. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель від 19 червня 2003 р. № 963–IV (із змінами) // Урядовий кур'єр. – 2003. – №134. – 23 лип.
6. Закон України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р. № 964 –IV (зі змінами) // Голос України. – 2003. – №134. – 22 лип.
7. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264–XII //ВВР України. – 1991. – №41. – Ст. 546
8. Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. № 962 –IV (зі змінами) // Голос України. – 2003. – №139. – 29 лип.
9. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. №2768 – III (зі змінами) // Голос України. – 2001. – № 217. – 20 лист.
10. Земельне право України: підруч. для студ. юрид. спец. вузів / В. І. Семчик, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга. – К.: Ін Юре, 2008. – 600с.
11. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : монографія / Н. Р. Кобецька. – Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2016. – 271 с.
12. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змінами та доповненнями) // ВВР України. – №30. – Ст.141.

УДК 349.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОСИЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ У РІЗНИХ СФЕРАХ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Гергелюк Н.Т.

(кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового екологічного та аграрного права, заступник директора Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника)

Анотація. Проаналізовано історію становлення інституту адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства. Досліджено розвиток основних принципів формування екологічної політики держави у сфері поводження з відходами. Висвітлено основні тенденції удосконалення законодавчої бази та приведення її у відповідність з вимогами міжнародної спільноти.

Ключові слова: екологічна безпека; екологічна політика; екологічна політика ЄС; адміністративна відповідальність; поводження з відходами;

Аннотація. Проанализирована история становления института административной ответственности за нарушение экологического законодательства. Исследовано развитие основных принципов формирования экологической политики государства в сфере обращения с отходами. Освещены основные тенденции усовершенствования законодательной базы и приведения ее в соответствие с требованиями международного сообщества.

Ключевые слова: экологическая безопасность; экологическая политика; экологическая политика ЕС; административная ответственность; обращение с отходами.

Analysis of the establishment history of administrative liability institute for violation of environmental laws was performed. Investigation of the basic principles development of state environmental policy formation in the field of waste management was carried out. The key trends in the legal framework improvement and bringing it into conformity with the requirements of the international community were highlighted.

Key words: environmental safety; environmental policy; EU environmental policy; administrative liability; waste management

Постановка проблеми. Україна входить в число країн з найбільш високими обсягами утворення та накопичення відходів. Щорічно їх утворюється 700-720 млн. т. Загальна маса накопичених на території України відходів у поверхневих сховищах перевищує 25 млрд. т., що в розрахунку на 1 кв.км площі становить близько 40 тис. тонн. З урахуванням сучасного технологічного рівня переробки відходів в Україні серед загальної кількості відходів, які утворюються щороку, реальну цінність становлять 410-430 млн. т. До категорії високотоксичних належать лише 1-2 відсотки всіх промислових відходів, але їх вплив на довкілля дедалі зростає [6]. Як сучасна правова держава, Україна вибрала пріоритетний напрям розвитку в галузі управління відходами, орієнтуючись на досвід інших держав, зокрема держав, що входять в склад ЄС шляхом вдосконалення сучасного українського законодавства, адаптації нормативно-правових актів до екологічного Розв'язання проблеми поводження з відходами має здійснюватись на державному рівні, насамперед, шляхом впровадження ефективного законодавчого регулювання, яке повинно будуватись на врахуванні національних особливостей населення та позитивному досвіді європейського законодавства.[2]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема поводження з відходами є дуже актуальною на сьогоднішній день. Дослідженням даних питань займаються екологи, правники, а також вітчизняні та зарубіжні науковці. І.І. Каракаша, С.М. Кравченко, В.Л. Мунтян, М.В. Шульга досліджували прогалини нормативно-правової бази та оптимальні шляхи імплементації європейського законодавства у сфері поводження з відходами.

Метою статті є дослідження питання розв'язання проблеми поводження з відходами шляхом впровадження ефективного законодавчого регулювання, яке повинно будуватись на врахуванні національних особливостей населення та шляхом гармонізації українського законодавства до європейських та міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу. Право на безпечне для життя та здоров'я довкілля є фундаментальним правом людини і громадянина .

Законодавство України передбачило це право як одне з основних конституційних прав людини і громадянина. Згідно з ст. 50 Конституції України "кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди".[3]

Наближення України до єдиного Європейського правового простору вимагає адаптації законодавства та приведення його у відповідність до європейських і світових стандартів. Одним із аспектів розвитку сучасного екологічного права є адаптація екологічного законодавства до права навколишнього середовища ЄС. Впровадження міжнародних правових стандартів призвели до перегляду ряду підходів до правового регулювання охорони навколишнього середовища, оцінки впливу на навколишнє середовище, відповідальності за порушення чи недотримання правових норм у сфері екології, створення екологічної мережі тощо.

Екологічні права громадян, їх становлення та розвиток один з пріоритетів діяльності міжнародної спільноти. Яскравим прикладом є Конвенція Європейської Економічної Комісії ООН "Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля", прийнята 25 червня 1998 року у м. Оргусі (Данія). Україна була однією з перших держав, що підписала цю Конвенцію. Конвенція ратифікована Україною 6 липня 1999 року.

У Стокгольмській декларації з навколишнього середовища, прийнятій 16 червня 1972 року, вперше закріплено право на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя. У Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку, прийнятій 14 червня 1992 року, закріплено право громадян на здорове і плідне життя в гармонії з природою.

На сьогоднішній день ЄС має широку компетенцію в галузі вирішення екологічних питань, а екологічна інтеграція стала обов'язковою для всіх членів та кандидатів на вступ до ЄС. Принципами екологічної політики ЄС є:

- 1) принцип субсидіарності (спільна діяльність на тих напрямках де країни – члени не можуть впоратись самі, або таке вирішення буде більш ефективним ніж на рівні держави)
- 2) принцип превентивних (попереджувальних) дій;
- 3) принцип обережності;
- 4) принцип відшкодування збитку навколишньому середовищу шляхом усунення шкоди на початковому етапі її виникнення;
- 5) принцип екологічної орієнтованості, коли будь яка діяльність здійснюється з урахуванням потреб навколишнього середовища;
- 6) принцип « забруднювач платить » суттєво підкріплений у 2004 році Директивою 2004/35/ЄС про цивільну відповідальність за забруднення довкілля;
- 7) принцип інтеграції екологічної політики у розробку і проведення усіх інших політик[6].

В процесі модернізації та пошуку нових шляхів удосконалення правових норм, важливо поєднати надбання вітчизняної правової школи із здобутками міжнародного співтовариства.

На законодавчому рівні забезпечення екологічної безпеки повинно не тільки декларуватись, але і містити інструменти та важелі праворегулюючого за забезпечувального характеру.

До прикладу, на сьогоднішній день мало уваги приділяється питанню законодавчого врегулювання у сфері поводження з відходами в частині відповідальності суб'єктів господарювання, зайнятих у цій сфері.

В Україні нині необхідно істотно посилити адміністративну відповідальність за порушення у сфері поводження з відходами.

Якщо проаналізувати Кодекс України про адміністративні правопорушення, то можна звернути увагу на досить низькі штрафні санкції, що встановлює законодавець, за порушення у сфері поводження з відходами.

Ст. 52 КУпАП - псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними і радіоактивними речовинами, нафтою та нафтопродуктами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами, а так само невжиття заходів по боротьбі з бур'янами - тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності - від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.[4]

Ст. 59 КУпАП - забруднення і засмічення вод, порушення водоохоронного режиму на водозборах, яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища, тягнуть за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без споруд і пристроїв, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливому діянню - тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян[4].

Ст. 72 КУпАП – пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, промисловими і комунально-побутовими викидами, відходами і покидьками, що спричиняє його усихання чи захворювання - тягне за собою накладення штрафу на громадян від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян[4].

Кодекс України про адміністративні правопорушення містить ряд статей, у яких застосовуються рекордно низькі розміри штрафних санкцій за порушення у сфері поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження. Розмір штрафних санкцій має бути адекватний мірі завданої шкоди навколишньому середовищу, за порушення правової норми.

Парадоксальним є той факт, що суб'єкту господарювання вигідніше сплатити адміністративний штраф, аніж пройти законодавчо встановлений шлях утилізації відходів. Тому на сьогоднішній день, великим запитом в суспільстві користується питання перегляду адміністративних норм в сфері поводження з відходами, зокрема збільшення штрафних санкцій в декілька разів.

Для ефективнішого врегулювання питання адміністративної відповідальності за порушення у сфері екології, слід використовувати економічні інструменти та фінансові важелі. Екологічний податок, платежі за забруднення вже є головними складовими елементами економічного механізму управління природокористування, який функціонує в Польщі. Характерним є те, що екологічні оплати здійснюють всі суб'єкти господарювання і лише за діяльність що відповідає чинним законодавчим нормам. У Польщі сума штрафу за викиди забруднюючих речовин у повітря в 10 разів перевищує суму оплати за нормоване забруднення. Сама загроза можливого великого штрафу за екологічне порушення значно посилює його функцію як запобіжного економічного регулятора природокористування.

У США та Великобританії адміністративні штрафи стягуються у судовому порядку. Відповідно до законодавства Америки, за один день умисного порушення законодавства про якість води, повітря відходи може бути накладено кримінальний штраф до 25 тис. дол або тюремне ув'язнення до 1 року, або те й інше. При повторному порушенні - штраф до 50 тис. дол за один день порушення або тюремне ув'язнення на термін до 2 років нараховується штраф у розмірі 25 тис. доларів.

Враховуючи той факт, що наша держава перебуває в процесі євроінтеграції, що вимагає гармонізації українського законодавства до європейських та міжнародних стандартів, врегулювання даної проблеми є необхідністю, адже світова спільнота проводить величезну роботу щодо захисту довкілля.

Політика управління відходами ЄС передбачає ряд принципів, які мають загальний характер, тому їх застосування та інтерпретація залишають державам-членам та країнам-претендентам на членство в ЄС можливість поступової адаптації національних особливостей до європейського законодавства. Зважаючи на складність та серйозність проблеми поводження з відходами, в ЄС розроблена велика база нормативних документів у цій сфері діяльності. Головним таким нормативно-правовим документом, який визначає правові рамки та основні принципи поводження з ними, є Директива 75/442/ EWG. Загалом вона налічує 16 категорій відходів, на основі яких впроваджений єдиний Європейський каталог відходів (рішення 2000/532/EWG), що періодично переглядається й оновлюється.[1]

У директиві також визначено основні принципи управління відходами, що регулюють діяльність суб'єктів господарювання у цій сфері:

- запобігання збільшенню об'ємів утворення відходів та зниження ступеня їх шкідливості;
- повторне використання та вторинне перероблення;
- вилучення цінних компонентів з відходів;
- утилізація з метою отримання енергії;
- безпечне кінцеве розміщення відходів (застосовується в крайньому випадку, коли всі вищезазначені дії не є можливими)[7].

Висновки : Отже, серед невідкладних напрямів розвитку законодавства України в сфері поводження з відходами слід виокремити :

- необхідність усунення правових колізій у термінології нормативно – правових актів, що стосуються даних питань;
- уніфікації термінології законодавства у відповідності з директивами Європейського Союзу;
- запровадження адекватної відповідальності за правопорушення у сфері поводження з відходами (до прикладу в американському законодавстві передбачено кримінальну відповідальність за перевезення відходів особою, яка не має відповідної ліцензії на перевезення побутових та інших відходів);
- створення комплексного механізму поводження з відходами, який включатиме законодавче регулювання, залучення інвестицій і розвиток соціальної відповідальності;
- необхідність розробки та реалізації інформаційної стратегії, метою якої є донесення до населення інформації про важливість дотримання правил поводження з відходами задля збереження безпечного для життя та здоров'я довкілля.

Список використаних джерел

1. Гуменюк Г. Д. В. Поводження з відходами : вимоги Європейського союзу і законодавства України. / Г.Д. Гуменюк, Г.В. Войтюк // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2015.- 3.- С. 26.
2. Зерук В.А. Аналіз нормативно–правової бази реалізації політики поводження з відходами в Україні./ В.А. Зерук
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 50.
4. Кодекс про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] // ВРУ – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page>.
5. Хрутьба В.О. Основи управління проектами і програмами поводження з відходами в транспортно-дорожньому комплексі. Монографія. / В.О. Хрутьба — К.: НТУ, 2013. - 192 с.
6. Якушенко Л. « Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики». Аналітична записка. / Л. Якушенко// Національний Інститут стратегічних досліджень / Режим доступу до ресурсу: - <http://www.niss.gov.ua/articles/840/>.
7. Асоціація "Міжнародний екологічний союз". Нормативно-правова діяльність Європейського Союзу та України у сфері поводження з відходами [Електронний ресурс] – режим доступу <http://ecounion.at.ua/publ/3-1-0-11>.

УДК 341.322:349.6

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Грицан О.А.

(кандидат юридичних наук, доцент, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника»)

Анотація. У статті досліджуються питання охорони довкілля під час збройних конфліктів відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. З цією метою автором проаналізовано чотири основні джерела міжнародного гуманітарного права: звичаєве право, договірне право, прецедентне право та м'яке право.

Ключові слова: охорона навколишнього середовища, збройний конфлікт, міжнародне гуманітарне право.

Grytsan O. The protection of the environment in armed conflicts under international humanitarian law

The relevance of the research topic. Lasting anti-terrorist operation that takes place in eastern Ukraine actualized a number of pressing issues, among them - environmental protection from the effects of warfare. National legislation appeared to be unprepared to regulate social relations concerning environmental protection in the area of armed conflicts. Such circumstances led to the special importance of studying the international legal experience in this field.

The **aim** of this article is to analyse some provisions of humanitarian law governing environmental protection during armed conflicts, which constitute a disparate body of treaty law, customary law, soft law and case law.

The highlighting of the main problem. The principles of international humanitarian law that have the force of international custom and can be used for protection of the environment are the following: humanity, military necessity, distinction, proportionality, prevention, neutrality. The main international agreements in this area are the Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification

Techniques (1976) and Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949 that is relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts. Humanitarian case law in relation to environmental protection during the armed conflicts is based on decisions and advisory opinions of International Court of Justice, and the decisions of international tribunals and the UN Compensation Commission. The rules of soft law that is contained in many international documents and is quite progressive, however is not legally obligated.

Conclusions. *In the scientific literature is suggested a lot of comments to international legal ensuring of environmental protection by means of humanitarian law.*

In this context, a number of foreign researchers and experts associate the environmental protection in armed conflicts with other branches of international law – environmental law and human rights law.

Key words: *environmental protection, armed conflict, international humanitarian law.*

Однією із гуманітарних проблем, що неодмінно супроводжує збройні конфлікти, є забруднення навколишнього середовища. Тривала антитерористична операція на сході України актуалізувала ряд гострих питань, вагоме місце серед яких займає стан екосистеми у зоні бойових дій. Збитки, завдані довкіллю Луганської та Донецької областей в результаті військового конфлікту, ще наприкінці 2014 року оцінювалися в мільярди гривень. Внутрішнє законодавство України виявилось недостатньо готовим до регулювання суспільних відносин з приводу охорони навколишнього середовища в зоні збройних протистоянь. За таких обставин особливого значення набуває вивчення міжнародно-правового досвіду в цій сфері.

Проблеми охорони довкілля в зоні бойових дій та пост-конфліктних зонах стали предметом досліджень окремих вітчизняних науковців, зокрема, Г. Балюк, О. Задорожного, М. Медведєвої, О. Мелень-Забрамної, Н. Соколової, О. Шомпол, С. Шутяк та інших. Значний інтерес представляють також пошуки в галузі міжнародного права, що належать зарубіжним авторам - К. Бруху, Е. Давиду, Дж. Даймонду, Б. М. Наїму, А.-Дж. Лоетсу, Е.-М. Мремі. Водночас, в українській науці міжнародного публічного права, в тому числі – права навколишнього середовища, на сьогодні відсутні комплексні дослідження на цю тематику.

Вітчизняні науковці в цілому підтримують твердження щодо існування трьох груп міжнародно-правових норм, які регулюють відносини з приводу охорони навколишнього середовища під час збройних конфліктів: норми звичаєвого гуманітарного права; норми договірної міжнародного права; норми міжнародних екологічних угод та актів рекомендаційного характеру [1, с. 149; 2, с. 241-256]. На думку О. Мелень-Забрамної, окремі положення щодо обмеження впливу на довкілля під час проведення воєнних дій містяться у таких галузях міжнародного права: гуманітарне право, право навколишнього природного середовища та права людини [3, с. 11]. Найбільш повну класифікацію норм міжнародного права, спрямованих на захист довкілля в період збройних конфліктів, подано у спільному звіті ЮНЕП та Інституту Права Навколишнього Середовища. Сюди віднесено: норми гуманітарного права (договірне право; звичаєве право; м'яке право; прецедентне право), норми кримінального права, норми міжнародного права навколишнього середовища (багатосторонні природоохоронні угоди і принципи міжнародного екологічного права; звичаєве екологічне право і «м'які» джерела права; доктринальні підходи щодо можливостей застосування екологічних норм під час збройних конфліктів) та норми міжнародного права прав людини [4].

Історично правові норми, на підставі яких здійснюється охорона довкілля в період бойових дій, формувалися в рамках міжнародного гуманітарного права. Метою статті є аналіз природоохоронних норм цієї галузі.

Норми та принципи звичаєвого гуманітарного права

За загальним правилом, у міжнародному гуманітарному праві навколишнє середовище охороняється як цивільний об'єкт. Виходячи з цього, до принципів, які мають силу міжнародного звичаю та можуть застосовуватися з метою захисту довкілля в період збройних конфліктів, можна віднести такі: гуманності, військової необхідності, розмежування, пропорційності, запобігання, нейтралітету. Вказані принципи є взаємопов'язаними і взаємодоповнюваними.

Принцип гуманності забороняє завдання зайвих страждань та руйнувань. В екологічному контексті порушення цього принципу може вважатися, до прикладу, завдання агресором знищення природних об'єктів, без яких не може обійтися цивільне населення: отруєння води в колодязях, псування сільськогосподарських земель тощо [3, с.15].

Принцип розмежування полягає в тому, що при проведенні військових операцій цивільні об'єкти та населення повинні залишатися поза сферою впливу воєнних дій. Сторони збройного конфлікту повинні робити різницю між цивільним населенням і комбатантами, а також між військовими цілями і цивільними об'єктами. Оскільки докільця за загальним правилом також є цивільним об'єктом, воєнні дії не повинні впливати на нього як в цілому, так і на окремі його компоненти. Водночас, на ситуації військового використання того чи іншого природного об'єкта воюючою стороною дія принципу розмежування не поширюється.

Принцип пропорційності виражається у вимозі, щоб воюючі сторони в ході військового конфлікту не спричиняли такої шкоди цивільним об'єктам, яка була би надмірною щодо конкретної і безпосередньої військової цілі [5, с. 632]. Тобто, якщо згідно принципу розмежування забороняється цілеспрямований збройний вплив на навколишнє середовище у результаті воєнних дій, то порушенням принципу пропорційності буде вважатися невиправдано велика супутня шкода докільцю в ході атаки на військові об'єкти противника.

Зміст принципу воєнної необхідності, за формулюванням Ж. Пікте, - не завдавати ворогу більшої шкоди, ніж цього вимагає ціль війни. Тому спричинення певної шкоди докільцю допускається лише за умови, якщо іншим шляхом поставлена воєнна ціль взагалі не могла би бути досягнута. Разом з тим, застосування принципу воєнної необхідності можливо лиш у тісному зв'язку з іншими нормами міжнародного гуманітарного права, які суворо обмежують свободу воюючих сторін у виборі засобів і методів ведення війни [6, с. 128].

Принцип запобігання полягає у вимозі вжити всіх необхідних заходів для попередження завдання шкоди цивільним особам та цивільним об'єктам, зведення цієї шкоди до мінімуму. Цей принцип особливо актуальний для захисту докільця, оскільки шкоду, яка йому завдається, далеко не завжди можна виправити.

Принцип нейтралітету забороняє завдавати шкоду державі, яка є нейтральною у конфлікті, і цим забезпечує непрямую охорону навколишнього природного середовища в таких країнах.

Варто також згадати про застереження Мартенса, яке часто відносять до базових принципів міжнародного гуманітарного права. Першопочатково застереження містилося в тексті преамбули Гаазької конвенції про закони та звичаї війни 1899 р., згідно якого «у випадках, не врегульованих даною угодою, населення та воюючі сторони залишаються під охороною і дією засад міжнародного права, оскільки вони випливають із звичаїв, що встановилися між цивілізованими народами, із законів людяності і вимог суспільної свідомості». Відповідно до широкого трактування, застереження Мартенса означає, що у випадках, які не підпадають під дію норм договірної права, цивільні особи і комбатанти залишаються під захистом принципів міжнародного права, що випливають із встановлених звичаїв, принципів гуманності і вимог суспільної свідомості. На сьогодні у доктрині привалює думка, що дія застереження Мартенса поширюється також на відносини щодо охорони докільця під час збройних конфліктів.

Відповідно до доручення Міжнародної конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (Женева, 1995) Міжнародному Комітету Червоного Хреста було запропоновано підготувати доповідь про звичаєві норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у збройних конфліктах міжнародного і неміжнародного характеру. У підготовленій експертною групою доповіді зміст було розділено на відповідні розділи і норми. Безпосередній охороні докільця присвячено главу 14 – «Навколишнє середовище»,

яка охоплює три норми [7, с. 183- 203]. Норма 43 визначає загальні принципи ведення воєнних дій, які застосовуються і до навколишнього середовища. Згідно норми, ніяка частина навколишнього середовища не може бути об'єктом нападу, за винятком тих випадків, коли вона є воєнним об'єктом. Заборонено знищення будь-якої частини навколишнього середовища, якщо цього не вимагає суттєва воєнна необхідність. Забороняються напади на воєнні об'єкти, які, як цього можна очікувати, попутно спричинять таку шкоду навколишньому середовищу, яка була би неспіврозмірною воєнним перевагам, які очікуються. Відповідно до норми 44 при використанні методів і засобів ведення війни повинні належним чином прийматися до уваги всі можливі засоби обережності, щоб запобігти завдання випадкової шкоди навколишньому середовищу, або хоча би звести її до мінімуму. Відсутність точних наукових знань про наслідки конкретних воєнних операцій для навколишнього середовища не звільняє сторону конфлікту від прийняття таких заходів обережності. Норма 45 забороняє використовувати методи і засоби ведення війни, які мають на меті завдати, або, як очікується, завдадуть обширну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому середовищу. Забороняється використовувати знищення навколишнього середовища в якості зброї.

Норми договірного гуманітарного права

Частина норм договірного гуманітарного права містять спеціальні положення щодо охорони довкілля, інші – регулюють ці відносини опосередковано.

До прикладу, непрямий захист довкілля здійснюється IV Гаазькою конвенцією про закони і звичаї сухопутної війни (1907). В якості однієї із конвенційних норм, що передбачають відповідальність держави за дії її збройних сил у воєнний час, зазвичай наводять ст. 3, де сказано: «Воююча сторона, яка порушить постанови даного Положення, повинна буде відшкодувати збитки, якщо для цього є підстави. Вона буде відповідальна за всі дії, вчинені особами, що входять до складу її військових сил». Таким чином, порушник вказаної норми може нести відповідальність і за збитки, завдані довкіллю. Стаття 22 передбачає, що «право воюючих сторін у виборі засобів впливу на супротивника не є безмежним».

Значної шкоди екосистемі може завдати використання противниками деяких видів зброї. Виходячи з цього, певний рівень захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту забезпечують Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічні методи ведення війни (1925), Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення (1972), Конвенція про заборону хімічної зброї (1993) тощо.

У серпні 1976 р. до Комітету ООН із роззброєння та міжнародної безпеки було внесено два проекти Конвенції про заборону використання природи у військових цілях. Прийнята невдовзі Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ENMOD) стала одним із перших міжнародно-правових актів, безпосередньо спрямованим на захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Держави-учасниці ENMOD взяли на себе зобов'язання не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають обширні, довготривалі або серйозні наслідки, як способів руйнування, нанесення шкоди або спричинення шкоди будь-якій іншій державі-учасниці. Термін «засоби впливу на природне середовище» означає будь-які засоби для зміни динаміки, складу або структури Землі, включаючи її біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, або космічного простору, шляхом навмисного управління природними процесами. Як зазначається у літературі, «можна вважати, що ENMOD в цілому вписується в рамки заборони застосовувати зброю, яка здатна завдати надмірних страждань або має невивіркову дію, але вона, в першу чергу, ґрунтується на новій цінності, інтегрованій в міжнародне право: охороні природного середовища» [8, с. 402].

Наступного року було прийнято ще один важливий міжнародний акт – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). Із прийняттям Протоколу I, як зазначає М. Хаїтов, перемогла точка зору, згідно з якою недостатньо лише допомагати жертвам військових дій. Важливіше, щоб право накладало обмеження на самі військові дії, щоб заподіювалося якомога менше зайвих страждань і ушкоджень [9]. У Протоколі I містяться дві статті, які мають безпосередній стосунок до охорони довкілля під час збройного конфлікту. Ст. 35 документу закріплює принцип охорони навколишнього середовища і забороняє застосовувати методи або засоби ведення військових дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть обширної, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу. Ст. 55 Протоколу I встановлює, що захист довкілля включає заборону використання методів або засобів ведення війни, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть шкоди природному середовищу, чим поставлять під загрозу здоров'я або виживання населення. Забороняється заподіяння шкоди природному середовищу в якості репресалій.

Як бачимо, у Протоколі I та ENMOD використано поняття «обширні», «довготривалі» та «серйозні» наслідки і «обширна», «довготривала» та «серйозна» шкода. Текст жодного із документів тлумачення цих понять не містить. Такі роз'яснення подаються лише у коментарях до них. Крім того, в обох документах ці терміни були інтерпретовані по-різному. Наприклад, відповідно до ENMOD термін «довготривалий» («long-lasting») означає строк впродовж кількох місяців або близько сезону, в той час як в рамках Додаткового протоколу I поняття «довготривалий» («long-term») інтерпретується як питання десятиліть. Під «обширними» наслідками у розумінні ENMOD маються на увазі такі, що охоплюють район в кілька сотень квадратних кілометрів, а під «серйозними» - ті, що призводять до суттєвого або значного порушення або заподіяння шкоди людському життю, природним і економічним ресурсам або іншим матеріальним цінностям. Відповідно до Протоколу I «серйозна» шкода – це шкода, завдана здоров'ю населення.

Варто також звернути увагу на основні відмінності цих документів. Так, Протокол I забороняє використання під час збройного конфлікту методів або засобів ведення військових дій, які можуть завдати значної шкоди навколишньому середовищу як такому, а ENMOD - використання методів, за яких зброєю стає саме навколишнє середовище. По-друге, відповідно до Протоколу I, заборона поширюється на певні дії чи використання певних видів зброї тільки в тому випадку, якщо наслідки для довкілля будуть одночасно «масштабними, довготривалими та серйозними». У теорії це одержало назву «потрійний кумулятивний стандарт». Відповідно до ENMOD наявність хоча би одного з цих критеріїв буде достатньо, щоб вважати використання тих чи інших засобів впливу на природне середовище неправомірним. Також ENMOD застосовується як в мирний час, так і в ситуаціях збройних конфліктів, а Протокол I - тільки під час збройних конфліктів.

Ще одним міжнародно-правовим документом, що містить норми природоохоронного спрямування, стала Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (1980). Преамбула Конвенції забороняє застосування методів або засобів ведення війни, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть масштабної, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу. Прийнятий до Конвенції Протокол про заборону або обмеження застосування запальної зброї (1980) закріплює заборону перетворювати ліси або інші види рослинного покриву в об'єкт нападу із застосуванням запальної зброї, за винятком випадків, коли такі природні елементи використовуються щоб укрити, сховати або замаскувати комбатантів або інші військові об'єкти, або коли вони самі є військовими об'єктами.

Виходячи із положень ст. 59 Статуту Міжнародного суду ООН, судові рішення розглядають як допоміжне джерело міжнародного права. Перш за все, сюди належать рішення та консультативні висновки самого Міжнародного суду ООН, а також рішення міжнародних трибуналів та Компенсаційної комісії ООН. Як зазначається в літературі, судові рішення є корисними для тлумачення міжнародних договорів. Також судова практика викриває ряд практичних прогалин в існуючому міжнародно-правовому регулюванні відносин щодо охорони навколишнього середовища під час збройних конфліктів [4, с.12].

До прикладу, в Консультативному висновку про ядерну зброю (1996), Міжнародний Суд ООН визнав, що застосування ядерної зброї може стати катастрофою для навколишнього середовища, яке не є абстрактним поняттям, а служить життєвим простором, визначає якість життя і здоров'я людей. Суд постановив, що держави повинні брати до уваги екологічні інтереси при оцінці того, що є необхідним і пропорційним в ході досягнення поставлених військових цілей.

Норми «м'якого» гуманітарного права

Єдиного розуміння терміну «м'яке» право в міжнародно-правовій доктрині не існує. Варто погодитися із визначенням М.Ю. Веліжаніної, яка зазначає, що «м'яке право» - це сукупність юридично необов'язкових міжнародних норм, що створюються державами, міжнародними міжурядовими організаціями та іншими суб'єктами «м'якого права», що не суперечать загально визнаним принципам і нормам міжнародного права і спрямованих на регулювання міжнародних відносин [10, с.10]. На сьогодні існує чимала кількість актів «м'якого» гуманітарного права, норми яких стосуються питань охорони довкілля під час збройних конфліктів.

Так, у Преамбулі Резолюції Генеральної асамблеї ООН про захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів 47/37 (1992) визнано «важливість застосування положень міжнародного права довкілля під час збройного конфлікту». У документі вказується на порушення норм міжнародного права у формі завдання екологічної шкоди і виснаження природних ресурсів, а також нищення довкілля, яке не виправдано військовою необхідністю і відбувається безпричинно. Резолюція закликає держави дотримуватися міжнародного права, що стосується захисту навколишнього середовища в період збройних конфліктів, а також вживати заходів до включення положень міжнародного права в сфері захисту довкілля у військові посібники.

27 травня 2016 р. у Найробі в рамках засідання Асамблеї ООН з навколишнього середовища було ухвалено резолюцію «Захист довкілля в районах, вражених збройними конфліктами». Резолюція встановлює подальші завдання ЮНЕП щодо надання посиленої допомоги країнам, враженим збройними конфліктами, зокрема у пост-конфліктній оцінці і відновленні; визначає взаємозалежність захисту довкілля з дотриманням прав людини, необхідність зменшення негативного впливу на довкілля нелегальних збройних угруповань, зокрема транснаціональних, нелегальної експлуатації ними природних ресурсів та торгівлі цими ресурсами, наголошує на необхідності захисту довкілля в районах збройних конфліктів, міжнародного співробітництва у цьому зв'язку, а також імплементації необхідних положень міжнародного права.

Підсумовуючи сказане, варто зазначити, що в науковій літературі висловлюється чимало зауважень до міжнародно-правового забезпечення охорони довкілля в умовах збройних конфліктів нормами гуманітарного права. Зокрема, неодноразово піддавався критиці потрійний кумулятивний стандарт. На практиці досягнути його практично неможливо - особливо з урахуванням нечіткості визначення термінів «обширної», «довгострокової» і «серйозної» шкоди [4, с. 4]. Так, в 1999 р. війська НАТО підірвали на території Югославії більше мільйона тонн вибухових речовин. Експертами ООН було визнано, що рівень забруднення навколишнього середовища в деяких районах колишньої Югославії і в прилеглих країнах на той час мав катастрофічні масштаби. Однак досягнення такими діями потрійного кумулятивного стандарту офіційно доведено не було.

Як зауважує А.-Дж. Лоетс, потрійний кумулятивний стандарт є настільки високим, що може застосовуватися хіба-що до наслідків використання ядерної, бактеріологічної або хімічної зброї [11, с. 19]. При цьому переважна більшість держав, у тому числі і ядерних, виключили ядерну зброю зі сфери дії статей 35 і 55 Протоколу I, якими цей стандарт передбачений. Застосування ж хімічної та бактеріологічної зброї на сьогодні прямо заборонено міжнародним правом.

Ще одним тривожним фактором у питаннях захисту навколишнього середовища в період бойових дій є відсутність динаміки та явне відставання правового регулювання від розвитку воєнної справи. На відміну від доволі прогресивного «м'якого» права, жорстке договірне право явно відстає від потреб сучасності. Очевидно, процес вдосконалення природоохоронних норм гуманітарного права гальмується через небажання окремих держав обмежуватись у способах і засобах ведення війни. У зв'язку з цим, ряд зарубіжних дослідників та експертів пов'язують захист довкілля під час збройних конфліктів з іншими галузями міжнародного права – правом навколишнього середовища та правом прав людини. Зокрема, обґрунтовується думка щодо необхідності застосування норм міжнародного екологічного права в період збройних конфліктів завжди, за винятком тих випадків, коли протилежне не закріплюється безпосередньо в міжнародних договорах [12, с. 244]. Водночас, це не виключає необхідності вдосконалення норм гуманітарного права, які в період бойових дій мають спеціальний характер.

Таким чином, із середини ХХ ст. у міжнародному гуманітарному праві почали з'являтися перші норми, безпосередньо спрямовані на захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Їх поява зумовлена, передусім, усвідомленням, що шкода, завдана довкіллю, неминуче тягне за собою негативні наслідки для життя і здоров'я населення як воюючих сторін, так і нейтральних держав, а в певних випадках – і майбутніх поколінь. Проте, норми гуманітарного права в цій сфері в багатьох аспектах є недосконалими, і в результаті – не завжди ефективними. Тому реальні можливості для захисту довкілля у ситуаціях збройних конфліктів може забезпечити лише застосування норм гуманітарного права в комплексі з іншими галузями, в першу чергу – правом навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. Балюк Г.І., Шомпол О.А. Національні та міжнародно-правові проблеми регулювання охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів / Г.І. Балюк, О.А. Шомпол // Адміністративне право і процес. – 2015. - № 2 (12). – С. 142-157.
2. Медведева М. О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища / Медведева М.О.; за наук. ред. О. В. Задорожного. – К. : Фенікс, 2012. – 479 с.
3. Воєнні дії на сході України – цивілізаційний виклик людству. Посібник / За заг. ред. Олени Кравченко / Львів: ЕПЛІ, 2015. – 136 с.
4. Protecting the environment during armed conflict. An inventory and analysis of international law, UNEP, Nairobi, 2009.
5. Maresca, Louis and Mitchell, Eleanor (2015). «The human costs and legal consequences of nuclear weapons under international humanitarian law». International Review of the Red Cross: Vol. 97: No. 899, Article 6, 621-645.
6. Габец Н. С. Принцип военной необходимости в международном гуманитарном праве: содержание и правовое закрепление / Н.С. Габец // Сацьяльна-эканамічныя і прававыя даследаванні.- 2015 .- № 2.- С.121-129.
7. Жан-Мари Хенкертс, Луиза Досвальд-Бек и др. Обычное международное гуманитарное право. Том 1. Нормы. / Жан-Мари Хенкертс, Луиза Досвальд-Бек (Перевод с англ.) – МККК, 2006. - 819 с.
8. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов: Курс лекций, прочитанных на юридическом факультете Открытого Брюссельского университета / Э. Давид. - М.: Международный Комитет Красного Креста, 2011. – 1144 с.
9. Хаитов Мурат. Источники международного гуманитарного права (опит государства Центральной Азии) [Электронный ресурс] / Мурат Хаитов // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2001. - № 1. - Режим доступа к журн.: <http://evolutio.info/content/view/406/52/>
10. Велижанина М. Ю. «Мягкое право»: его сущность и роль в регулировании международных отношений: автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. юр. наук: спец. 12.00.10 / Велижанина Марина Юрьевна. – 2007. – 30 с.

11. Loets, Adrian Jacob, LL.B (2011). Protection of the environment in times of armed conflict under international law. LL.M. in Natural Resources Law and International Environmental Law.- Sigillum Universitatis Islandiae.
12. Armed conflict and environmental damage / U C Jha. - New Delhi : Vij, 2014. - XII, 362p.

УДК 340.11:504.062:639.1

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МИСЛИВСЬКИХ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Данилюк Л.Р.

(аспірантка третього року навчання без відриву від виробництва кафедри цивільного права Юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»)

Анотація. У статті досліджуються поняття та особливості правового режиму мисливських природних ресурсів. Автор розглядає теоретико-правові підходи до розуміння категорії «правовий режим». Відповідно до цього, пропонує визначення «правовий режим мисливських природних ресурсів», виділяє його загальні та особливі ознаки, характеризує їх.

Ключові слова: правовий режим; мисливські природні ресурси; мисливство.

The legal regime of natral resources for hunting: concept and features

Topicality. Ukraine's legislation contains a large number of regulations governing the legal use of certain natural resources. Given the characteristics of the latter, in fact, for each of them established a special legal regime. Preferably, defined by a special act or codified law. But mostly it concerns a major natural objects (land, minerals, forests, water, fauna, flora, air) and their resources. However, there are natural resources special legal regime which provides several laws, regulations. Among them, natural resources for hunting.

Goal of this article is a description of approaches to understanding the category of «legal regime» in the theory of law, the definition of «legal regime of natural resources for hunting», justify its general and special features.

The presentation of the main problems. Features of the legal regime of natural resources for hunting due to the peculiarities of the concept of «natural resources for hunting», kinds of natural resources for hunting, the ratio of the notion of «natural resources for hunting» with the concepts of wildlife, fauna, place of natural resources for hunting among the components of animals the world in a special (legal) sense, features of natural resources for hunting as objects of environmental law.

Conclusions. The legal regime of natural resources for hunting advisable understood as established by the law regulating relations order of protection, use and reproduction of natural resources for hunting. It is characterized by both general and special features. Among the common features are the following: 1) its meaning is to establish order regulating certain spheres of social relations; 2) it is implemented through the mechanism of regulation; 3) defines the legal regime of the special features of social relations; 4) its implementation is provided under special legal regulations. Special features of the legal regime of natural resources for hunting are: 1) large number of special regulatory legal acts that regulate and set it; 2) special object of regulation; 3) establish a special purpose; 4) specific structure; 5) nature of the content; 6) combination of the content of the various legal means.

Keywords: legal regime; natural resources for hunting; hunting.

Постановка проблеми. Законодавство України містить велику кількість нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини використання тих чи інших природних ресурсів. З урахуванням особливостей останніх, фактично, щодо кожних з них встановлено особливий правовий режим. Переважно він визначений спеціальним кодифікованим актом або законом. Проте, здебільшого це стосується традиційних природних об'єктів (землі, надра, ліси, води, тваринний, рослинний світ, атмосферне повітря) та їх ресурсів. Натомість, сьогодні виокремлюються природні ресурси, що характеризуються уніфікованим спеціальним правовим режимом, передбаченим декількома законами, підзаконними актами. Серед них – мисливські природні ресурси.

Особливі характеристики правового режиму мисливських природних ресурсів зумовлені особливостями самого поняття «мисливські природні ресурси», видами мисливських природних ресурсів, співвідношенням поняття «мисливські природні ресурси» із поняттями тваринного світу, об'єктів тваринного світу, місцем мисливських природних ресурсів серед компонентів об'єктів тваринного світу у спеціальному

(правовому) розумінні, особливостями мисливських природних ресурсів як об'єктів екологічного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовий режим мисливських природних ресурсів не є достатньо дослідженим на науковому рівні. Більшість вчених або зосереджувалися на особливостях правового режиму інших природних ресурсів, зокрема такі як Р. С. Кірін, І. О. Костяшкін, Л. Д. Нечипорук, І. Л. Радик, П. В. Тихий, С. М. Шершун та інші, або ж вивчали тільки деякі питання, які обумовлюють специфіку правового режиму мисливських природних ресурсів, як наприклад, Н. Р. Кобецька, В. М. Краєва, В. В. Овдієнко, В. В. Семків, О. О. Томин, В. С. Шахов, І. С. Шахрай та інші.

Завданнями статті є характеристика підходів до розуміння категорії «правовий режим» в теорії права, визначення поняття «правовий режим мисливських природних ресурсів», обґрунтування його загальних та особливих ознак.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження особливостей правового режиму мисливських природних ресурсів першочергово потрібно визначити суть категорії «правовий режим». З цього приводу в теорії права виділяють декілька основних підходів. Зокрема, правовий режим можна розглядати як: 1) різновид соціального режиму, головна особливість якого полягає в тому, що у будь-якому разі він встановлюється, змінюється, припиняється та забезпечується правом; 2) порядок регулювання, виражений у комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання взаємодіючих дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань і створюють особливу спрямованість регулювання; 3) своєрідного роду збільшений блок у загальному арсеналі правового інструментарію, що з'єднує в єдину конструкцію певний комплекс правових засобів [1, с. 28-29]. Разом з цим, більшість науковців правовий режим визначають не інакше як особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин.

Важливо зауважити, що категорію «правовий режим» не можна ототожнювати з поняттям «механізм правового регулювання», оскільки перший реалізується через механізм правового регулювання, що являє собою загальний порядок, процес дії права, та виступає змістовною характеристикою його елементів [2, с. 7].

Поряд із загальнотеоретичними, базовими підходами до розуміння правового режиму в теорії права, відповідне поняття часто зустрічається в різних галузях права. Наприклад, у цивільному (правовий режим майна), екологічному (правовий режим земель, надр, вод, рослинного, тваринного світу, екологічної мережі, зон надзвичайних екологічних ситуацій, поводження з відходами), земельному (правовий режим земель), господарському (правовий режим майна суб'єктів господарювання), адміністративному та в інших галузях права.

Під правовим режимом в екологічному праві слід розуміти встановлений нормами права порядок регулювання відносин охорони, використання та відтворення природних об'єктів та їх ресурсів. Відповідно, правовий режим мисливських природних ресурсів – це встановлений нормами права порядок регулювання відносин охорони, використання та відтворення мисливських природних ресурсів.

В контексті вивчення сутності правового режиму важливим є виділення його ознак. Ми абсолютно підтримуємо думку В. І. Андрейцева, що правові режими кожних конкретних природних ресурсів мають загальні та особливі ознаки з точки

зору їх можливого використання, або використання належних їм властивостей для задоволення багатогранних потреб фізичних та юридичних осіб [3, с. 229].

Відтак, для правового режиму мисливських природних ресурсів також характерні як загальні, так і особливі ознаки. Серед загальних рис можна виділити наступні: 1) його зміст зводиться до встановлення порядку регулювання певної сфери суспільних відносин; 2) він реалізується через механізм правового регулювання; 3) правовий режим визначає особливості відповідних суспільних відносин; 4) його реалізація забезпечується на підставі спеціальних нормативно-правових актів. Особливі ознаки правового режиму мисливських природних ресурсів пропонуємо розглянути далі.

1. Для правового режиму мисливських природних ресурсів, який, як і правові режими інших природних ресурсів, закріплюється нормами екологічного права, характерною є відсутність єдиного нормативно-правового акту, яким би регулювався відповідний режим. Натомість, наявна велика кількість спеціальних нормативно-правових актів (законів, наказів, порядків, положень, інструкцій тощо), які в своїй сукупності визначають порядок регулювання відповідних відносин. Зокрема, Закони України: «Про тваринний світ», «Про мисливське господарство та полювання», «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про ветеринарну медицину»; накази: Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах» від 30 вересня 2010 року № 429, Міністерства лісового господарства України «Про затвердження Типового договору про умови ведення мисливського господарства» від 12 грудня 1996 року № 153, Державного комітету лісового господарства України «Про затвердження Порядку проведення упорядкування мисливських угідь» від 21 червня 2001 року № 56, «Про затвердження Порядку визначення територій для охорони та відтворення мисливських тварин (відтворювальних ділянок)» від 22 січня 2004 року № 4, «Про затвердження Такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України)» від 18 липня 2007 року № 332/262.

2. Особливий об'єкт регулювання, а саме мисливські природні ресурси. На нашу думку, саме у зв'язку із особливостями мисливських природних ресурсів як об'єктів екологічного права, видами ресурсів, які охоплюються цим поняттям, і виникає потреба у виокремленні цього виду природних ресурсів і в спеціальному дослідженні їх правового режиму.

Так, під мисливськими природними ресурсами ми розуміємо мисливські тварини, вольєрну дичину, підсадну дичину, продукти їхньої життєдіяльності, які знаходяться в межах мисливських угідь, продукцію полювання, яка має еколого-правовий режим, які використовуються або можуть бути використанні в процесі ведення мисливського господарства (зокрема, в частині їх охорони, використання та відтворення, розвитку мисливського собаківництва, з урахуванням обмежень визначених законодавством) [4, с. 180]. Відповідно, видами мисливських природних ресурсів є: 1) мисливські тварини; 2) вольєрна дичина; 3) підсадна дичина; 4) продукти їхньої життєдіяльності, які знаходяться в межах мисливських угідь; 5) продукція полювання, яка має еколого-правовий режим.

Зважаючи на існуючу в теорії екологічного права характеристику підходів до розуміння понять «тваринний світ», «об'єкти тваринного світу», «тварини», «дикі тварини», «мисливські тварини», «мисливські природні ресурси», ми приходимо до висновку, що останнє є ширшим, ніж поняття «тварини», «дикі тварини» та «мисливські тварини», в тому сенсі, що воно охоплює також й деякі інші елементи, які входять до об'єктів тваринного світу у спеціальному (правовому) розумінні. Однак, одночасно, воно є вужчим ніж «об'єкти тваринного світу» як у загальному (біологічному), так і у спеціальному (правовому) розумінні, бо включає в себе тільки ті об'єкти тваринного світу у спеціальному (правовому) розумінні, що використовуються або можуть бути використанні в процесі ведення мисливського господарства.

Щодо особливостей мисливських природних ресурсів як об'єктів екологічного права, то першочергово слід визначити ознаки, якими наділені усі природні ресурси. Зокрема, В. І. Андрейцев виділяє наступні ознаки, що характеризують природні ресурси, як відносно самостійні об'єкти нормативно-правового регулювання: 1. Природні блага та об'єкти, які мають певні споживчі якості – екологічні, економічні, життєвозабезпечувальні, захисні, санітарно-гігієнічні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні тощо. 2. Поширення цих природних благ та об'єктів в межах території України, вільній (морській) економічній зоні, континентальному шельфі. 3. Приналежність їх на

юридичному титулі Українському народу, державі, територіальним громадам, в окремих випадках фізичним та юридичним особам в залежності від загальнодержавного або місцевого значення. 4. Використання природних ресурсів здійснюється на праві власності, праві загального або спеціального використання. 5. Мета використання – задоволення різноманітних потреб людини, держави, інших осіб [3, с. 228].

Мисливські природні ресурси, як і будь-які інші природні ресурси, характеризуються загальними ознаками, які властиві для всіх природних ресурсів та, в цей же час, мають свої особливості. Особливостями мисливських природних ресурсів як об'єктів екологічного права є: 1) деякі споживчі якості притаманні для мисливських природних ресурсів не в такій мірі як іншим природним ресурсам (людина може задовольняти свої інтереси та потреби без використання або з мінімальним використанням мисливських природних ресурсів, тоді коли без таких природних ресурсів як природні запаси води, запаси деревини, корисні копалини благополучне життя, та й саме існування людини ставиться під сумнів); 2) мисливські природні ресурси є обмеженими в просторі межами мисливських угідь (за винятком продукції полювання, яка має еколого-правовий режим); 3) мисливські природні ресурси використовуються або можуть бути використанні в процесі ведення мисливського господарства (зокрема, в частині їх охорони, використання та відтворення, розвитку мисливського собаківництва, з урахуванням обмежень визначених законодавством).

3. Метою встановлення правового режиму мисливських природних ресурсів є забезпечення охорони, раціонального використання та відтворення мисливських природних ресурсів.

Охорону мисливських природних ресурсів – це система заходів правового, економічного та організаційного характеру, які спрямовані на захист, збереження, раціональне використання та відтворення останніх (в першу чергу – мисливських тварин), середовища їх перебування, з метою забезпечення природного балансу у тваринному світі та навколишньому природному середовищі в цілому, збереження можливості подальшого використання їх та їхніх корисних властивостей. Як бачимо, поняття «охорона мисливських природних ресурсів» є широкою категорією, яка включає в себе, в тому числі, і заходи їх відтворення.

Під використанням мисливських природних ресурсів мається на увазі врегульована норма права діяльність з вилучення та споживання корисних властивостей мисливських тварин, продуктів життєдіяльності (які знаходяться в межах мисливських угідь) мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини, продукції полювання, яка має еколого-правовий режим, а також діяльність спрямована на таке вилучення та споживання, що здійснюється суб'єктами відповідних правовідносин в процесі ведення мисливського господарства.

4. Як зазначає В. М. Комарницький, екологічна складова спеціального природокористування зумовлює структуру режиму цього природокористування, основу якої складають: а) режим охорони та раціонального використання природних ресурсів (охоронний режим); б) відновлювальний режим [5, с. 14]. Відповідно, структуру правового режиму мисливських природних ресурсів складають режими охорони, раціонального використання та відтворення мисливських природних ресурсів.

5. Зміст правового режиму мисливських природних ресурсів зводиться до встановлення порядку регулювання відносин охорони, використання та відтворення мисливських природних ресурсів.

При цьому, правовідносини використання мисливських природних ресурсів доцільно розглядати як врегульовані нормами права суспільні відносини між відповідними суб'єктами, що виникають в процесі ведення мисливського господарства при здійсненні діяльності з вилучення та споживання корисних властивостей мисливських тварин, продуктів життєдіяльності (які знаходяться в межах мисливських угідь) мисливських тварин, вольєрної дичини, підсадної дичини, продукції полювання, яка має

еколого-правовий режим, а також діяльність спрямована на таке вилучення та споживання, що здійснюється суб'єктами відповідних правовідносин в процесі ведення мисливського господарства.

Суб'єктний склад правовідносин використання мисливських природних ресурсів потрібно досліджувати з огляду на особливості мисливських природних ресурсів як об'єктів екологічного права та специфіку самого поняття цих правовідносин. Під суб'єктами правовідносин використання мисливських природних ресурсів потрібно розуміти учасників цих відносин, наділених суб'єктивними правами і юридичними обов'язками, здатних реалізовувати ці суб'єктивні права і виконувати відповідні юридичні обов'язки та нести заходи юридичної відповідальності за перевищення меж здійснення своїх суб'єктивних прав і невиконання чи неналежне виконання юридичних обов'язків. Суб'єктів таких правовідносин можна поділити також на дві групи: основні та додаткові. До основних суб'єктів належать: 1) фізичні особи, які використовують мисливські природні ресурси (зокрема, мисливських тварин) здійснюючи полювання, тобто, суб'єкти полювання (мисливці); 2) юридичні особи, які займаються веденням мисливського господарства, тобто, користувачі мисливських угідь; 3) органи державного управління в галузі мисливського господарства; 4) власники та/або користувачі земельних ділянок на яких знаходяться мисливські угіддя. Додатковими суб'єктами є: 1) фізичні та юридичні особи, які виступають однією із сторін за договорами щодо продукції полювання, яка має еколого-правовий режим; 2) фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які займаються мисливським собаківництвом (оскільки, відповідну діяльність можуть здійснювати і користувачі мисливських угідь в процесі ведення мисливського господарства та інші особи, для яких мисливське собаківництво є єдиним видом діяльності). Однак ці особи є суб'єктами даних правовідносин тільки у разі використання мисливських тварин, вольєрної дичини, природної підсадної дичини при підготовці до полювань, випробувань та змагань, а також в процесі проведення випробувань та змагань собак мисливських порід; 3) громадські організації мисливців в які, відповідно до ст. 11 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» [6], громадяни можуть добровільно об'єднуватись з метою задоволення своїх законних інтересів у здійсненні полювання, сприяння веденню мисливського господарства, розвитку мисливського собаківництва; 4) громадські інспектори з охорони довкілля та громадські мисливські інспектори, які здійснюють громадський контроль за полюванням відповідно ст. 38 вищезазначеного Закону.

Підставами виникнення, зміни і припинення будь-яких правовідносин є юридичні факти, тобто конкретні життєві обставини на основі яких вони виникають, змінюються чи припиняються. Правовідносини використання мисливських природних ресурсів можуть виникати, змінюватися і припинятися як на основі дій, так і подій. На нашу думку, юридичні факти у правовідносинах використання мисливських природних ресурсів доцільно розглядати з урахуванням того, що ці правовідносини виникають в процесі ведення мисливського господарства. Відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», ведення мисливського господарства здійснюється користувачами мисливських угідь. Згідно з ч. 2 ст. 21 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», не допускається користування мисливськими тваринами та ведення мисливського господарства без оформлення відповідних документів у встановленому цим Законом порядку. В цей же час, Закон не містить переліку таких документів. Проаналізувавши положення зазначеної статті та ст. 22 даного Закону, можна зробити висновок, що користування мисливськими угіддями здійснюється на основі: 1) рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад, яке приймається за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, погодженого з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, а також

власниками або користувачами земельних ділянок (ч. 1 ст. 22 Закону); 2) договору про умови ведення мисливського господарства, який укладається між центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, і користувачами мисливських угідь (ч. 3 ст. 21 Закону); 3) договору, який регулює відносини між власниками або користувачами земельних ділянок і користувачами мисливських угідь (ч. 6 ст. 21 Закону).

6. В змісті правового режиму мисливських природних ресурсів поєднуються різноманітні правові засоби (дозволи, заборони, договори, квоти (ліміти), пільги, заохочення, переваги), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів відповідних відносин та забезпечується досягнення завдань ведення мисливського господарства. В основному, такі правові засоби визначені статтями Закону України «Про мисливське господарство та полювання». Однак, є і спеціальні нормативно-правові акти, які врегульовують відповідні питання, наприклад, ліміти використання мисливських тварин державного мисливського фонду у сезон полювання.

Висновки. Правовий режим мисливських природних ресурсів доцільно розуміти як встановлений нормами права порядок регулювання відносин охорони, використання та відтворення мисливських природних ресурсів. Для нього характерні як загальні, так і особливі ознаки, які й зумовлюють необхідність виокремлення цього виду природних ресурсів і спеціального дослідження їх правового режиму.

Особливими ознаками правового режиму мисливських природних ресурсів є: 1) велика кількість спеціальних нормативно-правових актів, які його встановлюють та регулюють; 2) особливий об'єкт регулювання; 3) спеціальна мета встановлення; 4) специфічна структура та елементи змісту.

Список використаних джерел

1. Коссе Д. Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення / Д. Коссе // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 25–31.
2. Соколова І. О. Правовий режим: поняття, особливості, різновиди : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / І. О. Соколова. – Х., 2011. – 20 с.
3. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики : монографія / В. І. Андрейцев. – Донецьк : Національний гірничий університет, 2011. – 373 с.
4. Данилюк Л. Р. Мисливські природні ресурси як об'єкти екологічного права / Л. Р. Данилюк // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2014. – № 5. – С. 177-181. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pap.in.ua/5_2014/52.pdf
5. Комарницький В. М. Право спеціального природокористування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. М. Комарницький. – К., 2012. – 36 с.
6. Про мисливське господарство та полювання : закон України від 22 лютого 2000 року № 1478-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>.

УДК 343.34

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Кернякевич-Танасійчук Ю.В.

(кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника)

Анотація. У статті розглядається питання класифікації злочинів проти довкілля. Здійснюється поділ екологічних злочинів за існуючими в літературі критеріями. Пропонується класифікація злочинів проти довкілля за територіальною ознакою їх вчинення.

Ключові слова: злочини проти довкілля, злочини проти навколишнього природного середовища, екологічні злочини, класифікація злочинів проти довкілля

Kernyakevych-Tanasiychuk Y. V. On the issue of the classification of crimes against the environment

Actuality. For effective protection of the right to a safe and healthy environment an effective mechanism for legal protection is necessary, part of which measures are the criminal law as a criminal responsibility for crimes against the environment, which are provided in Section VIII Special Part of the Criminal Code of Ukraine

The article is the implementation of the classification of crimes against the environment.

The presentation of the main problems. Normally, the classification of crimes against the environment carried out in terms of the theory of criminal law. For a more detailed study of the classification of crimes against the environment to analyze positions that exist in this regard from representatives of environmental law science and criminalistics.

Conclusions. First, all crimes against the environment are advisable to divide into crimes which include those under articles (the articles) other sections of the Criminal Code of Ukraine, but the commission of a threat of causing or harmful to the environment and crimes, responsibility for which the articles section VIII of the Criminal Code Ukraine "Crimes against the environment." Second, the classification of crimes against the environment, criminal responsibility for which the eponymous section of the Criminal Code of Ukraine, can be carried out according to various criterias, such as object, subject, objective and subjective sides etc. Third, offer crimes against the environment divided into groups on a territorial basis of their commission on the basis of the geographical regionalization of Ukraine. Fourth, in addition to the classification of crimes against the environment in terms of criminal law, should conduct their separation from the standpoint of environmental law. Fifthly, the existing science criminalistic classification of crimes against the environment can be used to develop methods of investigating such crimes to facilitate their further disclosure and decrease their level of latency.

Keywords: crimes against the environment, offenses against the environment, environmental crimes, classification of crimes against the environment

Постановка проблеми. Конституція України у ч. 1 ст. 50 закріпила право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Науково-технічний прогрес, який спостерігається у всіх сферах суспільного життя, окрім позитивного впливу, на жаль, несе в собі і негативний вплив в першу чергу на навколишнє природне середовище. Водночас, як правило, економічні та майнові інтереси фізичних та юридичних осіб у процесі виробничої діяльності переважають над завданнями щодо забезпечення екологічної безпеки, що в кінцевому результаті призводить до порушення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Для ефективного захисту цього конституційного права необхідним є дієвий механізм правової охорони, складовою частиною якого виступають заходи кримінально-правового характеру у вигляді застосування кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля, які передбачені у Розділі VIII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання кримінально-правової охорони довкілля загалом та класифікації злочинів проти довкілля зокрема науковці зверталися неодноразово. Його не оминали у своїх працях С. Б. Гавриш, В. В. Локтіонова, В. К. Матвійчук, І. І. Митрофанов, Г. С. Поліщук, які досліджували проблему кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля в цілому, а також кримінально-правову характеристику окремих злочинів проти довкілля здійснено у дисертаційних роботах таких науковців як: С. А. Голуб, В. М. Присяжного, О. В. Сасова, О. В. Скворцової, І. О. Харь, А. М. Шульги та інших.

Метою статті є здійснення поділу злочинів проти довкілля з огляду на різні критерії для класифікації.

Виклад основного матеріалу. Класифікація (лат. classis – розряд та facere – ділити) – це розподіл предметів, явищ та понять за класами, розділами, розрядами, видами залежно від їх спільних ознак [1, с. 132]. У логіці класифікація розглядається як розподіл

предметів на взаємопов'язані класи відповідно до найбільш істотних ознак, притаманних предметам цього виду і які відрізняють їх від предметів інших видів [2, с. 269].

Отже, класифікація – це система підпорядкованих визначеним ознакам понять відповідної галузі знань або діяльності людини, що допомагає виявити та охарактеризувати взаємозв'язки між цими поняттями.

Ведучи мову про класифікацію злочинів проти довкілля з точки зору теорії кримінального права, слід зазначити, що її можна здійснювати за різними критеріями, наприклад, об'єктом, суб'єктом, об'єктивною стороною та суб'єктивною стороною тощо. Однак найважливіше значення для поділу цього виду злочинів має така класифікаційна ознака як об'єкт злочину.

Автори підручника «Кримінальне право України. Особлива частина» за редакцією М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація вважають, що за своїм безпосереднім об'єктом всі злочини проти довкілля можуть поділені на:

- 1) злочини проти екологічної безпеки (статті 236, 237, 238 і 253);
- 2) злочини у сфері землекористання, охорони надр, атмосферного повітря (статті 239, 240, 241 і 254);
- 3) злочини у сфері охорони водних ресурсів (статті 242, 243 і 244);
- 4) злочини у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного світу (статті 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251 і 252) [3, с. 242].

В. К. Матвійчук обґрунтовує, що критеріями, які потрібно класти в основу побудови системи досліджуваних складів злочинів, мають бути: 1) родовий об'єкт злочину; 2) безпосередній об'єкт злочину; 3) відповідний природний об'єкт [4, с. 13]. Ці критерії є систематизуючими і на їх основі автор класифікує злочини проти навколишнього природного середовища, відомі чинному КК України, на 10 груп:

- 1) злочини, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують умови раціонального використання, охорони, відтворення та оздоровлення землі (ст. 239 Забруднення або псування земель; ст. 254 Безгосподарське використання земель);

- 2) злочини, що посягають на відносини, що забезпечують умови з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення надр (ст. 240 Порушення правил охорони надр);

- 3) злочини, що посягають на суспільні відносини, що забезпечують умови для охорони відносин щодо захисту суверенних прав України над континентальним шельфом України з метою розробки і розвідки його природних багатств, а також проведення досліджень, розвідки, розробки природних багатств та інших робіт на континентальному шельфі (ст. 244);

- 4) злочини, що посягають на відносини, які забезпечують умови з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення рослинного світу (ст. 245 Знищення або пошкодження лісових масивів; ст. 246 Незаконна порубка лісу; ст. 247 Порушення законодавства про захист рослин);

- 5) злочини, що посягають на відносини, які забезпечують умови з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення водних об'єктів (ст. 242 Порушення правил охорони вод; ст. 243 Забруднення моря);

- 6) злочини, що посягають на відносини, які забезпечують умови з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення атмосферного повітря (ст. 241 Забруднення атмосферного повітря);

- 7) злочини, що посягають на відносини, які забезпечують умови з охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення тваринного світу (ст. 248 Незаконне полювання; ст. 249 Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; ст. 250. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів; ст. 251 Порушення ветеринарних правил);

- 8) злочини, що посягають на відносини, які забезпечують умови з охорони від умисного знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів

природно-заповідного фонду (ст. 252 Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду);

9) злочини, що посягають на відносини, які забезпечують умови з охорони екологічної безпеки (ст. 236 Порушення правил екологічної безпеки; ст. 253 Проектування чи експлуатація споруд без системи захисту довкілля);

10) злочини, що посягають на відносини, які забезпечують умови для протидії приховуванню або перекрученню відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, невжиттю заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення; ст. 238 Приховування або перекручування відомостей про екологічний стан або захворюваність населення) [5, с. 294].

Г. С. Поліщуком запропоновано класифікацію злочинів проти довкілля залежно від безпосереднього об'єкту злочинного посягання:

1) злочини, що посягають на довкілля в цілому та конституційні екологічні права громадян (ст.ст. 236-238, 253);

2) злочини, що посягають на окремі елементи чи об'єкти довкілля. Залежно від виду природного об'єкта, на який спрямоване злочинне посягання, автор вважає за доцільне поділити всі злочини, що відносяться до другої групи, на сім підгруп: злочини у сфері охорони земель (ст.ст. 239, 254 КК); злочини у сфері охорони надр (ст. 240 КК); злочини у сфері охорони вод (ст.ст. 242, 243 КК); злочини у сфері охорони атмосферного повітря (ст. 241 КК); злочини у сфері охорони тваринного світу (ст.ст. 248-251 КК); злочини у сфері охорони рослинного світу (ст.ст. 245-247 КК, а також ст. 249 КК – в частині незаконного добування промислових водних рослин і водоростей); злочини у сфері охорони природних територій та об'єктів особливої охорони (ст.ст. 244, 252 КК) [6, с. 10].

І. І. Митрофанов і В. В. Локтіонова, виходячи з безпосереднього об'єкта посягання, злочини проти довкілля класифікують на дві основні групи:

1) злочини, складі яких передбачені статтями (частинами статей) інших розділів КК України, але при їх вчиненні створюється загроза заподіяння або заподіюється шкода довкіллю;

2) злочини, відповідальність за які передбачена статтями розділу VIII Особливої частини КК «Злочини проти довкілля» [7, с. 64].

При цьому злочини, які не є екологічними, але при їх вчиненні здатні заподіяти шкоду довкіллю поділяються на дві підгрупи:

а) до першої групи необхідно віднести ст. 113 КК України «Диверсія», ст. 258 КК України «Терористичний акт», ст. 441 КК України «Екоцид» і ст. 439 КК України «Застосування зброї масового знищення», що відображають руйнівний характер екологічних злочинів, які посягають на компоненти довкілля і здатні спричинити екологічну катастрофу.

б) до другої групи ввійдуть еколого-господарські злочини, передбачені ст. 265 КК України «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами», ст. 265¹ КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію», ст. 267 КК України «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», ст. 267¹ КК України «Порушення вимог режиму радіаційної безпеки», ст. 268 КК України «Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини», ст. 269 КК України «Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин», ст. 270 КК України «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки», ст. 270¹ КК України «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства», ст. 273 КК України «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах», ст. 274 КК України «Порушення правил ядерної або

радіаційної безпеки», ст. 292 КК України «Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів», ст. 325 КК України «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням», ст. 326 КК України «Порушення правил поведінки з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами». Ці злочини пов'язані з матеріальною діяльністю людей, але в кожному разі вони впливають на довкілля [8, с. 45-46].

Наведена вище авторська класифікація яскраво демонструє той факт, що злочини проти довкілля передбачені не лише відповідним однойменним розділом КК України, а й присутні у статтях інших розділів КК України, які за своєю природою не є екологічними, однак здатні створити загрозу заподіяння чи заподіюють шкоду довкіллю.

З огляду на існуючу в теорії кримінального права класифікацію суб'єктів злочину на загальний та спеціальний, злочини проти навколишнього природного середовища за суб'єктом їх вчинення можна поділити на:

- 1) ті, що вчиняються загальним суб'єктом злочину та
- 2) ті, що вчиняються спеціальним суб'єктом злочину.

Виходячи з аналізу диспозицій статей Розділу VIII Особливої частини КК України Шульга А. М. приходять до висновку про те, що в основному суб'єктами злочинів проти довкілля можуть бути як загальний так і спеціальний. Тобто, в основному злочини проти довкілля сформульовані як злочини із змішаним суб'єктом. Хоча, як зазначає автор, у деяких складах законодавець прямо вказує на вид суб'єкта, зокрема, статті 236-238, ч. 3 ст. 243, 244, ч. 2 ст. 248, 253. У цих статтях суб'єкт – спеціальний [9, с. 90].

Крім того в літературі висловлюється пропозиція щодо можливості притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти довкілля. Як наголошує О. Шуміло, введення кримінальної відповідальності юридичних осіб є одним із найоптимальніших засобів дотримання екологічного правопорядку у зв'язку з лібералізацією і дерегуляцією промислового виробництва. Для національного права досвід європейських країн у встановленні кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля є вкрай необхідний, оскільки дає можливість зрозуміти, яким чином потрібно змінювати кримінальне та екологічне законодавство, виходячи з набутого досвіду імплементації країн Східної Європи [10].

На нашу думку, злочини проти довкілля підлягають класифікації також за територіальною ознакою їх вчинення. Як нам видається, такий поділ може бути здійснено на основі економіко-географічного районування України.

Так, за територіальною ознакою вчинення злочини проти довкілля поділяються на злочини:

- 1) Північно-Західного економічного району (Волинська та Рівненська області);
- 2) Карпатського економічного району (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області);
- 3) Подільського економічного району (Тернопільська, Хмельницька та Вінницька області);
- 4) Столичного економічного району (Житомирська, Київська та Чернігівська області, м. Київ);
- 5) Північно-Східного економічного району (Полтавська, Сумська та Харківська області);
- 6) Центрального економічного району (Черкаська та Кіровоградська області);
- 7) Придніпровського економічного району (Дніпропетровська та Запорізька області);
- 8) Донецького економічного району (Донецька та Луганська області);
- 9) Причорноморського економічного району (Одеська, Миколаївська та Херсонська області, Автономна Республіка Крим, м. Севастополь).

У кожному з названих регіонів переважатиме той чи інший різновид екологічних злочинів в силу специфіки географічного розташування та наявності відповідних природних ресурсів. Для Карпатського регіону, де знаходиться третина лісового масиву нашої держави, найбільш поширеним злочином проти довкілля є незаконна порубка лісів. Яскравим прикладом екозлочинів Північно-Західного регіону (особливо на території Рівненської області) є незаконний видобуток бурштину, який підпадає кваліфікації за ст. 240 КК України «Порушення правил охорони або використання надр».

Г.С. Поліщук звертає увагу на особливості структури екологічної злочинності Причорноморського регіону, і приходять до висновку, що для цього регіону характерна значно менша порівняно із загальноукраїнським показником (54,4%) частка незаконної порубки лісу у структурі злочинів проти довкілля – 30,5% та значно вища за загальнодержавний (24,8%) питома вага незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом – 53,2% [6, с. 12].

Водночас, як слушно вказує Н. Р. Кобецька, всі дослідження проводяться з точки зору теорії кримінального права [11, с. 205]. Доцільно провести класифікацію злочинів проти довкілля також з позицій екологічного права, оскільки об'єкти відповідних злочинних посягань є предметом правового регулювання саме цієї галузі права.

Н.Р. Кобецька, виходячи з розуміння предмета екологічного права і системи відносин, які його складають, пропонує поділяти злочини проти довкілля на такі групи: злочини проти екологічної безпеки (статті 236, 237, 238, 253 КК України), злочини, що посягають на відносини раціонального використання природних ресурсів (природоресурсні відносини) (статті 239-1, 239-2, 240, 244, 246, 248, 249, 254 КК України), злочини, що посягають на відносини охорони природних об'єктів та довкілля в цілому (природоохоронні відносини) (статті 239, 241, 242, 243, 245, 247, 250, 251, 252 КК України) [12, с. 335].

Крім того, неабияким практичним значенням наділена і криміналістична класифікація злочинів проти довкілля, яка в свою чергу може служити основою методики розслідування таких злочинів.

Як зазначає Книженко С.О., аналіз матеріалів слідчої та судової практики, правової статистики, результати проведеного дослідження дозволили визначити криміналістичні критерії класифікації екологічних злочинів: суб'єктний склад (злочинні, організовані групи; службові, спеціально уповноважені, інші особи), способи (незаконне вилучення, забруднення, знищення, пошкодження, порушення правил екологічної безпеки), суспільно небезпечні наслідки для нижченаведених груп злочинів. Викладене дозволяє авторці виділити наступні чотири групи екологічних злочинів: *Перша група* включає злочини, скоєні злочинними, організованими групами, окремими особами шляхом незаконного корисливого вилучення об'єктів тваринного, рослинного світу, корисних копалин. *Друга група* – злочини, скоєні службовими, спеціально уповноваженими, іншими особами шляхом забруднення атмосферного повітря, водних об'єктів, земель. *Третя* – злочини, скоєні службовими, спеціально уповноваженими, іншими особами шляхом знищення (пошкодження) лісових масивів, рибних запасів, територій, взятих під охорону держави. *Четверта* – злочини, скоєні службовими, спеціально уповноваженими, іншими особами шляхом порушення встановлених правил екологічної безпеки [13, с. 9].

Висновки. В результаті проведеного аналізу питання класифікації злочинів проти довкілля можемо зробити наступні узагальнення та висновки. По-перше, всі злочини проти довкілля доцільно поділяти на злочини, склади яких передбачені статтями (частинами статей) інших розділів КК України, але при їх вчиненні створюється загроза заподіяння або заподіюється шкода довкіллю та злочини, відповідальність за які передбачена статтями розділу VIII Особливої частини КК України «Злочини проти довкілля». По-друге, класифікацію злочинів проти довкілля, кримінальна відповідальність за які передбачена однойменним розділом VIII Особливої частини КК України, можна здійснювати за різними критеріями, наприклад, об'єктом, суб'єктом, об'єктивною

стороною та суб'єктивною стороною тощо. При цьому найважливіше значення для поділу цього виду злочинів має така класифікаційна ознака як об'єкт злочину. По-третє, пропонуємо злочини проти довкілля поділяти на групи за територіальною ознакою їх вчинення на основі економіко-географічного районування України. По-четверте, крім класифікації злочинів проти довкілля з точки зору кримінального права, необхідно проводити їх поділ з позицій екологічного права. Це допоможе глибшому вивченню їх правової природи. По-п'яте, існуюча в науці криміналістична класифікація злочинів проти довкілля може бути використана для розроблення методики розслідування таких злочинів, що сприятиме в подальшому їх розкриттю і зниженню рівня їх латентності.

Список використаних джерел

1. Краткий словарь иностранных слов / [сост. С. М. Локшина]. – [6-е изд., стереотип.]. – М. : Рус. яз., 1978. – 352 с.
2. Большая советская энциклопедия : [3-е изд.]. – Т. 12. – М. : Сов. Энциклопедия, 1973. – 623 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред.: М. І. Бажанов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій ; авт. М. І. Бажанов [та ін.] . – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
4. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. К. Матвійчук. – К, 2008. – 33 с.
5. Матвійчук В. К. Система складів злочинів проти навколишнього природного середовища за Кримінальним кодексом України / В. К. Матвійчук // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 289-295.
6. Поліщук Г. С. Криминологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Г. С. Поліщук. – К, 2006. – 22 с.
7. Митрофанов І. І. Довкілля під охороною закону про кримінальну відповідальність : монографія / І. І. Митрофанов, В. В. Локтіонова. – Кременчук : Видавець «ПП Щербатих О. В.», 2010. – 420 с.
8. Митрофанов І. І. Кримінально-правове забезпечення протидії злочинам проти довкілля : монографія / Митрофанов Ігор Іванович ; Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. – Одеса: Видавництво «Фенікс», 2015. – 380 с.
9. Шульга А. М. Кримінальна відповідальність – дійовий засіб охорони довкілля / А. М. Шульга // Вісник криминологічної асоціації України. – 2013. – № 5. – С. 85-92.
10. Шуміло О. Кримінальна відповідальність юридичних осіб за злочини проти довкілля [Електронний ресурс] / О. Шуміло // Національний юридичний журнал: теорія і практика. – 2014. – С. 181-186. – Режим доступу: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/5/35.pdf>
11. Кобецька Н. Р. Екологізація кримінального законодавства: сучасний стан, перспективи та пропозиції / Н. Р. Кобецька // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского – Серия «Юридические науки». – Том 26 (65). – 2013. – № 2-1 (Ч. 2). – С. 205-210.
12. Кобецька Н. Р. Кримінально-правова політика в галузі злочинів проти довкілля: проблеми та сучасні тенденції / Н. Р. Кобецька // Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми : монографія / за заг. ред. проф. П. Л. Фріса та проф. В. Б. Харченка. – Івано-Франківськ – Харків, 2016. – С. 332-341.

13. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»/ С. О. Книженко. – Харків, 2006. – 19 с.

УДК 340.11:330.15

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ: ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ

Кобецька Н.Р.

(кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника)

Анотація. У статті на основі теоретико-правового розуміння категорії «правовий режим» досліджуються характеристики, особливості та зміст правового режиму використання природних ресурсів. Обґрунтовується ключова роль документів дозвільного характеру та різноманітних договірних конструкцій як базових правових засобів, що формують правовий режим використання природних ресурсів в Україні в сучасних умовах.

Ключові слова: правовий режим; використання природних ресурсів; договори використання природних ресурсів, документи дозвільного характеру.

Kobetska N.R. The legal regime of the use of natural resources : definition, features

Actuality. In the process of regulation of a particular type of relations arises the necessity to clarify the system of legal means, methods, forms, types of regulation. Nowadays the legal regime of the use of natural resources has acquired the new features that contribute to the new changes in its structure and characteristics.

Purpose of the article. The article aims to substantiation of the basic principles, characteristics, contemporary features and content of the legal regime of the use of natural resources, the crucial role of permits and various contractual structures as basic legal tools that form the legal regime of natural resources.

Description of the underlying problem. The article derived the basic stipulating the legal regime of natural resources, principles of ecologization and sustainable development; consolidation of special natural resource legislation under environmental law; an orientation on ensuring the mutual coordination of environmental, economic, public and private, personal and public interests; substantial public and private legislative environmental restrictions of economic activity; the use of new, innovative tools for natural resources law and forms of regulation, emphasizing the important role of permits and contracts.

Conclusions. The legal regime of natural resources is a special order of adjusting of exploitation of useful properties of natural resources, based on a combination of general permits and special-permit types of regulation and includes range of legal means (including permits and contracts), which interact among themselves and provides ecological and safe, efficient, effective, sustainable environmental management.

Keywords: legal regime; natural resources; contracts of use of natural resources, permissive authorizing documents.

Постановка проблеми. В процесі правового регулювання того чи іншого виду відносин виникає необхідність вибору системи правових засобів, методів, форм, типів регулювання. Саме ефективне використання правових засобів для вирішення тих чи інших спеціальних завдань, на думку С. С. Алексєєва, у значній мірі полягає в тому, щоб вибрати оптимальний правовий режим, вміло відпрацювати його відповідно до специфіки цього завдання і змісту відносин, що регулюються [1, с. 185]. Висловлене повною мірою стосується правового регулювання використання природних ресурсів. Сьогодні правовий режим використання природних ресурсів набув нових рис, спирається на новітні принципи еколого-правового регулювання і правової системи в цілому. Суттєво вплинули на характер правового регулювання природокористування докорінні зміни в економічній, політичній, соціальній та правовій системі української держави, пов'язані з ліквідацією державної монополії на природні багатства, переходом до різних форм власності на природні ресурси, появою нових різновидів природокористування, зокрема орендного, розширенням кола суб'єктів природокористування, запровадженням платності природокористування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична модель правового режиму розроблена радянською теорією права і представлена в працях С.С. Алексєєва, В.Б. Ісакова, О.В. Малька, М.І. Матузова, П.М. Рабіновича та ін. Разом з тим категорія «правовий режим» широко вживається в галузевих юридичних науках при аналізі окремих видів правових відносин, суб'єктів права тощо. Еколого-правові дослідження, спрямовані на розробку правового режиму окремих видів природокористування, представлені роботами Р.С. Кіріна, І.О. Костяшкіна, І.Л. Радика, П.В. Тихого, С.М. Шершуна та ін. Основоположні засади еколого-правового режиму охорони довкілля та використання природних ресурсів закладені в працях В.І. Андрейцева, А.П. Гетьмана, В.В. Костицького, М.В. Краснової, Н.Р. Малишевої, В.Л. Мунтяна, Б.Г. Розовського, Ю.С. Шемшученка. Вагоме значення для подальшого розвитку правового режиму природокористування мають дослідження В. М. Комарницького, присвячені спеціальному природокористуванню. Разом з тим комплексна новітня модель правового режиму використання природних ресурсів в сучасній еколого-правовій доктрині відсутня.

Метою статті є обґрунтування основоположних засад, характеристик, сучасних особливостей та змісту (системи основних правових засобів) правового режиму використання природних ресурсів; ключової ролі документів дозвільного характеру та різноманітних договірних конструкцій як базових правових засобів, що формують правовий режим природних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Докладно обґрунтував сутність, поняття, структуру, види правового режиму відомий теоретик права С.С. Алексєєв. Він визначив правовий режим як порядок регулювання, виражений в комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань, які взаємодіють між собою і створюють особливу спрямованість правового регулювання [1, с. 185]. Незважаючи на існування ряду інших підходів до розуміння правового режиму, традиційним є визначення цього поняття через категорію «порядок». М.І. Матузов і О.В. Малько, базуючись на наведеному вище трактуванні правового режиму, акцентують увагу на його цільовому спрямуванні: «Правовий режим – це особливий порядок правового регулювання, що виражається в певному поєднанні юридичних засобів і створює бажаний соціальний стан та конкретну ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права» [2, с. 17]. Вчені виводять також основні ознаки правових режимів: 1) встановлюються в законодавстві і забезпечуються державою; 2) мають на меті специфічним чином регламентувати конкретні галузі суспільних відносин, виділяючи в тимчасових і просторових межах ті чи інші суб'єкти і об'єкти права; 3) представляють особливий порядок правового регулювання, що складається з юридичних засобів і характеризується певним їх поєднанням; 4) створюють конкретну ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів окремих суб'єктів права [2, с. 17].

В українській юридичній енциклопедії вказується, що правовий режим – це особливий правовий порядок, встановлений для окремих сфер суспільних відносин або суспільства в цілому (прикордонний режим, митний режим, режим в місцях позбавлення волі, правовий режим земель і майна, режим законності і т.д.). Спільними ознаками правового режиму є наявність відповідних обмежень, заборон або пільг. Правовий режим висловлює нерозривний зв'язок правової форми та змісту регульованих правом відносин, характеризується в зв'язку з цим моментом стабільності [3, с. 44]. І хоча правові режими характеризуються стабільністю та забезпечують впорядкованість, стійкість правового регулювання відповідних відносин, об'єктивні зміни, що відбуваються в суспільстві, державі, її політичній, економічній, соціальній та правовій системі, зумовлюють необхідність вдосконалення, розвитку, зміни встановлених правових режимів. «Правові режими надають адекватність і еластичність юридичній формі, дозволяють їй чіткіше вловлювати відмінності неоднорідних соціальних зв'язків, враховувати особливості різних суб'єктів і об'єктів, часові та просторові чинники, включені у сферу дії права» [2, с. 19].

В.М. Комарницьким обґрунтовано категорію «еколого-правовий режим спеціального природокористування», під яким учений розуміє встановлений законами та іншими нормативно-правими актами порядок використання природних ресурсів з урахуванням їх екологічної цінності, ролі в природних процесах, здатності до відновлення, який має на меті запобігти виснаженню, сприяти збереженню, бережливому використанню природних ресурсів. Екологічна складова спеціального природокористування зумовлює структуру режиму цього природокористування, основу якої складають: а) режим охорони та раціонального використання природних ресурсів (охоронний режим); б) відновлювальний режим [4, с. 14].

Одною з ознак правових режимів є те, що вони встановлюються, забезпечуються державою і закріплюються в законодавстві. Правове регулювання використання природних ресурсів забезпечується в своїй основі спеціальним природоресурсним законодавством у рамках екологічного права. Правовий режим використання природних ресурсів забезпечується нормами Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Земельного кодексу України, Лісового кодексу України, Кодексу України про надра, Водного кодексу України, Законів України: «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ» та багатьох інших. Правовий режим використання того чи іншого природного ресурсу формується окремо, у кожному із природоресурсних кодексів і законів, проте для розробки цілісної правової моделі еколого-правового режиму використання природних ресурсів потрібен комплексний підхід. Такий підхід, у якому б реалізувались загальні положення щодо використання природних ресурсів у рамках екологічного права, повинен бути втілений у майбутньому Екологічному кодексі України. Провідні вітчизняні науковці у сфері екологічного права одноставні у доцільності прийняття Екологічного кодексу та закріплення у ньому базових норм щодо використання природних ресурсів. Відстоюючи позицію доцільності розроблення Екологічного кодексу України, Н. Р. Малишева констатує, що, на жаль, в Україні, як і в більшості пострадянських держав, поряд зі створенням широкої палітри нормативно-правових актів екологічної спрямованості, все ще зберігається автономність, відокремленість регулювання відносин в цій сфері від регламентації економічних та соціальних процесів. Часто позитивний вплив норм екологічного законодавства нівелюється законодавством інших галузей, у першу чергу господарського [5, с. 34]. А. Г. Бобкова пропонує при розробці Екологічного кодексу в окремому його розділі закріпити норми, присвячені правовому режиму використання природних ресурсів у сфері господарювання [6, с. 26]. П. О. Гвоздик, стверджуючи, що майбутній Екологічний кодекс України має забезпечити уніфікований, інтегрований підхід до визначення правових засад права власності на природні ресурси та права природокористування, пропонує включити до нього самостійний розділ «Право на природні ресурси», який має складатися з двох глав: «Право власності на природні ресурси» та «Право природокористування» [7, с. 271–272].

Основоположними для формування і вдосконалення правового режиму використання природних ресурсів є принципи екологізації та сталого розвитку.

Поняття екологізації одним з перших ввів до наукового обігу В. В. Петров. Він визначав поняття «екологізація господарського законодавства» під якою, на його думку, слід розуміти втілення екологічних імперативів в зміст правових норм, що регулюють різні сторони господарської діяльності підприємств, організацій, установ та інших об'єктів. Завдання екологізації – «прив'язати» вимоги природоохоронних норм, звернені до всіх природокористувачів, до конкретних умов господарської діяльності підприємств та інших виробничо-господарських об'єктів; значення – в практичній реалізації моделі взаємодії екологічних і економічних інтересів, закладеної в нормах природоохоронного законодавства, в умовах господарської діяльності [8, с. 70–71].

Концептуальною основою процесу екологізації в сучасних умовах, у тому числі і в галузі природокористування, виступає реалізація міжнародної стратегії сталого розвитку.

Основним фундаментальним началом стратегії сталого розвитку є забезпечення єдності екологічної та економічної складової, їх узгодження, а не протиставлення. Досягнення балансу між діяльністю людини та захистом довкілля вимагає впровадження екологічних вимог у рішення державних органів усіх рівнів, у весь процес управлінської діяльності, в управління виробничими процесами, в конкретну поведінку індивідуальних суб'єктів. Як зазначає А.П. Гетьман, слід виробити систему науково-обґрунтованих заходів, спрямованих на взаємодію державних структур, корпоративних об'єднань та громадських організацій зі створення екологічно безпечної економіки, формування нового екологічного мислення всього населення країни та збереження біологічного різноманіття на засадах сталого розвитку [9, с. 61]. Екологізація по-суті виступає одним із засобів забезпечення сталого розвитку. Сьогодні процес екологізації має всеохоплююче значення та передбачає екологізацію індивідуальної і суспільної свідомості, різних видів практичної діяльності, пов'язаної з впливом на об'єкти природи, екологізацію всіх елементів правової системи держави, включаючи правозастосовну практику та правотворчість, а також безпосереднє впровадження еколого-правових приписів у всі галузі законодавства [10, с. 165].

Правовий режим використання природних ресурсів покликаний забезпечити взаємодію і взаємоузгодження екологічних і економічних, приватних і публічних, особистих і державних інтересів. Ціннісне призначення екологічного права, що відображає поєднання та втілення в ньому різного роду інтересів, визначає та зумовлює його сучасні цілі, тенденції розвитку. Діяльність з використання природних ресурсів завжди буде зачіпати інтереси не одного суб'єкта, а декількох – як мінімум суспільства і держави (як носіїв публічного інтересів), не кажучи вже про інтереси суб'єкта, що здійснює використання природних ресурсів, оскільки природокористування зачіпає основу життєдіяльності суспільства – довкілля. В силу більш широкого впливу публічного інтересу у сфері природокористування, діяльність суб'єктів природокористування носить обмежений характер у тому сенсі, що дія публічного інтересу не дозволяє суб'єктам природокористування застосовувати правові засоби винятково на свій розсуд і в своїх інтересах. Визнання пріоритету публічного екологічного інтересу не означає заперечення відсутності в громадян самотійного інтересу та визнання екологічним тільки публічного інтересу. Навпаки, особливе значення має поєднання та врахування приватних екологічних й економічних інтересів та співвідношення їх з публічним. Правове оформлення оптимального поєднання економічних, споживацьких інтересів у задоволенні ресурсних потреб економіки та екологічних інтересів, спрямованих на забезпечення життєво необхідної потреби існування в безпечному, ресурсно та екологічно збалансованому довкіллі передбачає потребу використання міжгалузевого інструментарію в регулюванні досліджуваних відносин. Саме від такої концепції слід відштовхуватись при виведенні та науковому обґрунтуванні правового режиму використання природних ресурсів.

Споживчі властивості природних ресурсів стали передумовою формування інституту права спеціального природокористування, а в сучасних умовах ринкової економіки – це основа їх господарського використання. Однак правовий режим використання природних ресурсів передбачає суттєві еколого-правові обмеження господарської діяльності. Специфічним галузевим правовим способом регулювання відносин у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів є публічно-правові екологічні обмеження, які включають: природоохоронні заборони та вимоги до господарської діяльності, обмеження суб'єктного складу, права власності та обороту природних об'єктів, функціональні та територіальні обмеження використання природних ресурсів, що побудовані на принципах попередження (неспричинення) екологічної шкоди, раціонального, комплексного і цільового природокористування обтяження природних об'єктів, пов'язані із здійсненням загальнодоступного (загального) природокористування та встановленням публічних сервітутів [11, с. 62]. Еколого-правові

обмеження та екологічні вимоги, що пред'являються до користувачів природних ресурсів, можуть бути закріплені в нормативно-правових актах різної галузевої приналежності. Це можуть бути нормативно-правові акти екологічного законодавства, а також іншого роду законодавчі акти, що предметно не належать до еколого-правових (природоресурсних). Водночас, конкретизація таких обмежень міститься саме в рамках екологічного законодавства.

Правовий режим включає різні способи, методи, типи правового регулювання, але в різному їх поєднанні, при домінуванні одних і допоміжній ролі інших. «Питання правових засобів, – зазначає С.С. Алексєєв, – не стільки питання відокремлення в особливий підрозділ тих чи інших фрагментів правової дійсності, скільки питання їх особливого бачення в строго певному ракурсі – їх функціонального призначення, їх ролі як інструментів оптимального вирішення соціальних завдань.... Існуючі правові засоби опрацьовуються і вводяться в закон з розрахунку на те, що саме вони забезпечать реалізацію існуючих в цій галузі суспільного життя інтересів, вирішення економічних, соціальних завдань, що виникають» [12, с. 151, 173–174]. Сьогодні в екологічному праві України існує складна система регулювання відносин спеціального природокористування, яка поєднує різні, по-суті протилежні, способи та типи правового регулювання: адміністративні і цивільно-правові. Основними правовими засобами, формами регулювання на етапі набуття права використання природних ресурсів та в процесі його реалізації виступають документи дозвільного характеру та різноманітні договірні конструкції.

Договори використання природних ресурсів передбачають деталізоване регулювання процесу використання природних ресурсів, спрямованого на задоволення виробничо-господарських, економічних, споживацьких інтересів природокористувачів, конкретизують індивідуальні умови використання природних об'єктів, встановлюють детальний порядок експлуатації, освоєння природних компонентів довкілля. Тривалий час договори взагалі не визнавалися як регулятори природоресурсних відносин. Як зазначав Ю.О. Вовк в одному з перших підручників з правової охорони природи, «договір не розглядається законом як підстава виникнення природокористування. За своєю природою договір як угода сторін не має нічого спільного з розпорядчими актами держави. Однак договірною формою може використовуватися для уточнення прав і обов'язків природокористувачів, але тільки після винесення рішення, постанови про надання природного об'єкта в користування і в суворій відповідності з ними» [13, с. 624]. Щоправда, вже в 90-х роках ХХ ст. в одній із фундаментальних монографій була озвучена пропозиція необхідності значного розширення договірною регулювання відносин природокористування як такого, що добре узгоджується з демократизацією управління господарським життям [14, с. 71]. Характеризуючи сучасний стан правового регулювання відносин використання природних ресурсів, В. М. Єрмоленко зазначає, що відносини природокористування потребують переважно диспозитивних регулятивних засад, які базуються на позитивних зобов'язуваннях і стимулах, а також обмеженому застосуванні дозвільних способів при наданні дозволів на спеціальне природокористування [15, с. 150]. М. В. Краснова, аналізуючи Стратегію державної екологічної політики України, робить висновок, що остання визначає можливості подальшого вдосконалення договірною регулювання екологічних правовідносин з метою забезпечення паритету публічних та приватних інтересів, нинішніх та майбутніх поколінь людей у галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки [16, с. 69].

Дозволи є засобом прямого адміністративного впливу на суб'єкта відповідних відносин, які зобов'язують його діяти відповідним чином. Дозвільні документи, що видаються за підсумками попередньої оцінки можливостей суб'єкта здійснювати конкретний вид природокористування, засвідчують здатність та надають право на його здійснення, закріплюючи цим самим спеціальну правосуб'єктність природокористувача.

Об'єктивні особливості природних об'єктів (ресурсів), господарсько-виробничих процесів їх використання зумовлюють необхідність застосування адміністративно-правових механізмів регулювання, серед яких важливу роль відіграють дозвільні процедури. Безумовна цінність дозвільного регулювання визначається його метою та завданнями, спрямованими на забезпечення екологічної безпеки господарського освоєння природних ресурсів, запобігання проявам негативного впливу на природні об'єкти, безконтрольного необґрунтованого використання елементів природи, здійснення фіксації, обліку суб'єктів, видів, меж використання природних ресурсів.

Надавати певну перевагу чи то адміністративно-правовим чи то цивільно-правовим інструментам при регулюванні використання природних ресурсів недоцільно, адже навіть незначний пріоритет дозвільної чи договірної моделі може призвести до дисбалансу та ускладнити сам механізм правового регулювання. Важливо послуговуватись загальним інструментарієм як адміністративного, так і цивільно-правового впливу, але при цьому не втратити предметні характеристики природоресурсного права.

Висновки. Такими чином, основними характеристиками та підвалинами функціонування правового режиму використання природних ресурсів в Україні є такі:

- основоположними для формування і вдосконалення правового режиму використання природних ресурсів є принципи екологізації та сталого розвитку;
- правовий режим встановлюються, забезпечуються державою і закріплюються спеціальним природоресурсним законодавством у рамках екологічного права;
- правовий режим використання природних ресурсів покликаний забезпечити взаємодію і взаємоузгодження екологічних і економічних, приватних і публічних, особистих і державних інтересів;
- регулювання використання природних ресурсів передбачає суттєві публічно-правові екологічні обмеження господарської діяльності;
- правовий режим використання природних ресурсів сьогодні зазнає змін та потребує оновлення відповідно до змін соціально-економічної, політичної і правової системи, в тому числі в частині виокремлення нових видів використання природних ресурсів, застосування нових, нетрадиційних для природоресурсного права засобів і форм регулювання;
- серед правових засобів, що формують правовий режим використання природних ресурсів важливе місце належить дозволам та договорам.

В сучасних умовах інститут права спеціального природокористування трансформується в комплексний міжгалузевий інститут використання природних ресурсів (у рамках екологічного права) як сукупність норм різних галузей права (екологічного, господарського, цивільного, адміністративного), які регулюють процес експлуатації корисних властивостей природних об'єктів з метою отримання економічної вигоди, при пріоритеті та строгому дотриманні екологічного публічного імперативу, що полягає в підтриманні безпечного навколишнього природного середовища, в справедливому розподілі благ, отриманих від використання природних ресурсів, і збалансованих до потреб економічного і соціального розвитку. Правовий режим використання природних ресурсів – це особливий порядок регулювання експлуатації корисних властивостей природних ресурсів, що базується на поєднанні загально-дозвільного та спеціально-дозвільного типів правового регулювання та включає комплекс правових засобів (в тому числі дозволів і договорів), які взаємодіють між собою і забезпечують еколого-безпечне, раціональне, ефективне, стале природокористування.

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит, 1989. – 288 с.
2. Матузов Н. И. Правовые режимы: вопросы теории и практики / Н. И. Матузов, А. В. Малько // Правоведение. – 1996. – № 1. – С. 16–29.
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр.енцикл., 2003. – Т. 5: П – С. – 736 с.

4. Комарницький В. М. Право спеціального природокористування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06 / Віталій Мар'янович Комарницький. – К., 2012. – 36 с.
5. Малишева Н. Р. Розроблення Екологічного кодексу України – закономірний етап законотворчих робіт в галузі охорони навколишнього природного середовища / Н. Р. Малишева // Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України : зб. наук. праць Круглого столу (18 березня 2011 р.). – К. : ВГЛ «Обрії», 2011. – С. 33–39.
6. Бобкова А. Г. Оренда як правова форма використання природних ресурсів у сфері господарювання / А. Г. Бобкова // Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання та охорони природних ресурсів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовтня 2009 р. / за заг. ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. – Харків : Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2009. – С. 23–26.
7. Гвоздик П. О. Джерела екологічного права України : монографія / П. О. Гвоздик ; відп. ред. Н. Р. Малишева. – К. : Алерта, 2012. – 304 с.
8. Петров В. В. Экология и право / В. В. Петров. – М. : Юрид. лит., 1981. – 224 с.
9. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / А. П. Гетьман, А. К. Соколова, Г. В. Анісімова [та ін.] ; за ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2014. – 784 с.
10. Кобецька Н. Р. Екологізація законодавства у сфері використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : Збірник наукових статей. Випуск 35. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. – С. 158–169.
11. Васильева М. И. О методах, средствах и способах правового регулирования экологических отношений / М. И. Васильева // Экологическое право. – 2009. – № 2/3. – С. 56–67.
12. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – М. : Изд-во «БЕК», 1994. – 224 с.
13. Вовк Ю. О. Вибрані праці / Вовк Юліан Олександрович / упоряд. А. П. Гетьман, М. В. Шульга ; відп. ред. М. В. Шульга. – Х. : Юрайт, 2013. – 704 с.
14. Право природопользования в СССР / Н. И. Краснов, Г. А. Аксененок, Г. С. Башмаков [и др.] ; отв. ред. И. А. Иконичкая. – М. : Наука, 1990. – 196 с.
15. Єрмоленко В. Теоретичні проблеми розмежування галузей екологічного і природоресурсного права / В. Єрмоленко // Право України. – 2010. – № 6. – С. 148–152.
16. Краснова М. В. Науково-правові питання договірних засад та положення Стратегії державної екологічної політики України / М. В. Краснова // Правові аспекти реалізації екологічної та природоресурсної політики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 жовтня 2011 р., м. Дніпропетровськ) [присвяч. 10-річчю юрид. ф-ту НГУ, 20-річчю Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та 15-річчю приєднання України до Конвенції 1979 року] / ред. кол. : В. І. Андрейцев [та ін.]. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2011. – С. 65–69.

УДК 351.

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Кохан Н.В.

(кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника)

Анотація. У даній статті аналізуються такі явища, як: поняття дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення, підстави загальної та спеціальної дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення, порядок накладення дисциплінарних стягнень, порядок оскарження незаконно накладених дисциплінарних стягнень на працівника.

Ключові слова: екологічні правопорушення, дисциплінарне стягнення, дисциплінарна відповідальність, загальна та спеціальна дисциплінарна відповідальність, оскарження дисциплінарної відповідальності.

Kohan N.V. Disciplinary liability for environmental violations

The choice of the International European way of the country, Ukraine's desire to join the EU, the adaptation of Ukraine's legislation and is amending domestic legislation, all this leads to the relevance of the chosen topic and need one more legal analysis.

It should be noted that the issue of disciplinary responsibility for environmental violations were the subject of research as scientists of labour as well as environmental law, for instance P.D. Pylypenko, Hutoryan N.M. Andreytzeva V.I. N.R. Kobetzkoii, Y.S. Shemshuchenka.

The purpose of this article is to analyse the disciplinary responsibility as an institution of labour law and defining features of disciplinary procedures for environmental offenses.

Disciplinary responsibility for environmental violations may have two types general and special. General disciplinary responsibility is based on the general law of the Labour Code of Ukraine, and applies to all employees. Special disciplinary responsibility is applied under certain acts of discipline, special laws that clearly define and grounds of such responsibility. At the same time, disciplinary responsibility for environmental offenses should be an imposing disciplinary penalty on the guilty employee for failure or improper performance of their working duties by employer, that are somehow related to environmental protection and the environment in general and only in case if those respective responsibilities are foreseen in employment contract.

Terms of disciplinary procedures for environmental offenses are: illegal actions or omissions of the offender; availability of guilt of the offender; legal professional in the field of ecology; failure or improper fulfillment of environmental requirements that make up the circle of official professional duties stipulated labour agreement and make labour functions for the employee.

Keywords: *environmental violations, disciplinary action, disciplinary liability, general and special disciplinary responsibility, disciplinary appeals.*

Відповідальність у галузі екології – це особливий стан суспільних екологічних правовідносин, при якому правовими засобами забезпечується виконання відповідальними особами спеціальних обов'язкових вимог законодавства в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки [1].

Слід зазначити про те, що питання дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення були предметом дослідження як науковців трудового, так і екологічного права, а саме: Пилипенка П.Д., Хуторян Н.М., Андрейцева В.І., Кобецької Н.Р., Шемшученка Ю.С. Обрання міжнародних європейських напрямків розвитку країни, бажання України вступити до ЄС, адаптація законодавства України до законодавства ЄС та внесення змін до внутрішнього законодавства, все це зумовлює актуальність обраної теми та потребує ще раз правового аналізу.

Дисциплінарна відповідальність за трудовим правом полягає в обов'язку працівника відповісти за вчинене ним порушення трудової дисципліни перед роботодавцем і понести дисциплінарні стягнення, передбачені нормами трудового права.

У трудовому праві, трудове правопорушення визначається як підстава дисциплінарної відповідальності і визначається як винне, протиправне невиконання чи неналежне виконання працівником трудових обов'язків, передбачених законодавством про працю, що призводить до порушення внутрішнього трудового розпорядку на підприємстві [2].

Юридична відповідальність за порушення норм екологічного законодавства, розглядається як державно-примусове застосування до правопорушника заходів покарання. Таким чином, дисциплінарна відповідальність, як вид юридичної відповідальності змушує осіб здійснювати свою діяльність відповідно до норм екологічного законодавства, а у випадку їх порушення тягне за собою негативні наслідки у вигляді покарання, яке визначається КЗпП України чи спеціальними Законами [3].

Як зазначає науковець [3] дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення застосовується у разі вчинення посадовими особами дисциплінарних проступків, тобто у випадку невиконання чи неналежного виконання ними своїх трудових та професійних обов'язків, що безпосередньо пов'язані зі сферою екології.

Таким чином, враховуючи об'єкт дослідження екологічного права та ознаки дисциплінарної відповідальності, слід визначити, що дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення виражається в накладенні роботодавцем на винного працівника дисциплінарного стягнення за невиконання або неналежне виконання покладених на нього трудових обов'язків, пов'язаних з природокористуванням і охороною навколишнього середовища, за умови, що відповідні обов'язки передбачені трудовим договором.

Разом з тим, загальні підстави і порядок притягнення до дисциплінарного стягнення регулюються ст. 147 КЗпП України та іншими статтями Глави 10 КЗпП України[4].

Спеціальні підстави притягнення до дисциплінарної відповідальності передбачаються тільки у спеціальних Законах. Наприклад, стаття 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 року № 1264-12 [5] передбачає можливість притягнення до дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення. Цією ж статтею, визначаються спеціальні підстави такої відповідальності. А саме за:

- порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище

- порушення норм екологічної безпеки;

- порушення вимог законодавства України при проведенні екологічної експертизи, в тому числі подання завідомо неправдивого експертного висновку;

- невиконання вимог державної екологічної експертизи; фінансування, будівництво і впровадження у виробництво нових технологій і устаткування без позитивного висновку державної екологічної експертизи;

- порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів;

- допущення наднормативних, аварійних і залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище;

- перевищення лімітів та порушення інших вимог використання природних ресурсів;

- самовільне спеціальне використання природних ресурсів;

- порушення строків внесення зборів за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища;

- нежиття заходів щодо запобігання та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище;

- невиконання розпоряджень органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, та вчинення опору їх представникам;

- порушення природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних радіоактивних речовин та відходів;

- невиконання вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;

- відмова від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, приховування випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікація відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення;

- пониження честі та гідності працівників, які здійснюють контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, посягання на їх життя і здоров'я.

Враховуючи ч. 3 ст. 130 КЗпП України, перераховані види правопорушень залежно від конкретних обставин, а також суб'єкта вчинення проступку можуть стати підставою для одночасного притягнення винних осіб не лише до дисциплінарної, а й до матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Можливість притягнення до дисциплінарної відповідальності передбачається і в інших актах екологічного законодавства, які визначають свої галузеві підстави притягнення до такої відповідальності, а саме:

- ст.65 Кодексу України про надра [6]

- ст.110 Водного кодексу України [7],

- ст.105 Лісового кодексу України [8],
- ст.40 Закону України “Про рослинний світ” від 09.04.1999р. № 591-14 [9],
- ст.81 Закону України “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” від 08.02.1995 р. № 39/95- ВР [10],
- ст.42 Закону України “Про відходи” від 05.03.1998р. № 187/98-ВР [11],
- ст.21 Закону України “Про захист рослин” від 14.10.1998р. № 180-14 [12],
- ст.21 Закону України “Про виключну (морську) економічну зону України” від 16.05. 1995р № 162/95-ВР [13] та іншими.

Загальна дисциплінарна відповідальність згідно ст.147 КЗпП України, до порушників трудової дисципліни, передбачає застосування одного з двох заходів стягнення: догану або звільнення з роботи.

На відміну від загальної, спеціальна дисциплінарна відповідальність до якої притягаються тільки чітко визначені Законом категорії працівників, передбачається у статутах і положеннях про дисципліну та спеціальних Законах, якими здійснюється регулювання праці таких працівників. Вона передбачає ширший перелік дисциплінарних стягнень ніж КЗпП України.

Наприклад, згідно статті 66 розділу 8 Закону України «Про державну службу» [14] від 10.12.2015р. № 889-19, заходами дисциплінарного впливу до державного службовця може бути: зауваження; догана; попередження про неповну службу відповідність; звільнення з посади державної служби.

Згідно ст.49 розділу 6 Закону України «Про прокуратуру» [15] від 14.10.2014р. № 1697-7 до працівника прокуратури за дисциплінарний проступок може застосовуватись: догана; заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду (крім Генерального прокурора України); звільнення з посади в органах прокуратури.

За дисциплінарний проступок у галузі охорони навколишнього природного середовища, який вчиняється військовослужбовцями, дисциплінарна відповідальність настає згідно п.45 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України від 24.03.1999р. № 551-14 [16]. Згідно нього, військовослужбовці несуть відповідальність залежно від їх військових звань. Так, на рядових (матросів) строкової військової служби можуть бути накладені такі стягнення: зауваження; догана; сувора догана; позбавлення чергового звільнення з розташування військової частини чи корабля на берег; призначення поза чергою в наряд на роботу - до 5 нарядів; позбавлення військового звання старший солдат (старший матрос) (п.48). На рядових (матросів) військової служби за контрактом, крім того, можуть бути накладені ще такі стягнення, як попередження про неповну службу відповідність; звільнення з військової служби за контрактом за службовою невідповідністю (п.49). А сержанти (старшини) строкової військової служби можуть, крім того, бути понижені в посаді; понижені у військовому званні на один ступінь; або понижені у військовому званні на один ступінь з переведенням на нижчу посаду, а також позбавлені сержантського (старшинського) звання (п.50).

Працівники залізничного транспорту, що вчинили дисциплінарний екологічний проступок, притягаються до дисциплінарної відповідальності згідно з Положенням про дисципліну працівників залізничного транспорту, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 1993 р. № 55 [17] Так, у разі встановлення вини працівника залізничного транспорту у виникненні катастрофи або аварії з шкідливими екологічними наслідками, до останнього можуть бути, зокрема, застосовані такі специфічні заходи дисциплінарного стягнення, як позбавлення машиністів права керування локомотивом з наданням роботи помічником машиніста, а також позбавлення свідоцтва водія моторно-рейкового транспорту незнімного типу та свідоцтва помічника машиніста локомотива з наданням роботи, не пов'язаної з керуванням локомотивом і моторно-рейковим транспортом, на строк до одного року.

Дисциплінарну відповідальність за екологічні правопорушення згідно з вимогами дисциплінарних статутів чи положень про дисципліну несуть і деякі інші категорії працівників, такі як працівники спеціальних (воєнізованих) аварійно-рятувальних служб (Статут про дисципліну працівників спеціальних (воєнізованих) аварійно-рятувальних служб, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 р №1540 [18]), працівники гірничих підприємств (Положення про дисципліну працівників гірничих підприємств затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р №294 [19]) та ін.

Відповідно до ст.147¹ КЗпП України дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу. Працівники, які притягаються до спеціальної дисциплінарної відповідальності, то дисциплінарні стягнення можуть накладатися також вищестоящими органами.

Згідно ст. 148 КЗпП України дисциплінарне стягнення накладається власником або уповноваженим ним органом безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення, не рахуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

КЗпП України вимагає чіткого дотримання процедури накладення дисциплінарного стягнення. Порушення процедури накладення дисциплінарного стягнення в подальшому надає право працівнику оспорити таке стягнення. Так, ст. 149 КЗпП України, зазначає, що до застосування дисциплінарного стягнення власник або уповноважений ним орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмових пояснень. Таке стягнення оголошується тільки в наказі (розпорядженні) й повідомляється працівникові під розписку.

Разом з тим, гарантією для працівника є те, що за кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення. При обранні виду стягнення власник або уповноважений ним орган повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, а також обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника.

КЗпП України, гарантує працівникові можливість оскарження дисциплінарного стягнення і встановлює порядок такого оскарження у главі XV КЗпП. Таким чином, на підставі ст. 221 КЗпП України працівник має право оскаржити накладену на нього догану звернувшись до комісії по трудових спорах, а звільнення, як вид дисциплінарного стягнення, згідно п.2 ч.1 ст.232 КЗпП України тільки оскаржується тільки в судовому порядку.

Відповідно ст.151 КЗпП України, якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення у вигляді догани працівника не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення. Якщо працівник не допустив нового попусення трудової дисципліни і до того ж проявив себе сумлінно, то стягнення може бути зняте до закінчення одного року. Протягом строку дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються.

Отож, підсумувавши все вище наведене слід зазначити про те, що дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення буває двох видів загальна та спеціальна. Здійснюється на підставі загального законодавства КЗпП України, яка застосовується до всіх працівників та спеціальних Законів, які чітко визначають суб'єктів та підстави такої відповідальності. Разом з цим, дисциплінарну відповідальність за екологічні правопорушення слід розглядати як накладення роботодавцем на винного працівника дисциплінарного стягнення за невиконання або неналежне виконання покладених на нього трудових обов'язків, пов'язаних з природокористуванням і охороною навколишнього середовища, за умови, що відповідні обов'язки передбачені трудовим договором.

Список використаних джерел

1. Екологічне право України. Академічний курс : Підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка . – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 848с.
2. П.Д. Пилипенко Трудове право України. Академічний курс. К. Видавничий Дім «Ін Юре». 2004. – 362.
3. К.А. Рябець Екологічне право України : Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 438с.

4. Кодекс Законів про Працю України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями. – К.: Алерта ; ЦУЛ, 2014. – 88с.
5. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст.546).
6. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 36, ст.340)
7. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 24, ст.189)
8. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 17, ст.99)
- 9 (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 22-23, ст.198)
10. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 12, ст.81)
11. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 36-37, ст.242)
12. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 50-51, ст.310)
13. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 21, ст.152)
14. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст.43) (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст.43)
15. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст.12) (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст.12)
16. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 22-23, ст.197)
17. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/55-93-%D0%BF>
18. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1540-2000-%D0%BF>
19. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/294-2002-%D0%BF>

УДК 349.41

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ДОБРОСУСІДСТВО ТА ЗЕМЕЛЬНИХ СЕРВІТУТІВ

Мироненко І.В.

(кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника)

Анотація. В даній статті розглядаються питання про співвідношення положень про добросусідство та земельних (предіальних) сервітутів. На сьогодні вони складають самостійні інститути земельного права та мають як спільні ознаки, так і відмінності. Їх поєднують спільні призначення і характер дії, спільна сфера застосування та походження. Водночас їх правова природа є різною, оскільки положення про добросусідство на сьогодні прийнято розглядати як встановлені законодавством обмеження щодо здійснення прав на сусідні об'єкти нерухомого майна, а земельні сервітути – речові права на чуже майно, які виступають як обтяження цього майна. Вказане проявляється ряді відмінностей: належність до різних правових категорій (відповідно, законодавчих обмежень щодо здійснення прав та речових прав на чуже майно), забезпечування різних інтересів (публічних (загальносуспільних) або приватних), відмінний порядок встановлення (нормативний або індивідуальний) та ін.

Ключові слова: добросусідство, земельні сервітути, правила про добросусідство, сусідське право, обмеження прав, обтяження майна.

Annotation This article concerns the question about the neighbourly right and easement. Today they make independent institutes of right and have differences. They are connected by the general setting, general sphere of application and origin. The legal nature of neighbourly right and easement is different in the same time. Neighbourly right is the legislative limitations of realization of rights. Easement are laws on the stranger property.

Keywords: neighbourliness, easement, rules about neighbourliness, neighbourly right, limitation of rights, burden of property.

Актуальність теми. Положення глави 17 чинного Земельного кодексу України спрямовані на регулювання земельних відносин добросусідства і становлять самостійний інститут земельного права. Однак регулювання відносин власників та володільців (землекористувачів) сусідніх об'єктів нерухомого майна (земельних ділянок) не обмежується лише положеннями про добросусідство, невід'ємною складовою такого регулювання є також положення стосовно земельних сервітутів. Відповідно, постає питання про співвідношення та розмежування даних правових явищ.

Стан дослідження. На сьогодні питанням добросусідства науковцями приділяється порівняно незначна увага, кількість наукових праць з даної тематики обмежена. Окремі аспекти цих відносин розглянуто в працях П.Ф. Кулинич, М.В. Шульги, А.М. Мірошниченка, Д.В. Бусуйок та ін. Дещо більша увага в літературі приділяється земельним сервітутам, зокрема слід згадати дисертаційні дослідження з даного питання Р.І. Марусенка, М.Б. Гончаренка, Г.В. Сосніної, В.І. Нагнибиди та ін.

Мета дослідження. Дане дослідження має на меті розглянути положення чинного законодавства та наукові праці щодо правової природи правил про добросусідство та земельних сервітутів, а також з'ясувати спільні та відмінні риси даних правових явищ.

Основний виклад. Взаємозв'язок положення про добросусідство та земельних сервітутів, що забезпечує всебічність та комплексність правового регулювання відносин власників та володільців сусідніх об'єктів нерухомого майна, в літературі відзначався неодноразово. Так, висловлюються думки, що за своєю юридичною природою т.з. „сусідське право” є сукупністю специфічних обмежень права власності, покликаних стримувати речові інтереси сусідів, а також сервітутів, що виникають відповідно до закону чи договору на певну частину чужого нерухомого майна, без користування якою сервітуарій не може здійснювати свої правомочності, обумовлені правом титульного володіння, які знаходяться в єдності та взаємозв'язку [1, с. 9]. Більш того, як ми побачимо надалі, земельні (предіальні) сервітути та положення про добросусідство (точніше – обмеження щодо здійснення прав в інтересах сусідів) в літературі певний час чітко не розмежовувалися і розглядалися як єдине явище [2, с. 44-45].

Загалом положення про добросусідство та земельні сервітути мають як спільні ознаки, так і відмінності. Зокрема їх поєднує: спільне призначення та характер дії, спільна сфера застосування, спільне походження. Водночас найбільш істотною їх відмінністю є різна правова природа, оскільки положення про добросусідства на сьогодні прийнято розглядати як встановлені законодавством обмеження щодо здійснення прав на сусідні об'єкти нерухомого майна, а земельні сервітути – як речові права на чуже майно, які виступають обтяження цього майна [3, с. 3-4].

Що стосується спільного призначення сервітутів та положень сусідського права (*iura vicinitatis* в римському приватному праві), то, на думку Д.В. Дождева, вони схожі за метою та функціями, в зв'язку з чим останні іноді розглядаються як різновид сервітутів (т.з. „легальні сервітути”)[4, с. 455-456]: так, положення про добросусідство в той чи інший спосіб взаємно обмежують здійснення прав на об'єкти нерухомого майна в інтересах власників та володільців сусідніх об'єктів, що призводить до встановлення особливого правового режиму у їх відносинах, а сервітути – надають можливість використовувати сусідні об'єкти нерухомого майна для забезпечення потреб, які неможливо задовольнити в інший спосіб. В зв'язку із цим вони забезпечують досягнення спільної мети – забезпечення та захист прав та інтересів власників та володільців сусідніх об'єктів нерухомого майна, діючи при цьому як різновиди обмежень щодо здійснення прав на майно (відповідно, встановлені в законодавчому (нормативному) та індивідуальному порядку).

Також спільною є сфера застосування положень про добросусідство та земельних сервітутів, оскільки йдеться про відносини власників та володільців нерухомого майна, а в контексті положень українського законодавства – земельно-правові відносини власників та землекористувачів сусідніх земельних ділянок [5, с. 88; 6, с. 33].

Як вже вказувалося вище, положення про добросусідство та земельні сервітути поєднує також спільність походження. Так, Г.Г. Харченко пов'язує появу прав на чужі речі у римському приватному праві як перших обмежень права власності із правом сусідства; на його думку спочатку земельні сервітути, а згодом і інші права на чужі речі у Римі виникли і розвивались у рамках відносин між власниками-сусідами земельних ділянок [7, с. 119-200]. На думку інших авторів, навпаки сучасні положення про добросусідства виникли у римському приватному праві як підвид земельних (преміальних) сервітутів, які застосовувалися у відносинах власників сусідніх об'єктів нерухомого майна [8, с. 27-29]. Загалом питання про первинність виникнення положень про добросусідство чи земельних (преміальних) сервітутів є скоріше риторичним, оскільки їх поява в добу римського права обумовлена схожими причинами: міський характер давньоримських поселень та скупченість заселення, дрібність землеволодінь, сімейні поділи та ін. [9, с. 303, 310]. При цьому наголошується, що чіткого розмежування

між сусідським правом і сервітутами в римському приватному праві не проводилося; сусідське право в Стародавньому Римі ще не склалося в сформований правовий інститут [10, с. 23-24].

Виходячи з вказаного, вважаємо, що виникнення даних правових явищ – процес взаємозв'язаний, а т.з. „сусідське право” і сервітути, які первинно формувалися як специфічні обмеження права власності, в подальшому трансформувалися в окремі правові інститути; сучасне розуміння правової природи положень про добросусідство ближче до розуміння його як специфічного обмеження права власності, в той час як сервітут – самостійне, хоча і обмежене, суб'єктивне речове право; в зв'язку із цим можна зробити висновок про нетотожність цих термінів [1, с. 37].

Що стосується розмежування положень про добросусідство та земельних (предіальних) сервітутів, то їх різна правова природа проявляється в ряді відмінностей: належність до різних правових категорій (відповідно, законодавчих обмежень та речових прав на чуже майно), забезпечування різних інтересів (публічних (загальносусідських) або приватних), відмінний порядок встановлення (нормативний або індивідуальний) та ін.

Так, на думку Д.В. Дождева, сервітутне право зачіпає (не більшою мірою, ніж фізичні властивості ділянки) можливості здійснення окремих повноважень власника, що відрізняє його від іншого способу регулювання відносин між сусідами – законодавчого обмеження повноважень власника [4, с. 455-456]. На це ж вказувалося і в російській дореволюційній літературі: на думку Г.Ф. Шершеневича, обмеження права власності мають на меті лише стиснення власника в здійсненні його права через інших осіб, але не надають їм прав на чужу річ, даній меті служать, головним чином, сервітути [11, с. 230].

Однак вважати, що положення про сусідство та земельні (предіальні) сервітути відрізняються тим, що перші – обмежують здійснення права, не надаючи іншим особам речових прав, а інші, як речове право, – надають можливість використовувати чуже майно [12, с. 208], було б занадто поверневим. Адже в кінцевому підсумку і положення про добросусідство, і встановлені земельні (предіальні) сервітути призводять до обмеження можливостей уповноваженої особи здійснювати ті чи інші дії, пов'язані із реалізацією прав на майно (земельну ділянку). При цьому механізм їх дії щодо встановлення меж здійснення суб'єктивного права на нерухоме майно може бути однаковий.

Так, норми, якими встановлюються законодавчі обмеження, за своїм змістом можуть містити як забороняючі, так і зобов'язуючі приписи. Якщо звернутися до українського законодавства, то положення ст. 103 та 104 ЗК України забороняють здійснювати надмірний та неприпустимий вплив на сусідні земельні ділянки, а положення ст. 106, 108 ЗК України – зобов'язують сприяти у встановленні меж та брати участь в утриманні спільних межових споруд. Аналогічною, з науково-теоретичної точки зору, може бути і дія земельних (предіальних) сервітутів, які за своїм змістом можуть надавати можливість використовувати чуже майно (т.з. „позитивні” сервітути, коли особа зобов'язана терпіти чужий вплив на обтяжене майно) або забороняти вчиняти певні дії щодо свого майна в інтересах (на користь) іншої особи; в останньому випадку йдеться про т.з. „негативні” (приховані) сервітути [13, с. 258-259].

В літературі висловлюються припущення, що саме з негативних сервітутів сформувалися сучасні положення про добросусідство. Підтримуючи в цілому вказану точку зору, все ж слід відзначити, що остаточно негативні сервітути все ж не зникли, зокрема вони прямо закріплені в законодавстві ряду країн: так, згідно ч. 1 ст. 434 ЦК Республіки Молдова, сервітут може полягати в обов'язку власника утримуватися від здійснення певних дій на користь власника домінуючої земельної ділянки. До слова, з приводу правової природи негативних сервітутів єдина точка зору в літературі відсутня, зокрема навіть ті автори, які вказують на поділ сервітутів за замістом на позитивні (право особи скоювати певні дії за рахунок чужої нерухомості: право проходу або проїзду через іншу земельну ділянку та ін.) та негативні (право вимагати, щоб власник утримувався від того або іншого користування своєю річчю: сервітути світла, повітря, вигляду тощо),

вказують, що негативні сервітути не є речовими правами на чуже майно, а є обмеженнями права власності або інших речових прав [14, с. 255].

Таким чином, з науково-теоретичної точки зору, принципова відмінність в характері дії положень про добросусідство та земельних (предіальних) сервітутів відсутня, якщо останні розглядати комплексно, включаючи як позитивні, так і негативні сервітути.

В літературі також часто висловлюється думка, що положення про добросусідство та сервітути можна розмежовувати за інтересами, для забезпечення яких вони встановлюються: відповідно, публічні та приватні. Як свого часу вказав В.І. Синайський, перші, обмежуючи поняття права власності, мають на меті зробити можливим здійснення права власності в інтересах самих же власників і в цілому в інтересах суспільного порядку, а другі – надати третім особам цивільні права на чужу річ, розширити сферу їх приватного панування на чужі речі; на думку даного науковця, вказана відмінність мети і визначає відмінну юридичну природу обмежень права власності та прав на чужу річ [12, с. 208].

Загалом з вказаним варто погодитися, але одразу слід відзначити, що одне і теж за змістом положення, залежно від способу його встановлення, може розглядатися і як законодавче обмеження, і як обтяження (сервітут); відповідно, можна стверджувати, що й інтерес, який формально воно буде забезпечувати, також буде різним (публічним, якщо йдеться про законодавчі обмеження, та приватним – для земельних сервітутів). Так, право доступу на сусідню земельну ділянку з метою обслуговування іншої ділянки, встановлене на підставі договору чи рішення суду (ст. 99 ЗК України), сприймається як традиційний різновид земельних (предіальних) сервітутів, відомих з часів римського права. Водночас якщо таке ж з змістом положення встановлюється на рівні законодавства, то воно набуває характеру нормативно встановленого (законодавчого) обмеження; як приклад – положення ч. 1 ст. 391 ЦК Республіки Молдова: будь-який власник після письмового або усного повідомлення зобов'язаний дозволити сусідові доступ на свою територію, якщо це необхідно для здійснення і обслуговування будівель, насаджень або інших робіт на сусідній ділянці.

Загалом в правовій природі положень про добросусідство та земельних (предіальних) сервітутів принципова відмінність все ж існує, оскільки, повторимося, перші – це складова нормативно встановленого правового режиму відповідного виду майна, а другі – встановлюються щодо конкретного майна (земельних ділянок) та характеризуються подвійною дією: обмежуючи конкретне суб'єктивне право власності, вони одночасно обтяжують його об'єкт, слідуючи за ним при переході права до інших осіб [15, с. 136-139]. Найбільш очевидно ця особливість проявляється в порядку їх встановлення, на що неодноразово зверталася увага в літературі, і з чого, на нашу думку, випливають і всі інші їх відмінності.

Так, в радянській літературі І.Б. Новицький, з одного боку, звернув увагу на спорідненість сусідського права та земельних (предіальних) сервітутів, а, з іншого боку, вказав на відмінність, яка впливає із підстав їх виникнення: сервітути встановлюються договором, а положення сусідського права – з приписів законодавства [16, с. 7]. Ще раніше, в російській дореволюційній літературі, В.Б. Попов розмежовував сервітути і сусідські права за принципом закріплення останніх в нормативних правових актах, що мають універсальний характер для всіх власників земельних ділянок, тоді як сервітут встановлювався за договором сторін або за рішенням суду у кожному конкретному випадку, враховуючи місцеву специфіку [17, с. 37-40]. З свого боку можна відзначити, що на сьогодні в законодавстві нашої держави закріплено положення, згідно яких сервітути можуть встановлюватись договором, *законом* (виділено автором), заповітом або рішенням суду (ст. 98-100 ЗК, ст. 401-402 ЦК); вважаємо, що ці положення слід переглянути в частині можливості встановлення сервітутів законом, оскільки вони як речові права встановлюються на підставі індивідуальних правових актів або правочинів стосовно

конкретних земельних ділянок, а положення про добросусідство встановлюються в нормативно-правових актах і стосують всіх власників та землекористувачів.

Ще одна принципова відмінність вказаних правових явищ полягає у тому, що положення про добросусідство не дають права обмеженого використання чужого майна, оскільки не визнаються речовими правами. Відповідно, положення про добросусідство не підлягають державній реєстрації (. 3 ст. 111 ЗК України), оскільки вони є складовою встановленого законодавством правового режиму земельних ділянок, на відміну від земельних сервітутів, дійсність яких в якості речових прав безпосередньо пов'язується з їх державною реєстрацією (ч. 2 ст. 100 ЗК України).

Свого часу автор висунув концепцію, згідно якої під обмеженнями права власності на майно (земельні ділянки) слід розуміти конкретні, об'єктивно існуючі обставини (правові приписи, речові права на чуже майно, зобов'язальні права, публічні обтяження), що звужують свободу власника земельної ділянки, позбавляючи його можливості здійснювати окремі свої повноваження в повній мірі чи частково. В якості обмежень права власності на землю виступає достатньо широке коло обставин, різних за своєю правовою природою – від загальних принципів права та нормативних приписів до речових прав на чуже майно та публічних обтяжень (заборони відчуження, арешт та ін.) [18, с. 10-11]. Обмеження можна класифікувати за різними критеріями, однак, в першу чергу, слід розрізнити дві основні групи: 1) нормативні обмеження права власності на землю; 2) обтяження земельних ділянок.

Що стосується нормативних, то сюди належать ті обмеження, що безпосередньо впливають з приписів законодавства нормативного характеру і характеризуються такими ознаками як: імперативний порядок встановлення; поширення дії на всі або достатньо широке коло відносини власності на землю; відображають публічний інтерес; виникають незалежно від волі власника; не підлягають спеціальній реєстрації. Можна також вести мову про безстроковий характер таких обмежень, оскільки вони виникають з прийняттям і діють до скасування відповідної правової норми.

В свою чергу, обтяження земельних ділянок, включаючи земельні (предіальні) сервітути як речові права, доповнюють встановлені законодавством обмеження, встановлюючи індивідуальні межі здійснення конкретного суб'єктивного права власності. Обтяження характеризуються індивідуальним, а не нормативним характером, оскільки вони: виникають на підставі індивідуально-правових актів чи правочинів; мають адресний характер (виникають щодо окремо визначених земельних ділянок); підлягають спеціальній реєстрації, що виступає умовою їх дійсності [19, с. 109-111]; так, згідно ч. 3 ст. 111 ЗК України, обтяження прав на земельні ділянки (крім безпосередньо встановлених законом) підлягають державній реєстрації в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Тим не менше, загалом питання про співвідношення правил про добросусідство залишається відкритим. Цьому сприяє ряд чинників:

- в окремих випадках положення про добросусідство та земельні сервітути достатньо подібні за своїм змістом та розрізняються лише способом встановлення (як приклад, вказані вище положення ч. 1 ст. 391 ЦК Республіки Молдова);

- положення про добросусідство та положення про земельні сервітути не завжди можна розмежовувати за механізмом їх дії, особливо – за умов реалізації пропозицій щодо закріплення в українському законодавстві конструкції негативного сервітуту [20, с. 12].

- закріплення в законодавстві та, відповідно, поширеність в літературі положень щодо можливості встановлення сервітутів в законодавстві (ст. 100 ЗК України, ст. 402 ЦК України), що нівелює уявлення про індивідуально-правовий (ненормативний) порядок встановлення сервітутів як їх визначальну відмінність від положень про добросусідство;

- різноманітність положень про добросусідство та земельні сервітути за умов відсутності в літературі єдиної точки зору щодо їх змісту та правової природи, обмеженості та несистемності відповідного правового регулювання.

Висновки. Загалом положення про добросусідство та земельні сервітути мають як спільні ознаки, так і відмінності. На сьогодні вони сформувалися як самостійні інститути права, що мають на меті забезпечення та захист прав і законних інтересів власників та володільців сусідніх об'єктів нерухомого майна, діючи при цьому як різновиди обмежень щодо здійснення прав на майно (відповідно, встановлені в законодавчому (нормативному) та індивідуальному порядку). Їх поєднують спільні призначення та характер дії, спільна сфера застосування і походження. Водночас їх правова природа є різною, оскільки положення про добросусідство на сьогодні прийнято розглядати як встановлені законодавством обмеження щодо здійснення прав на сусідні об'єкти нерухомого майна, а земельні сервітути – речові права на чуже майно, які виступають обтяженнями цього майна. Вказане проявляється ряді відмінностей: належність до різних правових категорій (відповідно, законодавчих обмежень та речових прав на чуже майно), забезпечування різних інтересів (публічних або приватних), відмінний порядок встановлення (нормативний або індивідуальний) та ін.

Список використаних джерел

1. Остапенко А.Г. Правовое регулирование отношений между соседями, имеющими общие границы, посредством сервитутов: дис. ... канд. юрид. наук, специальность 12.00.03 / А.Г. Остапенко. – Краснодар, 2012. – 201 с.
2. Копылов А.В. Вещные права на землю в римском, русском дореволюционном и современном российском гражданском праве / А.В. Копылов. – М.: Статут, 2000. – 255 с.
3. Савчак В.В. Обтяження прав на землю за земельним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / В.В. Савчак; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К., 2013. – 22 с.
4. Дождев Д. В. Римское частное право: учебник для вузов / Д. В. Дождев; под общ. ред. В. С. Нерсесянца – 2-е изд., изим. и доп. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 784 с.
5. Бусуйок Д. В. Правове регулювання виникнення, здійснення та припинення прав на землю: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Д.В. Бусуйок; ред.: П.Ф. Кулинич; НАН України, Київ. ун-т права, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2010. – 184 с.
6. Кулинич П.Ф. Право добросусідства за земельним законодавством України / П.Ф. Кулинич // Земельне право України. – № 1. – 2006. – С. 25-33.
7. Харченко Г.Г. Речові права: монографія / Г.Г. Харченко. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 432 с.
8. Виниченко Ю.В. Iura vicinitatis в римском частном праве / Ю.В. Виниченко Ю.В. // История государства и права. - 2012. – № 12. – С. 27 – 29.
9. Покровский И.А. История римского права / И.А. Покровский. – Мн.: Харвест, 2002. – 528 с.
10. Живов А.А. О соседском праве и предельных сервитутах / Живов А. А. // История государства и права. – 2012. – № 2. – С. 21– 24.
11. Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права. – Тула: Автограф, 2001. – 720 с.
12. Синайський В.И. Русское гражданское право / Синайский В.И.; Редкол.: Долгов А.Г., Ем В.С. – М.: Статут, 2002. – 638 с.
13. Халабуденко О.А. Имущественные права. Книга 1. Вещное право / О.А. Халабуденко. – К.: Междунар. независимый ун-т Молдовы, 2011. – 305 с.
14. Скрыбин С.В. Вещное право: Учебное пособие / С.В. Скрыбин. – Алматы: Научно-издательский центр КООУ, 2009. – 292 с.
15. Мироненко І.В. Поняття та зміст обтяжень майна / І.В. Мироненко // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 3. – С. 135–139/
16. Новицкий И.Б. Право соседства. Рамки и значение проблемы // Право и жизнь. – 124. – Книга 5/6. – С. 3-12.
17. Тажиров Т. Понятие и значение института соседского права в законодательстве РФ / Т. Тажиров // Бюллетень RWAY. – 2014. – № 237. – С. 37– 40.

18. Мироненко І.В. Зміст та межі здійснення права приватної власності на землю в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук / І.В. Мироненко. – К., 2008. – 19 с.

19. Мироненко І. В. Види обмежень права власності на землю / І. В. Мироненко // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2008. – Вип. 20. – С. 107-111.

20. Нагнибіда В.І. Речові права на чуже майно: порівняльно-правовий аспект: автореф. дис ... канд. юрид. наук / В.І. Нагнибіда. – Київ., 2010. – 22 с.

УДК 349.41+349.6

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Мороз Г.В.

(кандидат юридичних наук, доцент)

Анотація. У статті досліджено особливості публічно-приватного партнерства у сфері використання та охорони земель. На основі аналізу законодавства та доктринальних проблем екологічного та земельного права внесено пропозиції з удосконалення правового регулювання публічно-приватного партнерства як перспективного інструменту національної екологічної та земельно-правової політики.

Ключові слова: управління земельними ресурсами, публічно-приватне партнерство, публічне і приватне право, договори в природоресурсній сфері, організаційно-правові форм співробітництва.

Moroz G. Public-private partnership in area of land use and protection

A promising tool for national environmental and land law policy should be admitted the public-private, cross-sectoral partnership, meaning the formation and development of partnerships between public and private entities. Legal regulation of such partnerships is under creation, therefore such issue is actual and relevant. The article is to determine the characteristics, legal forms and applied areas of public-private partnership in land and legal issues. Law of Ukraine "On public-private partnership" defined organizational and legal foundations of interaction between government and private partners and main principles of such cooperation on a contractual basis. One of contractual forms of public-private partnerships are agreements on cooperation in the field of land protection and usage. However, the existence of different forms of contractual relations in the framework of public-private partnerships, which are provided by Law and are governed by separate legal and regulatory acts, complicates the formation of a common approach to creation of institutional support mechanism for development of public-private partnerships. Taking into account current lack of positive results in the implementation of public-private partnership projects at national and local level, there is a proposal to create a draft of Law of Ukraine "On Strategy of development of Public-Private Partnership in Ukraine". In the future Ukrainian legislation on public-private partnership should take into account the requirements of practice and international experience and consolidate other organizational and legal forms of cooperation between the parties of relevant relations (which will be based not only on contracts), including land and legal sphere considering its specificity. It is also necessary to clarify the list of priority areas for the use of public-private partnership in land relations and improve the mechanism of public administration to ensure the development of such partnerships with a focus on real secure coordination of interests of public and private partners to obtain mutual benefits.

Keywords: Land Management, public-private partnership, public and private law, agreements in nature resource sphere, organizational and legal forms of cooperation.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. В правовій науці вироблено багато підходів до розуміння сутності та особливостей управлінської діяльності в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі у галузі використання та охорони землі як базового природного об'єкта. Одним із напрямів вдосконалення правового регулювання управлінських відносин є пошук, правова регламентація та практичне застосування нових механізмів забезпечення ефективності управління. Перспективним інструментом національної екологічної, а також земельно-правової політики слід визнати публічно-приватне, міжсекторальне партнерство, тобто йдеться про формування і розвиток партнерських відносин між публічними суб'єктами - органами виконавчої влади та місцевого самоврядування та приватними суб'єктами – землевласниками та землекористувачами. Правова регламентація таких відносин знаходиться на стадії становлення, тому дане питання є актуальним та своєчасним. Вироблення і закріплення нових пріоритетних правових форм, моделей та механізмів публічно-приватного партнерства має стати першочерговим завданням земельно-правової науки та відповідних державних інституцій.

Ступінь наукової розробки проблеми. Взаємодія держави і приватного сектора економіки на основі партнерства є порівняно новим напрямом, що вимагає детального наукового дослідження. Питанням процесу становлення та розвитку державно-приватного партнерства присвячені праці багатьох учених і фахівців в різних сферах суспільного життя – економічній, інноваційній, культурній тощо. Проблема визначення сутності та ролі публічно-приватного партнерства в аграрних і земельних відносинах присвячено колективну монографію «Правові проблеми публічно-приватного партнерства в аграрних і земельних відносинах» [1]. Окремі аспекти державно-приватного партнерства в галузі екологічних відносин досліджує в своїх наукових працях М.В. Краснова [2, с. 13; 3, с. 136; 4, с. 280]. Разом з тим, сфери застосування державно-приватного партнерства надзвичайно різноманітні, більше того, законодавством передбачена можливість застосування державно-приватного партнерства і в інших сферах, крім визначених законодавством, з урахуванням особливостей правового режиму щодо окремих об'єктів та окремих видів діяльності, встановлених законом. Відтак, **метою** статті є визначення особливостей, правових форм та сфер застосування публічно-приватного партнерства в земельно-правових питаннях.

Виклад основного матеріалу. 21 грудня 2010 року ВРУ прийняла ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». В цьому Законі стан земельних ресурсів України визнано близьким до критичного. За період проведення земельної реформи значна кількість проблем у сфері земельних відносин не лише не розв'язана, а й загострилася. Зважаючи на те, що земля є важливим природним та матеріальним ресурсом, який відіграє роль основного засобу виробництва і предмета праці в сільському господарстві та є просторовим базисом для розвитку інших галузей економіки, особливо важливо в зв'язку з цим ставити питання про засоби (шляхи) підвищення ефективності управління земельними ресурсами, покращення організації державного контролю за використанням і охороною земель, забезпечення раціонального та екологічно виваженого використання землі.

В основу державної земельної політики, виходячи з конституційних засад у сфері регулювання земельних відносин, мають бути покладені принципові положення про те, що законодавче та конституційне гарантування права приватної власності на землю не змінює публічного характеру відносин власності на землю; сучасні реформовані відносини власності на землю потребують використання комплексного підходу до регламентації відносин власності на землю і використання землі з метою забезпечення балансу суспільних і приватних інтересів у здійсненні права власності на землю [5, с. 27].

30 жовтня 2010 р. набув чинності Закон України «Про державно-приватне партнерство», яким визначено організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів із приватними та основні принципи державно-приватного партнерства на

договірній основі. Цей закон визначив нові підходи до співпраці держави, органів місцевого самоврядування та приватного бізнесу у реалізації інфраструктурних проектів, які є важливими для розвитку економіки, забезпечення належного рівня життєдіяльності суспільства, підвищення якості життя громадян. Державно-приватне партнерство визначається як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами - підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним Законом України «Про державно-приватне партнерство».

Закон визначає види (сфери) діяльності, які доцільно забезпечувати на засадах державно-приватного партнерства (ст. 4), серед яких пошук, розвідка корисних копалин та їх видобування, збір, очищення та розподілення води, туризм, відпочинок, рекреація, культура і спорт, забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем, обробка відходів тощо. Важливо, що такий перелік сфер діяльності є відкритим, тобто по мірі розвитку суспільних відносин широкий потенціал приватного сектору може залучатись до вирішення й інших проблем, що мають стратегічне і соціальне значення, наприклад, щодо рекреаційного використання приміських зон, відведення земель на умовах концесії під сміттєві полігони та інші конкретні цілі тощо. Однак, хоча й Законом визначено перелік сфер застосування державно-приватного партнерства, проте не встановлено чіткого їх розмежування з урахуванням доцільності застосування такого партнерства. Концепцією розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 р. № 739-р, передбачено й інші пріоритетні сфери застосування державно-приватного партнерства, зокрема, агропромисловий комплекс (ринкова та виробнича інфраструктура), будівництво і житлово-комунальне господарство (реалізація соціально значущих інфраструктурних проектів, будівництво, реконструкція та технічне переоснащення у сферах теплопостачання, централізованого водопостачання і водовідведення, підвищення ресурсо- та енергоефективності, поводження з побутовими відходами, упорядкування територій тощо), розвиток природно-заповідного фонду; удосконалення процедури здійснення нагляду і контролю, технічного регулювання у сфері стандартизації та сертифікації; створення сприятливих умов для користування земельними ділянками під час реалізації проектів державно-приватного партнерства та ін. Одночасно ураховуючи відсутність позитивних результатів у сфері реалізації проектів державно-приватного партнерства на національному та місцевому рівні, пропонується розробити проект Закону України «Про Стратегію розвитку державно-приватного партнерства в Україні». Крім того, наявність різних форм договірних відносин у рамках державно-приватного партнерства, які передбачені Законом і регулюються окремими нормативно-правовими актами, ускладнює формування єдиного підходу до розроблення механізму інституційного забезпечення розвитку державно-приватного партнерства. О.М. Вінник обґрунтовано доцільність виокремлення загальних вимог та ознак усіх угод державно-приватного партнерства [6, с. 101-104]. Метою Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки є визначення єдиного підходу до розроблення механізму ефективної взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, приватним сектором та інститутами громадянського суспільства на засадах державно-приватного партнерства для забезпечення успішної реалізації проектів, спрямованих на поліпшення показників національної економіки, якості життя населення і стану навколишнього природного середовища.

Державно-приватне партнерство слід розглядати у більш широкому аспекті, не лише як співпрацю державного і приватного капіталу, як це впливає із визначення даної категорії (ст.2 Закону України «Про державно-приватне партнерство»). Тобто, державно-

приватне партнерство не є простим об'єднанням ресурсів, а своєрідним поєднанням інтересів відповідних учасників цих відносин, які повинні діяти на паритетних засадах, на рівноправній основі. Формування справді партнерських відносин між державою та суспільством, забезпечення балансу інтересів має розглядатися як безумовний законодавчий пріоритет [7, с.22]. Наразі, виходячи зі змісту Закону України «Про державно-приватне партнерство», акцент поставлено на пріоритетності інтересів держави, оскільки саме держава є замовником та визначає основні принципи взаємодії.

Питання співвідношення та взаємодії норм публічного і приватного права у регулюванні відносин державно-приватного партнерства є окремим питанням в контексті вищезазначеного. Основне завдання земельного законодавства у вітчизняній правовій системі полягає в правовому забезпеченні балансу приватних і публічних інтересів у використанні землі, який досягається закріпленням сукупності взаємопов'язаних правових механізмів впливу на різні види суспільних земельних відносин. Даному завданню відповідає сформована в даний час система земельного законодавства України [8, с.158]. Цікавим є підхід Д.В. Бусуйок до питання про публічні, приватні та публічно-приватні земельні правовідносини. Вчена обґрунтовує доцільність поділу земельних правовідносин на публічні та приватні за таким критерієм як коло суб'єктів земельних правовідносин. В свою чергу, в залежності від методу та типу правового регулювання земельних відносин пропонує розрізняти два різновиди публічних земельних правовідносин. Перший різновид публічних земельних правовідносин передбачає побудову взаємовідносин між їх учасниками на засадах влади та підпорядкування (управлінські земельні правовідносини). Другий різновид публічних земельних правовідносин ґрунтується на засадах рівності їх учасників. До таких правовідносин відносяться суспільні відносини, що виникають під час обслуговування органами виконавчої влади та місцевого самоврядування фізичних та юридичних осіб, надання їх адміністративних земельних послуг. Такі відносини набувають характеру публічно-приватних земельних правовідносин [9, с. 125]. Дана форма взаємодії і співробітництва по суті охоплюється поняттям партнерських відносин між публічними та приватними суб'єктами в широкому розумінні та може вважатись однією із форм публічно-приватного партнерства в сері земельних правовідносин.

В науковій літературі вдосконалення договірних форм регулювання відносин використання природних ресурсів пов'язують із державно-приватним партнерством [10, с. 263]. Незважаючи на різноманітність договірних форм у відносинах природокористування, слід зазначити що такі договори пов'язані не лише з господарським використанням природних ресурсів. Договори в природоресурсній сфері можуть забезпечувати покращення властивостей і якості природних ресурсів, тому можуть спрямовуватися на їх охорону. Такі види договорів називають меліоративними, природоохоронними, рекультиваційними, гідротехнічними та ін. [4, с. 277]. Досліджуючи особливості публічно-приватного партнерства як засобу контролю за використанням та охороною земель, Д.В. Бусуйок вказує на необхідності запровадження земельного самоконтролю та наголошує, що взаємовідносини між володільцями земельних ділянок і відповідним органом виконавчої влади щодо земельного самоконтролю можуть бути врегульовані в договорі про виробничий контроль. Застосування добрив, вжиття заходів меліорації – зрошення та осушення – може мати своїм наслідком зниження якісного стану земель. Відтак до обов'язкових випадків проведення виробничого контролю можна віднести застосування пестицидів і агрохімікатів, а також проведення робіт з меліорації земель [1, с.107]. Тобто, однією із договірних форм публічно-приватного партнерства є договори про взаємодію у сфері охорони та використання земель. При чому держава як публічний партнер повинна брати участь у таких договорах не з метою заробляння грошей – отримання їх від приватного партнера, а для надання йому допомоги в організації раціонального використання та охорони сільськогосподарських земель. Така допомога може надаватися при обстеженні ґрунтів, складенні агрохімічних паспортів, проектів сівозмін, створення полезахисних лісосмуг тощо [1, с.189].

Законом України «Про державно-приватне партнерство» передбачено, що державно-приватне партнерство здійснюється на основі договору. Цей закон не передбачає окремого виду договору про державно-приватне партнерство, а лише узагальнює практику застосування державно-приватного партнерства на підставі світового досвіду. В рамках державно-приватного партнерства можуть укладатись договори про концесію, спільну діяльність, управління майном, інші договори. Тобто, виходячи з визначення поняття «державно-приватне партнерство» та змісту Закону загалом, можна зробити висновок, що реалізація проектів на умовах державно-приватного партнерства можлива *лише* у формі договору, тоді як, наприклад, у деяких європейських країнах такого обмеження немає, переважно створюється спеціальна структура у формі юридичної особи за участю публічного і приватного партнера, а в низці випадків – ще за участю фінансових інститутів. Тому конструктивною та обґрунтованою є пропозиція про доцільність передбачити, що державно-приватне партнерство може здійснюватись не тільки у договірній, а і в корпоративній формі [1, с. 86]. В науковій літературі до організаційно-правових форм даної системи співробітництва відносять: концесійні угоди, державні корпорації, фонди, створені з метою реалізації інвестиційних проектів, державні цільові програми, договори на виконання науково-дослідних робіт, а також дослідно-конструкторських робіт, договір довірчого управління майном, спільні фінансовані підприємства [11, с. 20].

В перспективі українське законодавство про державно-приватне партнерство має врахувати вимоги практики та світовий досвід і закріпити й інші організаційно-правові форми співпраці сторін відповідних відносин (які будуть базуватись не тільки на договірних засадах), в тому числі в земельно-правовій сфері з врахуванням її специфіки. Необхідно також уточнити перелік пріоритетних сфер застосування державно-приватного партнерства в земельних відносинах та удосконалити механізм державного управління в забезпеченні розвитку такого партнерства з акцентом на реальне забезпечення узгодження інтересів державних та приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди.

Список використаних джерел

1. Правові проблеми публічно-приватного партнерства в аграрних і земельних відносинах : монографія / Д.В. Бусуйок, П.Ф. Кулинич, М.Л. Муравська та ін. ; відп. ред. В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич. – К. : Наукова думка, 2015. – 196 с.
2. Краснова М. Організаційно-правові гарантії належного укладання та реалізації договорів в екологічному праві / М.В. Краснова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Юридичні науки. – 87/2011. – С. 12-16.
3. Краснова М.В. Актуальні питання регулювання еколого-правових договірних відносин в Україні / М.В. Краснова // Право України. – 2011. – № 2. – С. 132-138.
4. Правова доктрина України : у 5 т. - Т. 4 : Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права / Ю. С. Шемшученко, А. П. Гетьман, В. І. Андрейцев [та ін] ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. - Х. : Право, 2013. - 848 с.
5. Шульга М.В. Актуальні аспекти державної земельної політики / М.В. Шульга // Проблеми розвитку аграрного та земельного права України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 травня 2011 р.). – К.: Видавництво геграфічної літератури «Обрії», 2011. – С. 24-27.
6. Вінник О.М. Договірні відносини державно-приватного партнерства: проблеми правового регулювання / О.М. Вінник // Вісник Вищої Ради юстиції. – 2013. – № 2 (14). – С. 101-104
7. Белоусов С.А. Баланс интересов и его нарушение в публичном праве / С.А. Белоусов // Правовая политика и правовая жизнь. – 2013. – № 2. – С. 21-25.

8. Сидор В.Д. Земельне законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку : Монографія. – К. : Вид-тво «Юридична думка», 2011. – 312 с.
9. Бусуйок Д.В. До питання про публічні, приватні та публічно-приватні земельні правовідносини / Д.В. Бусуйок // Проблеми розвитку аграрного та земельного права України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 травня 2011 р.). – К.: Видавництво географічної літератури «Обрії», 2011. – С. 122-125.
10. Кобецька Н.Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні : питання теорії та практики : монографія / Н.Р. Кобецька. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. – 271 с.
11. Узунов Ф.В. Удосконалення інструментарію реалізації державно-приватного партнерства в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з державного управління : 25.00.02 – механізми державного управління / Ф.В. Узунов ; Академія муніципального управління. – К., 2015. – 381 с.

УДК 341.322

ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: СИТУАЦІЯ *DE-JURE* ТА *DE-FACTO*

Пташник І.Р.

Анотація. Дана стаття присвячена аналізу міжнародної нормативної бази в сфері захисту навколишнього природного середовища під час збройних конфліктів. Окрім того автором досліджено найпоширеніші порушення міжнародних зобов'язань держав в даній сфері. Зроблено короткий огляд порушення вимог охорони навколишнього природного середовища на Сході України.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, звичаєве право, договірне право, право війни, охорона навколишнього природного середовища, принцип заборони заподіяння зайвих ушкоджень, принципи права

Ptashnyk I. Environmental protection during armed conflicts: the situation *de-jure* and *de-facto*

The relevance of this article is caused by the increasing number of violations of international humanitarian law during international and non-international armed conflict in the sphere of environmental protection.

The aim of the research is to analyze the existing international legal framework which regulates the protection of the environment in armed conflicts.

Nowadays the issue of environmental protection at the time of armed conflicts is governed by international treaties, customary and so-called "soft law". Universal international organizations (governmental and nongovernmental) pay a lot of attention to monitoring the situation of the basic obligations of parties of the conflict in this area.

However, analyzing all, without exception, armed conflicts, we can assume that there are no armed conflicts or peacekeeping operations that follow the rules of warfare.

Thus, the author of the article made the description of the environmental consequences of the Vietnam War (which gave the start for the modern development of environmental protection in armed conflicts), offenses committed at the time during NATO campaign in Yugoslavia. Also was drawn an attention to the existing consequences for the environment, which suffered during the armed conflict in Eastern Ukraine.

We can conclude about the existence of developed system of international law on the protection of the environment. However, nowadays countries are divided into those who believe this system can provide sufficient respect and implementation of the laws of warfare, while others believe that there is a need to reform international law either by modification, or by adopting a completely new set of international obligations of the in this area.

Keywords: *international humanitarian law, common law, treaty law, law of war, environmental protection, the principle of prohibition of causing unnecessary damage, principles of law.*

На сьогодні збройні конфлікти, не залежно від їх типу, локалізації, учасників та тривалості впливають на все більшу кількість людей. Так, за даними Міжнародного інституту стратегічних досліджень 1,2 млрд. людей в світі в тій чи іншій мірі потерпають від насильства та нестабільності [1]. Збройні конфлікти міжнародного та неміжнародного характеру відбуваються з порушенням існуючих правил та звичаїв війни, що впливає не тільки на життя, здоров'я та добробут людей, але і на стан навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень в даній сфері показує глибоке занепокоєння як міжнародних міжурядових, так і неурядових організацій, серед яких Організація Об'єднаних Націй, Інститут економіки та миру, Міжнародний комітет Червоного Хреста, які працюють в сфері моніторингу та вироблення рекомендацій як країнам, які потерпають від збройних конфліктів, так і тим, які мають можливість впливати на ситуацію конфлікту. Так, Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун у своїй заяві з нагоди Міжнародного дня ООН по запобіганню експлуатації навколишнього середовища під час війни і збройних конфліктах зазначив: "Навколишнє середовище вже давно є мовчазною жертвою війни та збройних конфліктів. Від забруднення земель і знищення лісів, розграбування природних ресурсів і розпаду систем управління, екологічні наслідки війни часто є широко поширеними та руйнівними"[2].

Основним завданням даної статті є аналіз існуючої міжнародної нормативної бази, якою регулюються питання захисту навколишнього природного середовища в період збройних конфліктів.

Варто нагадати, що право збройних конфліктів, або міжнародне гуманітарне право є галуззю міжнародного права, яка регулює проведення збройних конфліктів міжнародного, так і неміжнародного характеру. Для цього державами пророблено колосальну роботу як в сфері кодифікації звичаєвого права, так і у виробленні основних принципів ведення воєнних дій.

Міжнародна нормативно-правова база, що регулює питання захисту навколишнього природного середовища в період збройних конфліктів

Так, всі джерела, які вміщують принципи та правила ведення воєнних дій, можна поділити на 4 великі групи:

1) Договірне право, яке включає міжнародні договори, протоколи та аналогічні інструменти, які були узгоджені і ратифіковані державами-учасниками (наприклад, чотири Женевські Конвенції 1949 року та Додаткові протоколи I і II 1977 року, Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 року, Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, тощо). Міжнародні договори в сфері захисту навколишнього природного середовища можна умовно поділи на три групи: ті, які безпосередньо стосуються питання охорони навколишнього середовища; загальні принципи права збройних конфліктів, які застосовуються до захисту навколишнього середовища, та положення, які забезпечують непрямої ступінь захисту навколишнього середовища під час конфлікту.

2) Звичаєве право, яке можна визначити як загальні міжнародні правила, встановлені на основі широкопоширеної та однакової практики держав із загальним переконанням про необхідність виконання зобов'язань. Звичаєве право включає в себе норми, які не допускають відхилення від встановлених зобов'язань, на відміну від договірного права, яке застосовується тільки тими державами, які висловили свою згоду.

3) «М'яке право», що не є загальнообов'язковими нормами і виникає внаслідок діяльності міжнародних організацій та їх ключових органів (н., резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки ООН)

4) Судовий прецедент.

Зростаюче занепокоєння стосовно військової тактики під час збройних конфліктів дозволило на міжнародному рівні закріпити чітке положення стосовно захисту навколишнього середовища в період збройних конфліктів, яке знаходимо в статтях 35 та 55 Додаткового протоколу I 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року. Так, стаття 35 ДП I закріплює основні правила, що стосуються використання засобів і методів ведення війни. Державам заборонено застосовувати методи або засоби ведення військових дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу [3].

Таким чином ми можемо говорити не тільки до завдання умисної шкоди, але й очікуване ушкодження. Важливо відзначити, що конкретний намір не є необхідним для кваліфікації. В свою чергу ст. 55 Додаткового Протоколу I передбачає певний (побічний) захист навколишнього середовища в контексті захисту, який надається цивільним об'єктам. Окрім того, також заборонено заподіяння шкоди навколишньому середовищу шляхом репресалій [3].

Окремої уваги заслуговує Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 року (*UN Convention on the Prohibition of Military or Any Other Use of Environmental Modification Techniques* (тут і далі – Конвенція або *ENMOD*). Даний документ був створений як реакція міжнародної спільноти на військову тактику США під час війни у В'єтнамі. До таких військових дій відносились великомасштабні методи впливу на природне середовище, які мали можливість перетворити навколишнє середовище в зброю (наприклад, провокуючи землетрус, цунамі, або зміни погоди). Конвенція була також реакцією на використання великих кількостей хімічних дефоліантів, що призвело до людських страждань і довгострокового забруднення навколишнього середовища, а також значного знищення лісів і дикої природи [4]. Метою *ENMOD* була заборона використання методів впливу на природне середовище як засіб ведення війни. Відповідно до ст. 1 кожна держава-учасник зобов'язується не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способи руйнування, нанесення шкоди або спричинення шкоди будь-якій іншій державі-учасниці [5]. Порівнюючи положення Додаткового Протоколу I та *ENMOD*, варто відзначити, що Протокол спрямований на захист навколишнього природного середовища в цілому, в той час як Конвенція забороняє використовувати методи, які перетворюють навколишнє середовище в "зброю". Іншою різницею між даними документами є те, що Конвенція та Додатковий протокол I по-різному тлумачать поняття «широке поширення, довгочасність (тривалість) і серйозність». Так, відповідно до положень *ENMOD* термін "тривалий" визначається як тривалістю протягом місяців або близько сезону, в той час як в рамках Додаткового Протоколу I "довгостроковий" інтерпретується як питання десятиліть.

Варто відзначити, що міжнародні судові установи дедалі частіше розглядають справи, які стосуються захисту навколишнього середовища в період збройних конфліктів. Так, Міжнародний Суд в одній з найвідоміших справ Нікарагуа проти США (*Nicaragua v. United States (1986)*) про звичаєву природу резолюцій ГА ООН, відзначив, що резолюції ООН можуть, якщо вони користуються досить широким визнанням, отримувати статус звичаєвого права. Іншою справою Суду, що безпосередньо стосується захисту навколишнього природного середовища можна вважати позов Нової Зеландії проти Франції (1995) стосовно ядерних випробувань. У 1995 році, Австралія і Нова Зеландія звернулись до Міжнародного Суду щодо ситуації, що стосується законності випробування ядерної зброї Францією в Тихому океані. Суд визнав право позивача на захист навколишнього середовища [4].

Окремої уваги заслуговує Консультативний висновок Міжнародного Суду 1996 року про законність застосування або загрози застосування ядерної зброї, в якому Суд

звернув увагу на невизначеність в застосуванні міжнародного права – особливо міжнародного гуманітарного права - до ядерної зброї, що може глибоко зачепити здоров'я людини, суспільство і навколишнє середовище.

В 2005 році Міжнародний Суд виніс рішення у справі Демократична Республіка Конго проти Уганди. В цьому випадку Міжнародний Суд встановив, що Республіка Уганда не виконала свої зобов'язання в якості окупаційної влади в районі Ітурі для запобігання актів мародерства, грабежу і експлуатації конголезьких природних ресурсів [4].

Варто визначити, що в рамках міжнародного кримінального права, яке передбачає індивідуальну кримінальну відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права, також встановлюється відповідальність і за порушення норм щодо захисту навколишнього природного середовища. Проте, порушення статей 35 і 55 Додаткового протоколу I (які були розглянуті вище і стосуються охорони навколишнього природного середовища) не виникають в списку серйозних порушень і не тягнуть за собою індивідуальної кримінальної відповідальності. Тим не менше існує ряд інших дій, які завдають шкоди навколишньому середовищу і можуть потягнути за собою настання кримінальної відповідальності. До них відносяться:

- незаконне, довільне і таке, що проводиться у великому масштабі, руйнування і привласнення майна, що не викликаються військовою необхідністю (ст.. 147 Женевської конвенції IV) [6];

- вчинення нападу невибіркового характеру, що торкається цивільного населення або цивільних об'єктів, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам (ч. 3 п. б ст.. 85 Додаткового Протоколу I) [3];

- вчинення нападу на установки або споруди, що містять небезпечні сили, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам (ч. 3 п. с ст.. 85 Додаткового Протоколу I) [3].

Варто зазначити, що ці серйозні порушення виявляються тільки в законі, який застосовується до міжнародних збройних конфліктів. Ні загальна стаття 3 Женевських конвенцій 1949 р., ні Додатковий протокол II, які стосуються неміжнародних збройних конфліктів, не містять будь-якого положення про серйозні порушення, що можуть спричинити за собою індивідуальну кримінальну відповідальність в сфері порушення норм щодо захисту навколишнього природного середовища.

Екологічні наслідки збройних конфліктів

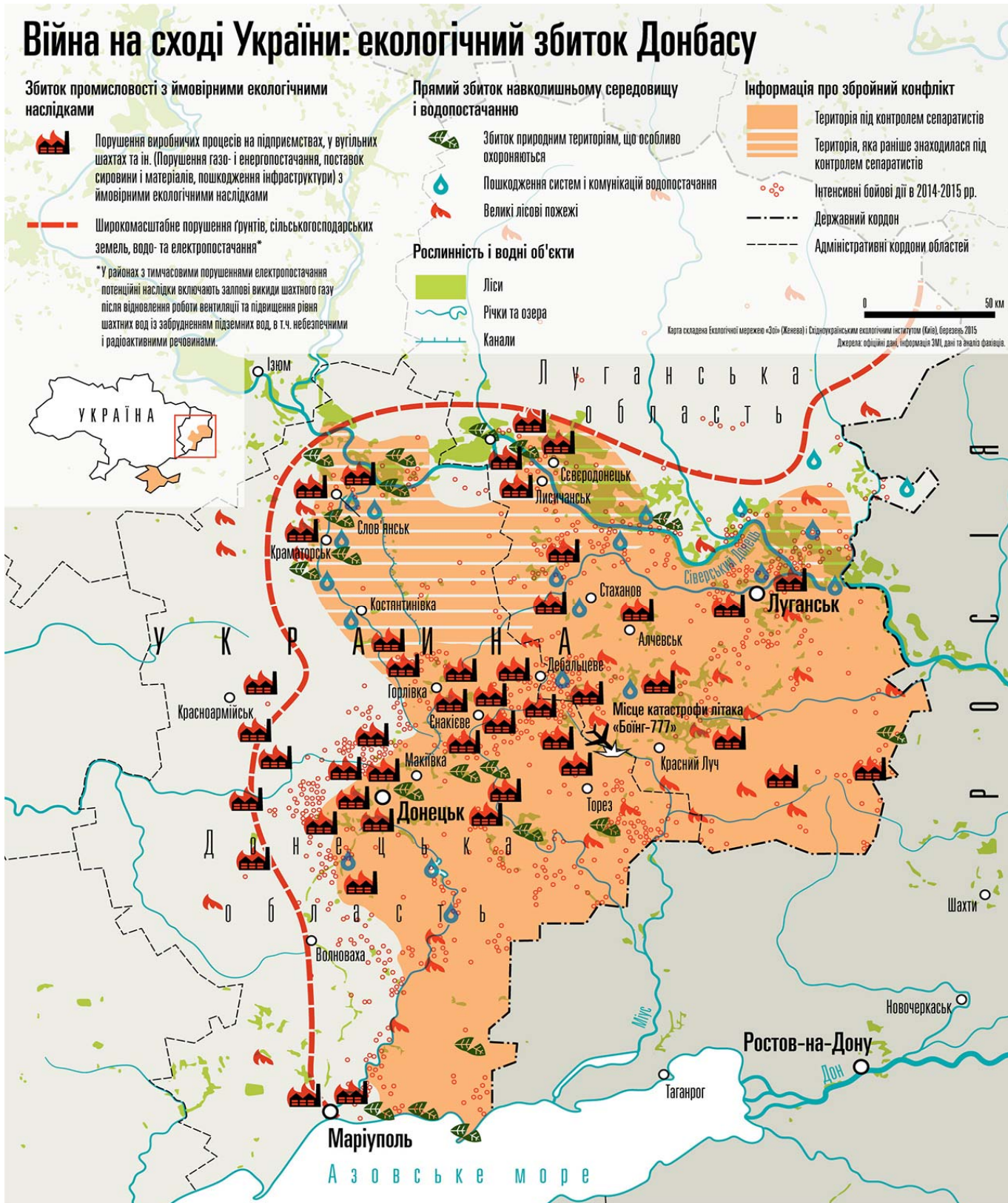
В 90-ж роках 20 століття відбулось декілька масштабних міжнародних збройних конфліктів, які суттєво вплинули не тільки на навколишнє середовище сторін конфлікту, але й країн-сусідів. Так, важкі екологічні наслідки принесла війна Іраку проти Кувейту в 1990-1991 рр., хоча в ній не було навмисного застосування екологічного зброї. Після війни залишилися озера нафти, місця погашених пожеж, пташині трупи на узбережжі і

пожовклі мангові зарості, які були окрасою прибережної тропічної зони. Вчені відзначають, що хмари диму і кіптяви, що пронеслися над південними районами Азії, можливо вплинули на сезони дощів і суттєво знизили врожаї. Остання обставина є ознакою екологічної війни [7, С. 150].

В ході ірако-іранської війни в води Перської затоки було скинуто близько 6 млн. літрів нафти. Підсумки досліджень, показують, що в 1983 році в ході нав'язаної війни між Іраном і Іраком рівень забруднення Перської затоки був катастрофічно високим. Так, вміст кадмію, кобальту, цинку, свинцю і нікелю, відповідно, в 1000, 300, 300, 20000 і 1000 разів вище норми [8]. За звітом екологічної організації "*Greenpeace*" в цій війні 600 нафтових свердловин були підпалені іракськими військами. Полум'я від згорання 67 млн. тонн нафти як товста штора закутала весь район площею 15 тисяч квадратних кілометрів. У даній катастрофі загинули близько 30 тисяч особин птахів, місце зимівлі багатьох перелітних птахів були зруйновані, поголів'я птахів помітно скоротилося. Крім того, загинуло 20% мангрових лісів і 50% коралових рифів. Морські рослини на території площею 1500 миль були забруднені. Слідом за спалюванням нафтових свердловин в атмосферу були викинуто окис вуглецю і сірки. В результаті кислотні дощі випали в Саудівській Аравії та Кувейті. Сліди даного забруднення виявилися в більш далеких районах, де спостерігалось випадання "чорного" снігу [8].

Розпочатою НАТО 24 березня 1999 року агресією проти Югославії була спровокована безпрецедентна в сучасній Європі гуманітарна катастрофа, яка переросла в екологічну катастрофу. Під час нападу на Югославію було використано чимало зброї, яка заборонена міжнародними конвенціями (касетні бомби, боеприпаси зі збідненим ураном і т.п.). У період бомбардувань на Югославію було скинуто близько 10 тонн збідненого урану. Були розбомблені баки з вінілхлориду-мономером (1200 тонн), хлором, гідроокисом натрію (6000 тонн), соляною кислотою (33% - 800 тонн), етилендіхлориду (1500 тонн). З цієї кількості лише в Дунай влилося близько 3000 тис. тонн гідроксиду натрію, 600 тонн соляної кислоти, 1400 тонн етилендіхлориду, величезна кількість нафти і нафтопродуктів, в результаті чого забруднено також і суміжні території (Румунії, Болгарії, України) [9].

Малюнок 1. Екологічний збиток Донбасу внаслідок збройного конфлікту

Відповідно до даних Державного підприємства «Східноукраїнський екологічний інститут» одним з *найнебезпечніших екологічних наслідків ведення бойових дій на Донбасі* є забруднення природного середовища при аварійному порушенні роботи великих промислових підприємств. Окрім того варто звернути увагу на забруднення ґрунтового покриву. Внаслідок підтоплення територій, збільшення викидів шкідливих речовин, а також при масштабному розливі та згорянні паливно-мастильних матеріалів (що нерідко

трапляється на полі бою) відбувається забруднення ґрунтів на досить значних територіях. (детальніше – див. мал.. 1) [10].

Враховуючи вищевикладене стає очевидно, що, незважаючи на розвиток міжнародно-правових зобов'язань, нинішня ситуація є недостатньою для захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту. Загальні стратегії, які виникли після війни в Перській затоці в 1991 році з метою поліпшення правового захисту навколишнього середовища, на сьогодні потребують вдосконалення. Міжнародне співтовариство на сьогодні розділилось стосовно питань вдосконалення існуючих договорів в даній сфері. Одна з точок зору (знайшла свою підтримку в США і Міжнародного Комітету Червоного Хреста) полягає в тому, що навколишнє середовище буде досить захищеним, якщо сторони конфлікту будуть поважати і достатнім чином реалізовувати закони війни. Протилежна точка зору полягає в тому, що існуючі міжнародні договірні зобов'язання держав потребують реформування шляхом більш глибокого застосування екологічних цінностей. Дана позиція вбачається доцільнішою, і, в свою чергу, може бути реалізована двома способами: 1) шляхом внесення змін та доповнень до існуючих документів; або 2) прийняття нового зводу правил. Робота в сфері кодифікації та прийняття нової конвенції розглядається як можливість і для уточнення, і подальшого розвитку існуючої міжнародної бази. В концепцію нової конвенції варто включити перелік об'єктів, які повинні перебувати під захистом, чітко визначити допустимі класи зброї, що можуть застосовуватись конфліктуючими сторонами, адже на сьогодні норми, прийняті після II Світової Війни є дещо застарілими, беручи до уваги темпи розвитку країн.

Список використаних джерел

1. «Кількість збройних конфліктів у світі скорочується, але людей в них гине більше». [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://dt.ua/WORLD/kilkist-zbroynih-konfliktiv-u-sviti-skorochuyetsya-ale-lyudey-v-nih-gine-bilshe-the-guardian-173297_.html
2. What's the environmental impact of modern war?. Офіційний веб сайт The Guardian. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.theguardian.com/environment/2014/nov/06/whats-the-environmental-impact-of-modern-war>
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I, прийнятий ГА ООН 8 червня 1977 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_199/page2
4. United Nations Environment Programme "Protecting the Environment During Armed Conflict". An Inventory and Analysis of International Law. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org/zh/events/environmentconflictday/pdfs/int_law.pdf
5. Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18.05.1977. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_258
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_154/page6
7. Приборович, А.А. Экологический контекст современных военных конфликтов / А.А. Приборович // Роль личности в истории: реальность и проблемы изучения: науч. сб. (по материалам 1-й Международной научно-практической Интернет-конференции) / редкол. В. Н. Сидорцов (отв. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2011. – С. 148–153.
8. Экология Персидского залива – жертва войны . [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://russian.irib.ir/tematicheskie-programi/raznie-cuzheti/> [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
9. Возможные экологические последствия войн и военных конфликтов. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://mirznani.com/info/vozmozhnye-ekologicheskie-posledstviya-voyn-i-voennykh-konfliktov_278642
10. Війна на сході України: бойові дії та екологічні наслідки. Офіційний сайт Державного підприємства «Східноукраїнський екологічний інститут». [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://euaeco.com/?environmental-consequences-fighting/ua>

RENEWABLE ENERGY SOURCES : INCENTIVE MECHANISMS OF DEVELOPMENT AND LEGAL REGULATION

Romanko S.M.

(associate professor of environmental law, PhD Law Institute of Prykarpatsky National University after Vasyl Stefanyk, Ukraine)

Анотація. У статті висвітлюються основні аспекти правового регулювання використання альтернативних джерел енергії на сучасному етапі розвитку України (енергії вітру, сонця, біопалива тощо). Особлива увага приділена характеристиці заходів економічного стимулювання використання альтернативних джерел енергії – «зеленого тарифу», пільги щодо плати за землю, звільнення від сплати митних зборів та ПДВ устаткування для потреб альтернативної енергетики. Також розглядаються окремі аспекти адаптації національного законодавства у сфері альтернативної енергетики до законодавства ЄС. Зроблено пропозиції вдосконалення чинного законодавства у досліджуваній сфері, зокрема запропоновано внесення змін до Закону України «Про альтернативні джерела енергії» та Податкового Кодексу України.

Ключові слова: альтернативні джерела енергії, «зелений тариф», економічне стимулювання, правове регулювання, пільги.

Abstract. This article covers the main aspects of the legal regulation of the use of alternative energy sources at present time of Ukraine (wind energy, solar, biofuels, etc.). Particular attention is given to the characterization of measures of economic incentives for the use of alternative energy sources - the "green tariff" incentives on payments for land, exemption from customs duties and VAT for equipment needs alternative energy. Also it addresses some aspects of adaptation of national legislation in the field of renewable energy to the same EU legislation. The author makes suggestions improving the existing legislation in the study area, including suggested amendments to the Law of Ukraine "On Alternative Energy Sources" and the Tax Code of Ukraine.

Keywords: alternative energy, "green" tariff, economic incentives, regulation, benefits.

Introduction and relevance. In the conditions of exhaustion and depletion of natural resources one of the main global priorities should be in reduction of energy consumption and increasing of energy efficiency. According to experts, alternative energy in the world is developing very actively. Proof of this is the fact that the share of renewable energy sources account for more than half of new installed capacity in Europe and the United States. The investment in this sector in the world have made 162 billion dollars. Optimistic experts say that the global alternative energy industry by 2035 will invest about 5.7 trillion dollars, and the European Union in 2050 has completely switch to alternative energy sources.

The development of renewable energy sources is extremely important for Ukraine, because Ukraine is one of the major consumers of energy in the world.

Ukraine's traditional energy sector has been facing a major crisis due to a shortage of current assets. This is the result of the state's socially oriented tariff policy as cash-strapped utilities are unable to settle mounting bills with Russian gas supplier Gazprom. Ukraine currently pays about US\$430 (EUR 322) per thousand cubic meters for Russian gas under a 10-year deal signed in 2009 by a preceding government. The present Kyiv government says the price is exorbitant, but it has so far failed to persuade Russia to bring it down. Now the situation is considerably complicated by military actions and geopolitical conflict with Russia.

Despite political instability and economical problems, Ukraine is pursuing the development of renewable energy in order to reduce dependence on gas supplies and economic pressures from Russia.

For the first time in Ukraine the legal definition of alternative and renewable energy sources was given in the Law of Ukraine "On Energy Saving" on July 1, 1994. It was defined as the constant or intermittent energy in the environment as a flow of solar, wind, geothermal energy, the energy of the seas, oceans and biomass. The law defined the legal regulations that apply to businesses and individuals who are working on the construction and reconstruction of objects of renewable energy. This law provides for the granting of tax incentives to enterprises - manufacturers of energy saving equipment, machinery and materials, methods of measurement, monitoring and power management and companies that use equipment

that runs on alternative and renewable energy sources. Even then, at the beginning of the formation of Ukrainian statehood, the legislature understood and felt the overwhelming importance of this issue by providing a favorable economic regime to develop the use of alternative energy sources.

But Ukrainian legislation in this sphere is rather young and imperfect. Ukraine, according to the Energy Strategy of Ukraine till 2030, approved of 15 of March, 2006, embarked on the development of alternative energy, and therefore adopted the Law of Ukraine «About Alternative Energy Sources», «On alternative types of fuel», «On electricity», «On energy saving», «On combined generation of heat and electricity (co-generation) and use of waste energy potential» and other legal documents.

Other long-term legislation is represented by following legislative acts: Program of construction of wind power plants [1]; Energy Saving Program [2]; Programs for Support of Development of Small Hydro and Thermal Energy [3]; National Energy Program [4]. All the requirements of these laws are implemented by the state bodies of power in the field of alternative energy : Cabinet of Ministers of Ukraine (CMU); Ministry of Fuel and Energy of Ukraine (MFE); National Electricity Regulatory Commission of Ukraine (NERC); National Agency for Energy Efficiency (NAEE); State Inspectorate on Power Plant and Network Operation (SIPPNO).

Ukrainian energy laws do not directly refer to combined generation of heat and electric power (cogeneration) as alternative energy projects. However, economic efficiencies of cogeneration technologies and its potential to reduce environmental pollution and to use renewable

sources of energy (biomass, dump potential, geothermal energy etc.) make cogeneration projects attractive for investors and might be supported by alternative energy preferences and exemptions.

State environmental policy in this sphere includes of organizational and support activities in the field of alternative energy sources such as :

- 1) identification of sources and financing of alternative energy sources;
- 2) permitting activity for enterprises of electric networks (power distribution companies) in accordance with legislation for the agreed technical specifications for connection of objects of all types of ownership, producing energy from alternative sources, the unified energy system of Ukraine;
- 3) creation of statistical databases on alternative energy resources;
- 4) conformity assessment of the energy generating facilities as alternative energy objects;
- 5) alternative energy expected to meet 20% of total energy demand by 2020;
- 6) introduction of Green tariffs (one of the highest in Europe) in 2008;
- 7) tax exemptions for: enterprises generating electricity from renewable energy sources, biofuel producers and coal bed methane extractors (until 2020), the sale of energy-saving equipment of own production (on 80% of the income), the implementation of energy-saving projects (on 50% of the income);

Incentive Mechanisms were perfectly described in the research of Professor Vasyl Kostytsky in 2003 [5]. The incentive Mechanisms existing today for development of alternative energy sources are : setting “green” (feed-in) tariff for electricity generated from alternative energy sources, legal obligation of the state to buy the whole volume of electricity generated from alternative energy sources, formation of the state energy saving fund, tax and customs benefits, beneficial crediting, state subsidies. It is worth to pay attention the most important characteristic of them [6].

The concept of green tariff in Ukraine appeared in October 1997. At this time the President of Ukraine was signed Law "On Electric Power Industry". However, practical steps in this direction was made only in 2009 when the Parliament adopted amendments to the laws "On

Electricity" and "On alternative sources of energy." In this legislation the first time was prescribed the green tariff mechanism. Green Tariff Regulatory Framework:

- New Green Tariff Law (amendments to the Electricity Law) came in force in 2012
- Special feed-in (green) tariffs were established for wind, solar, biomass, biogas, small hydro (<10 MW) and geothermal power plants
- Green tariffs are fixed until 2030 with guaranteed electricity off-take by the Wholesale Electricity Market Operator (under existing "single buyer" market model)
- Green tariffs are revised on a monthly basis to follow changes in UAH/EUR currency exchange rate (with guaranteed "minimum floor" set in EUR)
- Green tariffs are applied to new construction projects as well as renewable power plants operated before approval of the Law (except for large hydro power plants)
- Green tariff system was tested in real life – National Electricity Regulatory Commission approved green tariffs for many renewable energy producers, including wind, solar, and small hydro plants with total installed capacity exceeding 900 MW
- Reduction of green tariffs by 10%, 20% and 30% for RES plants commissioned after 2014, 2019 and 2024 respectively
- Local content requirement – 30% starting July 2013 and 50% starting July 2014 (for solar, wind and small hydro projects) with additional conditionality ("fixed shares")
- PPA is signed and green tariff is approved after the renewable power plant has been commissioned.

Green Tariff is set until 1 January 2030 and decreases as follows: from 2014 – for 10%, from 2019 – for 20%, and from 2024 – for 30%.

Green Tariff applies if the local content rules are met, namely: from January 2012 – 15%, from January 2013 – 30%, from January 2014 – 50%.

Additional local content requirement for solar is: from January 2013 – 30% in the solar modules production, from January 2014 – 50% in the solar modules production [7].

Some optimism in terms of prospects causes by the new energy strategy, which was approved by the government in early 2006. This strategic document envisages increased use of alternative energy sources by 2030 to 40.4 Mtoe (tonnes of oil equivalent). The highest growth is expected in the use of solar energy and wind power. In 2030, the total capacity of power plants producing electricity from alternative energy sources (excluding biofuels and small hydro) should increase to 2.1 GW.

State Program for Energy Conservation and Energy Efficiency determines that by 2015 the share of "green" energy in the overall energy balance of the country will be at least 10%, and by 2030 this figure will reach 30%. How realistic is this figure, time will tell. But now, many experts believe that relying only on the green tariff can not solve this problem. In addition to "green" tariff for the development of Ukrainian market of alternative energy also billions of dollars of investment are required .

Land preferences. The land tax for land plots used for the production of electricity from alternative energy sources is reduced – only 25% of the applicable land tax is payable. The annual lease payments for communal or state land if it is leased for production of electricity from alternative energy sources may not exceed 3% of the normative value of the leased land.

They are marked in legislation as follows:

- 1) Direct purchase of state and communal land for energy production purposes (no auction applicable);
- 2) Direct securing of other rights (lease, easement, superficies) for energy production purposes (no auction applicable);
- 3) Land for energy facilities may be withdrawn/bought out from the owners via courts;
- 4) Agricultural land, sale of which is currently prohibited, may be purchased for energy production purposes within the procedure for buyout of land for social needs;

5) Land necessary for the infrastructure of the power plant may be secured without changing the land designation / land category.

VAT and Customs Duty. No customs duties and VAT on equipments imported for renewable energy production. Exemption Import of equipment that runs with non-conventional or renewable energy, equipment and materials for energy saving, equipment and materials for manufacturing alternative energy sources, if the production is used for its own manufacturing purposes and no other similar products are produced in Ukraine are exempted from VAT and customs duties; The exemption is also applicable to equipment that produces the abovementioned production; The list of the exempted units is approved by the Cabinet of Ministers.

Grid Access and Mandatory Power Purchase. The producers of electricity from alternative energy sources have the statutory right to request the grid connection. Ukraine guarantees the purchase of all the energy produced from alternative energy sources.

Integration into the European Energy Community. The strategy of cooperation between Ukraine and the European Union in energy field is outlined in the Memorandum of Understanding on Co-operation in the field of Energy between Ukraine and the European Union (Memorandum), concluded on 1 December, 2005. The Memorandum envisages implementation of 5 road maps: nuclear safety; integration of electricity and gas markets; enhancing security of energy supplies and transit of hydrocarbons; structural reform, enhancing safety and environmental standards in the coal sector; energy efficiency.

On 21 September, 2012 Ukraine and the European Investment Bank signed an agreement for a loan of 200 million euros for the project "Rehabilitation of hydropower." Hydropower Rehabilitation Project will provide an opportunity to ensure reliable operation, located on the Dnieper, to increase hydropower capacity to 100 MW with simultaneous improvement of their environmental and technical safety and best use water resources. In October 2013 Minister for Energy and Coal Industry of Ukraine Eduard Stavytskyi signed the Declaration of intentions with the European Investment Bank on financing hydropower projects in Ukraine [8].

Decisions on a new European climate and energy policy for 2030 are relegated to autumn as heads of state are caught up in the Ukraine crisis. At their spring summit in Brussels, EU leaders gave centre stage to energy dependence. First climate change, then competitiveness, now security of supply: the shifting priorities of member states show that a holistic vision and policy for climate and energy is there on paper but not in practice.

Now consider the introduction of specific features of stimulating the development of certain types of alternative energy sources.

Wind energy. The successful development of the Ukrainian wind energy sector continued into 2013. According to a survey by the Ukrainian Wind Energy Association, 95.3MW of new wind energy capacity were commissioned between 1 January and 31 December 2013. As a result, the power capacity of the Ukrainian wind energy sector totalled 371.2MW. If we compare this with total installed power capacity in 2012, the total power capacity of wind farms increased by 56%.

The Ukrainian legislation provides incentives for the development of wind energy projects in Ukraine. These include the following tax incentives under the Tax Code of Ukraine: exemption from import VAT and customs duties; decrease of land tax for renewable energy power plants by 75%; a limit on the annual rental payments for lands leased from the state and municipal authorities of 3% (instead of 12%) of appraisal value; an exemption from corporate profit tax until 2021 for those companies whose main activity in the energy sphere is to produce electricity only from renewable sources.

Legislation also provides other incentives such as: the possibility of using joint implementation under the post-Kyoto Protocol mechanism for wind energy projects; a feed-in tariff scheme or 'green' tariff (GT).

However, at the moment the only real incentive for wind energy projects in Ukraine is GT. The effective feed-in tariff or GT scheme of support for wind energy in Ukraine entered into

force on 22 April 2009. According to Article 17-1 of the Ukrainian Power Industry Law of the 16 October 1997 (the 'Power Industry Law'), a GT is approved by the National Energy Regulatory Commission of Ukraine (the NERC). GT rates are established for each business entity and each power plant operated.

Solar Energy. Ukraine has one of the highest in Europe, "green" tariffs for solar power - 7,35 UAH per kilowatt. For comparison, the population pays for electricity at a uniform rate - less than 30 cents, other consumers pay within 1 USD per kilowatt. Therefore, businesses' sell electricity to the state is very expensive, and the government provides it to the people much cheaper, subsidizing solar business.

Biofuel. The Directive of 23 April 2009 2009/28 / EC of the European Parliament and the Council on the promotion of the use of energy produced from renewable sources takes into account energy from biofuels and bioliquids. The latter should contribute to a reduction of at least 35 % of greenhouse gas emissions in order to be taken into account. From 1 January 2017, their share in emissions savings should be increased to 50 %. Biofuels and bioliquids are produced using raw materials coming from outside or within the Community. Biofuels and bioliquids should not be produced using raw materials from land with high biodiversity value or with high carbon stock. To benefit from financial support, they must be qualified as "sustainable" in accordance with the criteria of this Directive.

More than two-thirds of Ukraine's total estimated renewable potential thanks to its traditional focus on agriculture. The country currently produces less than 0.5% of its energy from biomass; however, it is estimated it could produce more than 10 times its current level of output. That's why one of the most developed alternative sources in Ukraine is biofuel. It is alleged in the Law of Ukraine "On the development of production and consumption of biofuels" of the 24 of May, 2012. The oilseed rape and biofuel plants of II generation can be used as biomass for thermal power plants; biomass that produce electricity for the "green" tariff; using the energy of willow chips as a fuel for solid fuel boilers that produce energy for budget organizations, social facilities, and facilities for the centralized heating in small cities of Ukraine.

Biological fuels (biofuels) are fuels made entirely from renewable biological raw materials - products and waste products of agriculture and industry, which can be used directly as a fuel in its pure form, as a component for production of other fuels or for blending with conventional fuels in the proportions set out in accordance with state standards (Law of Ukraine "On the development of production and consumption of biofuels" of the 24 of May 2012).

Oilseed rape is currently form the main biofuel plant by formulating tasks in the creation of zones of concentrated cultivation of oilseed rape based on modern technology (Cabinet of Ministers of Ukraine Degree "On Approval of the Concept of the State Scientific and Technical Programmer production and use of biofuels," February 12, 2009 № 276-r). Same time production and using of second generation of biofuel plants have not yet been received the proper regulation in Ukraine.

In view of the existing legislation in the field of alternative and renewable energy sources in Ukraine can be divided into two main segments, which can be used biofuel plants of the second generation: biomass for thermal power plants; biomass that produce electricity for the "green" tariff; using the energy of willow chips as a fuel for solid fuel boilers that produce energy for budget organizations, social facilities, and facilities for the centralized heating in small cities of Ukraine [9].

Legislation in Ukraine does not specify the requirements for environmental safety of plant crops which are grown as a raw material for biofuels. Biofuels are not entirely environmentally friendly, but, compared with the oil, it is cleaner and biodegradable, causing less damage to the environment.

Growing of biofuel plants on the large areas of land may create the loss of biodiversity in agricultural landscapes, but biofuels can reduce emissions of carbon dioxide into the atmosphere, which is very important to prevent climate change.

The development of alternative energy sources has both certain advantages and disadvantages: large potential of renewable resources, minimal or zero emissions of greenhouse gases to atmosphere, inexhaustible stock (in most cases), growth of energy infrastructure and development of technologies from one side and high cost of technologies and construction, constraining factors: planning of energy infrastructure, remoteness from networks, possible legal obstacles on the local level and other from the other side.

Conclusions and prospects. However, it should be recognized that the use of alternative energy sources in Ukraine is at an early stage of development. This is caused by a number of barriers and obstacles in the field of alternative energy, including technological barriers, which are based on inefficient and outdated technology generation, transformation, transmission, distribution and using of energy, and administrative barriers to energy conservation.

Current control measures should include the development of national, regional and local management programs in the field of alternative energy and tax incentives for the production of energy from alternative sources.

In addition, scientific sources settle the ideas of improving the alternative energy regulation: 1. develop and adopt appropriate legislation;

2. to promote sustainable domestic and foreign investment in a new segment of the national economy at the state level;

3. to prepare and to adopt the regulatory technical documentation, certification and standardization of biofuels;

4. promotion of biofuel's release to the domestic and foreign markets;

5. creating the conditions for scientific capacity on the production and use of biofuels and others.

To be concrete it's useful to improve the regulatory framework for alternative and renewable energy doing the following proposes the clarification in the legislation of Ukraine:

In the Law of Ukraine «About Alternative Energy Sources»:

Chapter 1: General Provisions

Article 1 Definitions.

... Alternative energy sources - renewable energy sources, which include solar, wind, geothermal, wave and tidal, hydropower, biomass, landfill gas, sewage gas treatment plants, biogas and non-renewable and secondary energy resources degassing of coal bed methane gas mine fields, operating and closed mines, blast furnace gas and coke and waste energy potential transformation processes.

The Tax Code of Ukraine:

- Section XI fee for subsoil use. Article 263, p. 263.2.3:

By the object of taxation shall be not included:

g) absorbed gas coalbed methane, removed in the process of anticipating and current degassing coal mines to ensure environmental safety and industrial coal, mine fields, prepared for use and closed mines, regardless of the future use of extracted gas.

- Article 263, p.263.9.1:

Remove coalbed methane gas from the list of "natural gas".

Some improvement of existing legislation took place in recent years. For example, November 20, 2012 the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law "On Amending the Law of Ukraine" On Electricity "on stimulation the production of electricity from alternative energy sources. This Law provides a number of significant changes in the stimulation of the production of electricity from alternative energy sources. According to the law become less attractive investment in solar energy; at the same time opening up new prospects for the production of electricity from biogas and for hydropower.

For still relatively new area of alternative fuels and energy changes in the legislation is a positive development, however, to bring it in line with international obligations of Ukraine, in particular with EU Directive 2009/28 / EC on 29.04.2009, the need to overcome many bar 'interiors. According to law number the Law "On Amending the Law of Ukraine" On Electricity

" state guarantees invariance investor incentives by "freezing" at registration by the government electricity rates for companies that produce raw materials and components for renewable energy (registered as innovative production). Significantly underestimated coefficients green tariff for electricity from biogas, municipal solid waste, solar energy; narrowing the definition of biomass; clearly defined list of items "local content" in a high percentage of staff in house electricity - enough critical market experts perceived as obstacles to its development

The European Union and the United States urge Ukraine to revise the draft of the updated strategy for the period up to 2030, since paper is unrealistic projections of the national economy, not coherent with other legislation, and does not account for all international commitments. In particular, the strategy should include increasing the share of renewables in the energy to 12% by 2020 (the project of the energy strategy - less than 2% in 2030), because an agreement can be approved by the members of the Energy Community in the nearest future.

On reforming the legislative framework in the field of alternative energy, it is also necessary to more clearly define the mechanisms and user preferences to companies working in the alternative energy market of Ukraine. Existing legislation that regulates alternative energy market, needs refinement in the creation of appropriate guidelines and mechanisms to encourage energy companies working on alternative energy sources. Existing mechanisms that provide state preferences require simplification to ensure transparency of the market and reduce the bureaucracy procedures for obtaining them. Some measures are still required:

- To simplify the registration process of energy companies working on alternative energy sources, in a special public register, whereby the company may receive benefits in the form of exemption from income tax;
- Form a register of imported products for the alternative energy produced outside of Ukraine and subject to benefit as import duty;
- Determine the procedure to reach agreements with power companies, which are privately owned, in relation connecting producers of energy from alternative sources to the grid;
- Regulate the reimbursement of energy companies that run on alternative sources for connection to a common network.

It's also necessary to provide the priority access to preferential loans for companies producing equipment that produces energy from renewable sources and of energy companies working on alternative energy sources. Today the benefits for the recipient of credit for development of alternative energy available and are too high, which is not conducive to the development of Ukrainian alternative energy.

In the current terms of military actions the irreparable damage to the environment has already caused, which can not currently even be evaluated by experts because they do not have access to the affected resources on the East of Ukraine and in Crimea which was called a part of Russian federation. Considerable part facilities for the production of solar and wind power was concentrated in Crimea. The world community and EU is very concerned about recent developments in Ukraine and urges all actors to seek through an inclusive dialogue a democratic solution to the current political crisis that would meet the aspirations of the Ukrainian people.

Literature Sources

1. Decree of CMU of February 3, 1997, No. 137 "On Comprehensive Program for Construction of Wind Power Plants" < www.rada.gov.ua > accessed 19 September, 2014.
2. Decree of CMU of February 5, 1997, No. 148 "On Comprehensive State Energy Saving Program of Ukraine" // www.rada.gov.ua > accessed 19 September, 2014.
3. Decree of CMU of December 31, 1997, No. 1505 "On the Program of State Support to Development of Alternative and Renewable Energy Sources and Small Hydro and Thermal Energy" // www.rada.gov.ua > accessed 19 September, 2014.
4. Decree of SR of Ukraine of May 15, 1996, No. 191/ 96-BPBP "On National Energy Program of Ukraine until 2010" // www.rada.gov.ua > accessed 19 September, 2014.
5. Vasyly Kostytsky «Environment in Transition: law, state economy (economic and legal mechanism for environmental protection in Ukraine)» - K., Ilp.and LE, 2003. – 772p.
6. Svitlana Romanko "Renewable Energy Sources in Ukraine : Problems and Perspectives of Development" < <http://www.iucnael2014.cat> > accessed 19 September, 2014.

7. Oleksiy Feliv "Incentives of the Alternative Energy in Ukraine" // BEITEN BURKHARDT KYIV, 2012.
8. Mission of Ukraine to the European Union < <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua> > accessed 21 September, 2014.
9. S.Romanko, V. Pidlisnyuk, M.Drimal, L.Erickson «Using of biofuel crops for remediation of contaminated soils: legislative aspects in Ukraine and Slovakia» // Central and Eastern European Conference on Healthy Environment (Cluj-Napoca, Romania). – 25-30 of May, 2014.

ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРІВ ОРЕНДИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Семків В.В.

(кандидат юридичних наук, викладач кафедри судочинства Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника)

Анотація. *Стаття присвячена висвітленню та аналізу істотних умов договору оренди природних ресурсів як основи змісту договору, яка дозволяє констатувати наявність чи відсутність угоди як такої. Аналізуються підходи різних вчених щодо визначення істотних умов договору загалом. Автор акцентує увагу на істотних умовах договору оренди природних ресурсів в силу особливого характеру предмета таких договорів, яким виступають природні ресурси.*

Ключові слова: *оренда природних ресурсів, істотні умови договору, предмет договору оренди, строк договору оренди, орендна плата.*

Semkiv V. Essential terms of nature lease contracts

Topicality. *Both science and practice face numerous problems concerning the proper definition of essential terms of a contract in general which is important for the development and proper functioning of the contractual relationships itself. The nature lease contracts, as a common legal form, which mediates the nature use relationships, contain a set of terms which are becoming its qualifying characteristics due to specific object of the corresponding relationships.*

Aim of the paper *is a comprehensive theoretical coverage of the essential terms of nature lease contracts considering both: the provisions of civil legislation and the environmental requirements caused by the specificity of its subject.*

Main issues statement. *As current legislation of Ukraine provides the possibility to use most of the natural resources under the lease contract which is a classic civil contract, the paper analyzes the nature lease in the context of the definition and analyses of the essential terms of such. Particular attention is paid to the analyses of the subject of nature lease contracts, the term of lease, lease payment and purpose of the contract as one of the specific components of the content of agreement, which reflects the need to provide targeted nature use process.*

Conclusions. *The core of the nature lease contract is formed by following essential terms such as the subject of nature lease contracts, the term of lease, lease payment and purpose of the contract. These terms are essential and sufficient for functioning of the normal, balanced, cost-effective lease relations between specific persons.*

Keywords: *natural resources lease, the essential terms of the contract, the object of lease, lease contract term.*

Постановка проблеми. Як у науці, так і на практиці виникає чимало проблем, які торкаються правильного визначення істотних умов того чи іншого договору, що є необхідним для розвитку та нормального функціонування договірних правовідносин. Договори оренди природних ресурсів, будучи поширеною правовою формою, яка опосередковує відносини користування природними ресурсами, містять певний набір умов, які є їх кваліфікуючими характеристиками, обумовленими специфікою предмета відповідних правовідносин. Аналізуючи істотні умови договорів оренди природних ресурсів, можемо з впевненістю говорити про те, що питання визначення оптимального набору умов, які є істотними у даному випадку наразі є відкритим як на теоретичному, так і на законодавчому рівні і потребує додаткового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність теми дослідження також підкреслюється відсутністю відповідних теоретичних розробок щодо істотних умов договору оренди природних ресурсів у сучасній науці цивільного права, хоча окремі аспекти правового регулювання істотних умов договору висвітлені у наукових працях В. В. Луця, В. А. Васильєвої, О. В. Дзери, В. В. Витрянського, М. І. Брагінського, С. М.

Бервено, І. І. Банасевич, А. Г. Брунь, Є. В. Вакулович, І. В. Венедиктової, Р. А. Майданика, Є. О. Мічуріна та ін. Вагоме значення для подальшого розвитку правового режиму використання природних ресурсів на умовах оренди мають дослідження Н. Р. Кобецької, І. А. Дроздова, М. В. Краснової, які безпосередньо торкаються питань договірної природокористування.

Разом з тим слід визнати, що на даному етапі все ще існує потреба в подальшому аналізі питань, пов'язаних з змістом договорів оренди природних ресурсів в частині визначення їх істотних умов, особливо з урахуванням предметної специфіки останніх. Саме тому **метою** статті є комплексне на теоретичному рівні висвітлення істотних умов договорів оренди природних ресурсів з урахуванням положень цивільного законодавства та природоохоронних вимог, зумовлених предметною природноресурсовою специфікою.

Виклад основного матеріалу. Чинне законодавство України передбачає можливість використання більшості природних ресурсів на умовах оренди, що є класичним цивільно-правовим договором. Так, в оренду надаються: земельні ділянки, лісові ділянки, водні об'єкти (їх частини). Договори у надрокористуванні та договори у сфері користування мисливськими угіддями є, безперечно, особливою групою договорів на природокористування, проте ми схилиємося до думки, що вони також носять орендний характер, оскільки частково поглинаються нормами ЦК України про оренду, оскільки як користування ділянкою надр так і користування мисливськими угіддями можна охарактеризувати як строкове та оплатне. Хоча це не означає, що дані договірні форми є різновидами договору оренди в чистому вигляді аналіз договору оренди у природокористуванні в розрізі визначення та дослідження набору істотних умов такого є першочерговим завданням даної роботи.

Цивільний кодекс України в ст. 759, яка визначає договір оренди вказуючи, що за договором найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк [1]. Договір оренди відноситься до числа класичних договірних інститутів, відомих цивілістиці з часів Римського права. Метою такого договору є, як справедливо зазначає О. О. Іванов, забезпечення передачі майна в тимчасове користування. У цьому зацікавлені обидві сторони договору. Орендар, як правило, має тимчасову потребу в майні або не має можливості чи бажання його придбати у власність. А орендодавцеві, у свою чергу, дане майно не потрібне або він має на меті отримати прибуток з його передачі у користування [2, с. 168].

Розпочинаючи аналіз істотних умов договорів оренди природних ресурсів варто погодитися з В. А. Васильєвою в тому, що істотні умови є стержнем змісту договору, який дозволяє констатувати наявність чи відсутність угоди [3, с. 80]. Також варто звернути увагу на той факт, що поняття договору багатоаспектне і, як слушно з цього приводу зазначає В. В. Луць, «в конкретному аналізі юридичних явищ завжди слід розкривати їх сутність, встановлювати зокрема, що розуміється під поняттям «договір» у тому чи іншому випадку» [4, с. 15].

Відповідно до чинного законодавства (ст. 638 ЦК України) істотними умовами будь-якого договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Отже, окрім умови про предмет договору, яка не дарма винесена законодавцем на перше місце серед переліку істотних умов договору, слід виділяти ті, які є видовими ознаками відповідного договірного зобов'язання і визначені законодавцем у самій дефініції договору, адже саме таким чином законодавець визначає ті чи інші умови як істотні або, як мінімум, необхідні для даного договору. Отож, виходячи із визначення договору оренди такими умовами безперечно будуть умова про строк і умова про плату.

Умова про предмет є необхідною складовою частиною будь-якого договору і є тією умовою, яка завжди має істотне значення, адже вона слугує одним із критеріїв, за яким визначають досягнення сторонами згоди та зародження зобов'язальних правовідносин між

сторонами. Неузгодженість із приводу предмета договору не дозволяє жодній із сторін досягти поставленої економічної мети [5, с. 176]. Визначення предмета договору оренди відображає ряд підходів. Що ж до діючого законодавства, то п.1 ст. 760 ЦК України в якості предмета договору визначає індивідуально визначену річ, а, отже, видається правильним говорити про те, що предмет договору складається виходячи з інтересу сторін, що породжує відповідну домовленість у правочині відносно певного майна. У самому елементарному вигляді, предмет договору виражається у формулі «чого і скільки» [6, с. 13]. Іншими словами йдеться про предмети та явища матеріального й нематеріального світу, які можуть служити засобом задоволення тих чи інших потреб людини, становлять для неї інтерес, та заради яких особи вступають у договірне правовідношення. Повертаючись до сфери орендного природокористування варто зазначити, що статус природних ресурсів в якості індивідуально визначеного майна, яке може бути предметом договору оренди, вимагає детальної індивідуалізації останнього. Ідентифікація природного ресурсу як предмета договору оренди може бути здійснена різними способами та засобами відповідно до спеціального поресурсового законодавства.

Як уже було зазначено ті істотні умови, які є видовими ознаками відповідного договірного зобов'язання містяться у самій дефініції договору, з приводу чого заслуговує на увагу позиція А. В. Луць, що визначення в законі переліку умов, які є істотними або необхідними для договорів даного виду, відображає специфіку конкретного виду договору і сприяє відмежуванню його від інших, близьких (споріднених) за юридичною природою видів договорів [7, с. 8]. Отож, виходячи із визначення договору оренди поданого ЦК України ми можемо виділити дві умови, які є істотними видоутворюючими для даної договірної конструкції, а саме: умова про строк та умова про плату (окрім умови про предмет, яка в будь-якому випадку є такою). Наголошуємо на тому, що ЦК України містить диспозитивні норми, які дозволяють визначити дані умови за відсутності таких у тексті договору (ст. 762, ст. 763 ЦК України), проте це не означає, що умова про строк договору і умова про орендну плату не є істотними умовами будь-якого договору оренди.

Так, особливістю договорів оренди природних ресурсів є те, що вони, в переважній більшості, укладаються на певний визначений строк. Строки, на які укладаються договори оренди природних ресурсів диференційовані та залежать від виду природного ресурсу, а в ряді випадків законодавство навіть встановлює граничні строки, на які укладаються відповідні договори оренди природних ресурсів. Оплатність договору оренди природного ресурсу полягає в наявності у орендодавця права вимагати від орендаря зустрічне задоволення у вигляді внесеної орендної плати як відповіді за виконання свого обов'язку по передачі майна у користування. Відповідно до ст. 762 ЦК України за користування майном з наймача справляється плата, розмір якої встановлюється договором. Класична орендна плата при укладенні договорів оренди природних ресурсів державної та комунальної форм власності (у більшості випадків) має адміністративно-правову природу, в інших випадках плата за користування природними ресурсами визначається в договорі оренди на розсуд сторін.

Якщо вести мову про істотні умови договору оренди природного ресурсу варто детальніше зупинитися на ще одній істотній, на нашу думку, умові, яка на відміну від умови про предмет, строк та оплату є незаслужено знівельованою сучасними науковими дослідженнями даної проблематики, проте при цьому ніяким чином не є менш важливою при визначенні того набору умов, який є необхідним для ефективного функціонування договірних відносин у сфері природокористування та раціонального природокористування в цілому. Йдеться про мету договору, яка безумовно суттєво обумовлює характер допустимих меж використання конкретного об'єкта.

Як правило, при укладенні договору сторони прагнуть досягнути конкретної мети, при цьому, укладаючи договір сторони можуть переслідувати не одну, а декілька цілей. З цього приводу І. В. Спасибо-Фатєєва висловлюється, що договір укладається для досягнення тих цілей, які сторони ставили перед собою [8, с. 102]. При цьому вважається,

що юридичне значення має лише найближча з декількох цілей, а всі інші презюмуються юридично байдужими. Так, такою найближчою ціллю у договорі оренди є, як зазначає О. О. Іванов, забезпечення передачі майна в тимчасове користування. У цьому зацікавлені обидві сторони договору. Орендар, як правило, має тимчасову потребу в майні, а орендодавцеві, у свою чергу, дане майно не потрібне або він має на меті отримати прибуток з його передачі у користування [2, с. 168]. Мета, з якою дане майно буде використовуватися після такої передачі є не суттєвою з правової точки зору, правового значення немає та знаходиться поза межами правової площини договірного регулювання включно до того моменту поки продовжує охоплюватися правомірною поведінкою сторін та не буде суперечити закону.

Отож, метою договору є той правовий результат, на досягнення якого спрямований правочин і який повинен характеризуватися законністю та здійсненністю. Саме мета договору робить його таким, яким він є, а не іншим (наприклад, договір найму, а не купівлі-продажу). З цього приводу В. А. Васильєва зауважує, що сутність будь-якого правового відношення полягає в його спрямованості, тому саме основна мета, а не супутні елементи повинні визначати його правову природу [5, с. 113]. Автор слушно підкреслює, що мета договірного правовідношення зводиться в кінцевому результаті до обслуговування інтересу, задоволення якого прагне суб'єкт. Інтерес спонукає до виникнення правовідношення, але знаходиться поза його межами [5, с. 133].

Правова мета, заради якої вчиняється правочин, в літературі інколи іменується підставою правочину (causa) [9, с. 215-218]. Наприклад, підставою договору найму є одержання речі в користування (для наймача) та одержання плати (для наймодавця). У разі відсутності такої мети неможливо вести мову про найм. Якщо одна особа передає іншій річ у користування, розраховуючи отримати плату за це, а інша особа вважає, що вона може користуватися річчю безоплатно, наявні різні уявлення осіб про підставу правочину, що може бути підставою для визнання його недійсним [9, с. 218].

В різні часи поняття «мета договору» розумілося неоднаково. В літературі зазначається, що мета (кауза) правочину – часто вживаний термін, багатозначні юридичні значення якого часто перекриваються [10, с. 221]. Історія становлення даного поняття також сприймається науковцями по-різному: одні вважають, що дане поняття зародилося і сформувалося в римському праві, де під каузою розумівся суб'єктивний мотив, який спонукав до певної поведінки [11, с. 139]; намір [12, с. 166-167; 13, с. 274; 14, с. 260-263]; відносини сторін, які призвели до укладення правочину [15, с. 309]; «певна причина, привід до чогось» [16, с. 62], інші ж вважають, що, «наближаючись до сучасної ідеї каузальності, римське право не дійшло до неї» [17, с. 127-128].

На думку Д. Гримма той нормальний об'єктивний результат, який має бути досягнутий за допомогою цих майнових жертв, незалежно від різноманітних суб'єктивних цілей, які можуть переслідувати сторони, укладаючи правочин, і становить каузу правочину [18, с. 102]. Дослідник звертав увагу на те, що необхідно чітко розрізняти каузу як об'єктивну мету правочину, та суб'єктивні цілі (мотиви), які спонукають особу укладати правочин задля досягнення цієї мети [18, с. 102-103]. Загалом під мотивом договору розуміється стимул його укладення, який дозволяє встановити, чому особа вступає у договірне правовідношення. Інколи терміни «мета» та «ціль» ототожнено визначаються як стан в майбутньому, котрий можливо змінити відносно теперішнього та варто, бажано або необхідно досягнути [19].

Як бачимо, в літературі існують різні підходи до розуміння понять «мета», «ціль», «мотиви» не тільки як правових категорій, а й як мовних одиниць. Намагаючись додати ясності даному питанню, ми схилиємося до того, що мотивом сторін до вступу у конкретне договірне правовідношення є, насамперед, інтерес. З цього питання слушною є позиція В. А. Васильєвої, яка визначає інтерес як «те, до задоволення чого прагне суб'єкт, вступаючи в суспільне правовідношення», як «спонукальний фактор до встановлення правовідносин, який передує їм та лежить поза їх межами» [5, с. 130-131].

Слід також розмежовувати поняття «ціль» та «мета» договору. Так, російському терміну «цель» в українській мові відповідають два іменники «ціль» та «мета». При цьому тлумачний словник української мови визначає ціль як «предмет, істота або місце, куди спрямовують постріл, кидок, удар тощо або ж у переносному значенні те саме, що мета» [20, с. 600; 21, с. 1365]. Мета визначається як «те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти» [20, с. 600; 21, с. 520]. З метою юридично правильного вживання усталених словосполук вважаємо за доцільне вживати термін «мета», коли йдеться про той правовий результат, якого намагаються досягти сторони шляхом укладення договору. В той же час «мета» та «ціль» взаємозумовлені поняття і заперечувати доцільність використання другого нам видається неправильно, особливо зважаючи на те, що термін «цільовий» вживається виключно у переносному значенні і означає: «1) спрямований на здійснення, досягнення якої-небудь мети, 2) призначений для певної мети; не може бути використаний для інших потреб; пов'язаний з використанням чого-небудь з певною метою» [21, с. 1365].

Зазначення мети договору у випадку з договором оренди природного ресурсу є юридично значимим та необхідним кроком у формуванні договірної правовідносини. При цьому мета договору у даному випадку не є юридично байдужою і не знаходиться поза межами правового ракурсу, більше того – вона є однією із центральних елементів (поряд із умовою про строк та умовою про плату) договору та визначає спрямованість договірної зобов'язання.

Об'єднуючою правовою метою договору оренди природного ресурсу є використання природного ресурсу відповідно до цільового призначення останнього. Так, як правило, природні ресурси надаються для всіх цілей, характерних для того чи іншого виду природокористування. Так, цільовий характер орендного землекористування визначається через призму поділу земель на категорії, але є випадки, коли природні ресурси надаються лише для визначених цілей. Так, водні об'єкти надаються в оренду тільки для рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, лікувальних, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт. Обмеження стосовно цілей природокористування присутні також у лісовому законодавстві і в першу чергу вони зумовлені необхідністю захисту та охорони природних ресурсів як особливо важливих компонентів природного середовища.

Висновки. Отже, ядро договору оренди природного ресурсу формують такі істотні умови як: умова про предмет, умова про строк, умова про плату, та конкретизована, чітко визначена договором мета договору, окреслена цільовим призначенням об'єкта відповідного правовідносини. Дані істотні умови є, на нашу думку, достатніми засадами функціонування нормальних, виважених, економічно вигідних орендних відносин між конкретними суб'єктами. Тим не менше, законодавець часто розширює цей перелік, про що можна пересвідчитись проаналізувавши спеціальне поресурсове законодавство. Підсумовуючи аналіз змісту договору оренди природного ресурсу, як однієї із договірних конструкцій, яка на даний момент врегульовує порядок користування деякими природними ресурсами, ми, будучи прихильниками подальшого розвитку приватноправових механізмів у сфері природокористування, все ж наголошуємо на необхідності «вдосконалення змісту природоресурсних договорів, зокрема, на обов'язковому врахуванні і відображенні еколого-правових обмежень у поєднанні із забезпеченням приватних інтересів природокористувача» [22, с. 270], оскільки лише в такому випадку ми зможемо говорити про ефективність договірної механізми, як основного регулятора відносин у сфері природокористування.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 759.
2. Гражданское право: учебник: в 3 т. / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Проспект, 2005. - Т. 2: Аренда / А.А. Иванов. – 848 с.
3. Васильєва В. А. Істотні умови посередницького договору [Текст] / В. А. Васильєва // Університетські наукові записки. — 2006. — № 1(17). — С. 79—82.

4. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності: [навч. посіб]. – [2 вид., перероб. і допов.] / Володимир Васильович Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
5. Васильєва В. А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг [монографія] / Васильєва Валентина Антонівна. – Івано-Франківськ, 2006. – 409 с.
6. Васильєва В. А. Правове регулювання відносин за договором консигнації : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня к. ю. н. : спец. 12.00.03 / Валентина Антонівна Васильєва. – Львів, 2000. – 19 с.
7. Луць А. В. Свобода договору у цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В. В. Луць. – К., 2001. – 18 с.
8. Спасибо-Фатєєва І. Розірвання договору: підстави, порядок, наслідки / І. Спасибо-Фатєєва // Право України. – № 9. – 2012. – С. 102-109.
9. Борисова В., Баранова Л. Цивільне право України / В. Баранов, Л. Баранова. – Том 1. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 480 с.
10. Пиляева В. В. Римское частное право / Валентина Владимировна Пиляева. – СПб. : Питер, 2002. – 267 с.
11. Черниловский З. М. Лекции по римскому частному праву / Зиновий Михайлович Черниловский. – М. : Юрид. лит, 1991. – 208 с.
12. Новицкий И. Б. Основы римского гражданского права / И. Б. Новицкий. – М. : Зерцало, 2007. – 316 с.
13. Римское частное право / Перетерский И. С, Новицкий И. Б., Флейшиц Г. А. и др. – М. : Юрид. из-во МЮ СССР, 1948. – 583 с.
14. Римское частное право: [учебник] / Под редакцией И. Б. Новицкого и И.С. Петеретерского. – М. : Юрист, 1996. – 308 с.
15. Покровский И. А. История римского права / И. А. Покровский. – Петроград : Право, 1918. – 430 с.
16. Бартошек М. Римское право: понятия, термины, определения / М. Бартошак. – М. : Юрид. лит., 1989. – 448 с.
17. Годеме Е. Общая теория обязательств / Е. Годеме. – М. : Изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. – 507 с.
18. Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права : [Издание пятое, исправленное и дополненное] / Д. Д. Гримм. – Петроград : Гос. типография, 1916. – 422 с.
19. Мета та ціль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%B0>.
20. Новый російсько-український словник-довідник: Близько 65 000 слів / С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко, К. В. Ленець, Л. О. Пустовіт. – К. : Довіра, 1996. – 797 с.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
22. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії і практики : [монографія] / Н. Р. Кобецька. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. – 271 с.

ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ КОНФЛІКТ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ

Яремак З.В.

*(кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри судочинства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника)*

Анотація. У статті на основі теоретико-правового аналізу із застосуванням дедуктивного методу дослідження визначено поняття та особливості еколого-правового конфлікту. Систематизовано ознаки, що визначають сутнісні характеристики даної категорії конфлікту, якими є, по-перше, власне загальні ознаки юридичного конфлікту, по-друге, ознаки, які визначають соціальну складову, і, по-третє, ознаки екологічного характеру.

Ключові слова: конфлікт, еколого-правовий конфлікт, об'єкт конфлікту, предмет конфлікту.

In the article the notion of environmental law as well as its specific features are defined on the basis of the theoretical law analysis approach. The essence of environmental law conflict is regarded as a type of social law conflict. It is outlined that the conflict in the environmental law sphere is caused by the diversity of a person's interests and aims which person is going to achieve within nature interrelationship (ecological, economic, cultural).

It is stressed on the necessity to separate law, social, economic and environmental components of the environmental law conflict. The analysis of the main meaningful issues such as "conflict", "law conflict", "environmental conflict" was made to determine the peculiar features of environmental law conflict within the law conflicts framework.

It was systematized signs that determine the essential characteristics of this category of conflict, which are, at first, the actual common features of the legal conflict, and the second, signs that define the social component, and, the third, the environmental features. It was proved that only together these signs can identify concept of "ecological and legal dispute."

There were determined the ways and areas of further investigations that must be realized through development of the model of interrelationship between subjects of legal relationship with the aim to harmonize their interests and decrease conflict occasions between a citizen and nature.

Key words: *conflict, environmental law conflict, subject of conflict, object of conflict.*

Постановка проблеми. Взаємовідносини між людиною і довкіллям носять досить складний, внутрішньо суперечливий та нерозривно взаємозалежний характер, позитивність якого для обох сторін можлива тільки на основі узгодження законів розвитку природи і суспільства. Використання природних ресурсів і пов'язане з ним відповідне навантаження на навколишнє природне середовище – це та сфера людської діяльності, яка визначає широке коло соціальних, економічних та екологічних проблем. Особливо актуальними вони є сьогодні, оскільки раціональне природокористування і збереження довкілля – ті важливі чинники, що в умовах вичерпання ресурсів і погіршення екологічного стану навколишнього середовища можуть сприяти запобіганню подальшій деградації середовища проживання людини, динамічному розвитку економіки і задоволенню соціальних потреб.

В основу взаємодії людини і природи покладено реалізацію потреб та інтересів, які за своєю суттю мають протилежний за змістом характер: з однієї сторони, задоволення економічних потреб природокористувачів, що визначають специфіку використання природних ресурсів, розміщення виробництв, розвиток інфраструктури тощо, з іншої, – екологічних, спрямованих на забезпечення цілісності екосистеми, її охорони та відтворення природних ресурсів, і покладають на всіх суб'єктів природокористування додаткові обов'язки стосовно охорони, захисту і забезпечення екологічної безпеки. Таким чином, в основу взаємодії людини і природи закладена конфліктність інтересів, насамперед, екологічних та економічних. Різновекторність інтересів суб'єктів екологічних відносин є підставою виникнення конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конфлікт є предметом дослідження самостійної науки конфліктології. Вироблені нею загальні наукові уявлення щодо змісту цього поняття лягають в основу вчень різних галузей науки (соціології, політології, екології, економіки і т.п.). Теоретико-правове обґрунтування та визначення змісту терміну «правовий конфлікт» зроблено науковцями у галузі теорії права (С. С. Алексєєв, С. В. Бобровник). Водночас дослідженням юридичного конфлікту із окресленням специфіки його змісту в окремих сферах правовідносин займаються науковці галузевих юридичних наук: О. М. Вінник, Ю. М. Жирнокуй (сфера наукового інтересу – корпоративні конфлікти), А. К. Гасанова (конфлікти інтересів у галузі адміністративного права). Спеціальними розробками еколого-правового конфлікту займаються представники сучасної науки екологічного права О. Л. Дубовік, Н. А. Каус тощо.

Метою статті є визначення поняття «еколого-правовий конфлікт», характеристика його специфічних ознак, що розкривають зміст цього виду конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження поняття еколого-правового конфлікту доцільно розпочати із загального визначення категорії «конфлікт». Цілком погоджуємось із висловленою у науковій літературі думкою про те, що «конфлікти – давнє явище, притаманне суспільству з найбільш ранніх стадій його становлення та розвитку» [1, с. 5] і «саме з конфліктністю суспільного життя пов'язане нормативне регулювання та виникнення позитивного права» [2, с. 155–158]. Сучасна конфліктологічна наука в центр дефініції «конфлікт» ставить переважно проблему зіткнення інтересів, потреб і спричиненої цим зіткненням боротьби сторін. Конфлікт часто виникає через конкуренцію за доступ (до) або контроль над недостатніми ресурсами або можливостями [3, с. 26–27]. За своєю суттю конфлікти визначаються як специфічні соціальні взаємодії, що характеризуються переважно протиставленням, а не співробітництвом, із невизначеним

колом суб'єктів, сторін, кожна із яких має самостійні інтереси, за визнання яких і бореться [4, с. 121]. При цьому вплив конфлікту на його учасників і соціальне оточення має подвійний, суперечливий характер [5, с. 261]. Складність конфлікту як суспільного явища зумовлюється виконанням ними подвійного роду функцій, одні з яких можна віднести до позитивних або конструктивних (виявлення і розв'язання за допомогою конфліктів суперечностей між учасниками суспільних відносин; активізація суспільного життя; стимулювання інновацій та соціальних змін; сприяння у формуванні соціально необхідної поведінки тощо), інші – до негативних або деструктивних, оскільки виникнення та розвиток конфліктів досить часто призводить до негативних наслідків – розколу соціальних груп або погіршення в них психологічного клімату, а в ряді випадків – погіршення індивідуальної діяльності суб'єктів конфлікту або закріплення соціально пасивності особи [6, с. 11–13].

Беручи до уваги те, що конфлікт зумовлений різновекторністю інтересів суб'єктів суспільних відносин, а, отже, має соціальний характер, робимо висновок, що юридичний конфлікт є різновидом конфлікту соціального. С. В. Бобровник звертає увагу на те, що у рамках дослідження правового конфлікту науковцями не робляться спроби визначати сутнісні ознаки родової категорії «конфлікт» та використовувати їх за основу для видового поняття «правовий конфлікт». На думку науковця, однією із визначальних особливостей (ознак) конфлікту в цілому є наявність соціальних протиріч між учасниками конфліктних відносин [7, с. 28–29; 8, с. 109].

Визначення правового конфлікту доцільно проводити шляхом виокремлення специфічних ознак, що додатково відрізняє зазначений вид конфліктів від інших видів соціальних конфліктів. Адже, як влучно зазначає Ю. Жорнокуй, – «не кожен конфлікт є юридичним, але майже кожен може завершуватись тією чи іншою юридичною процедурою» [9, с. 190]. Критерієм розмежування правового та інших видів соціальних конфліктів повинен бути специфічний правовий характер соціального протиріччя, яке лежить в основі виникнення правового конфлікту [7, с. 29]. У широкому розумінні юридичний конфлікт – це будь-який соціальний конфлікт, який має хоча б один з елементів, що володіють юридичною характеристикою, і який завершується юридичним шляхом [3, с.31]. Специальними ознаками правових конфліктів є те, що вони спричиняються юридичними ситуаціями, тобто пов'язані або з реалізацією, або з порушенням тих чи інших норм права; відбуваються у сфері юридичних відносин, пов'язані з виникненням, зміною або припиненням правовідносин між фізичними чи юридичними особами; вирішуються правовими засобами.

У Юридичній енциклопедії поняття та особливості юридичного конфлікту розкриті у межах визначення предмета науки юридичної конфліктології. При цьому юридичний конфлікт визначається як протиставлення двох чи кількох суб'єктів, зумовлене протилежністю чи несумісністю їх інтересів, потреб або цінностей. Його специфічними ознаками є: зв'язаність конфлікту правовими відносинами, наявність правових ознак суб'єктів чи об'єкта конфлікту; можливість вирішення правовими засобами; галузева визначеність конфлікту; наявність юридичних наслідків; можливість застосування примусових засобів у процесі вирішення конфлікту; вирішення конфлікту в межах спеціальної юридичної процедури [10].

С. В. Бобровник, аналізуючи правовий конфлікт через призму родового поняття «конфлікт», визначає його як «стан двостороннього зв'язку суб'єктів, який заснований на правових протиріччях, що характеризується порушенням або перешкодою в реалізації ними своїх інтересів і є причиною визрівання або настання кризи суспільних відносин». При цьому автор поряд із правовими ознаками виокремлює ті особливості, які визначають соціальну сутність юридичного конфлікту: засновується на протиріччях, що не подолані; є вищою фазою розвитку протиріч; передбачає двосторонній взаємозв'язок між суб'єктами; має деструктивний характер для правової сфери; може стати причиною кризи суспільних відносин; певною мірою має позитивне значення, оскільки «підштовхує» суспільні

відносини до розвитку і вдосконалення [7, с. 29–30; 8, с. 110].

У рамках означених підходів до визначення та з'ясування сутнісних характеристик понять «конфлікт», «юридичний конфлікт» можна сформулювати особливості екологічного як різновиду соціально-правового конфлікту. Перш за все, йому притаманні загальні ознаки і механізм розвитку, що властиві будь-якому соціальному конфлікту. Це у певній мірі зумовлює складність дослідження екологічних конфліктів, так як вони є предметом вивчення не тільки юридичної науки, але й інших галузей знань: соціології [11], екології [12], соціальної екології [13; 14], економіки природокористування [15; 16; 17]. У зв'язку з цим, проблема дослідження екологічного конфлікту полягає в тому, що більшість авторів не проводять межі між правовою, соціальною, економічною та екологічною складовою даної категорії конфлікту.

Оскільки основу нашого дослідження складає з'ясування саме правового, тим більше еколого-правового, підґрунтя відносин, що виникають з приводу виникнення конфліктних ситуацій у сфері взаємодії людини та природи, то відповідно увага має акцентуватися саме на правових зв'язках сторін конфліктної ситуації.

Н. А. Каус еколого-правовий конфлікт визначає як тип юридично значимої поведінки у сфері еколого-правового регулювання, яка виражається у протистоянні за існуючі цінності (матеріальні блага, умови існування, статус, влада і т.п.). При цьому автором виокремлюються основні ознаки цього виду конфлікту, аналізуючи які робимо висновок, що фактично мова йде про характеристику загальних ознак правового конфлікту з урахуванням специфіки правового регулювання екологічного права. Зокрема такими основними особливостями є: 1) конфлікт виникає із спричинення яким-небудь суб'єктом шкоди екології, навколишньому середовищу; 2) сторони конфлікту вступають у правові відносини; 3) головні етапи конфлікту регламентуються процесуально-правовими нормами; 4) остаточне вирішення еколого-юридичного конфлікту здійснюють уповноважені органи держави шляхом прийняття владного рішення [18, с. 168]. Натомість російський вчений-юрист О. Л. Дубовік, розглядаючи екологічний конфлікт виокремлює його специфічні риси, роблячи акцент на соціальній складовій, а саме: а) іманентність (внутрішня приналежність) суспільству (спричинені взаємодією суспільства і природи екологічні конфлікти відображають зміст процесів життя людей в існуючих природних умовах; взаємодія суспільства і природи відбувається на принципово обмеженій основі і пов'язана з витрачанням об'єктивно обмежених, важковідновлюваних або взагалі невідновлюваних ресурсів); 2) соціальність екологічних конфліктів, їх суспільна природа та значимість (будь-яка екологічна втрата одного учасника є втратою і всіх інших, тобто неможливо завдати шкоди навколишньому середовищу так, щоб не зачіпати інтересів третіх осіб); 3) гносеологічні труднощі щодо їх вирішення (знання людей у сфері взаємодії з природою є недостатніми, а тому необхідно досить обережно ставитися до можливостей мислення людини, науки, а відповідно й до державного регулювання екологічних конфліктів правовими засобами) [19, с. 7–8].

Безперечно варто погодитися із висловленими позиціями науковців, так як такі характеристики в повній мірі відображають суть екологічного конфлікту як одного із різновидів соціально-правових конфліктів. Однак визначення ідентифікуючих ознак екологічного конфлікту повинно, з одного боку, спиратися на загальні поняття про конфлікт як соціальне явище та існуючі загальні ознаки конфлікту юридичного, з іншого, – відображати саме екологічний його аспект, екологічну складову, яка дає змогу виокремити еколого-правовий конфлікт як самостійну категорію, що може характеризувати певний стан взаємовідносин у системі «суспільство – природа». Такими ідентифікуючими ознаками є його предмет і об'єкт. Об'єкт конфлікту – це те, на що спрямована протидія суб'єкта. При цьому у юридичній літературі пропонується виділяти потенційний об'єкт правового конфлікту – суспільні відносини, які є нормативно врегульованими та на які спрямоване протистояння, та реальний об'єкт – цінності, ресурси, статус, влада, а також дії результати дії, на які спрямоване протистояння [20, с.

29]. Об'єкт конфлікту варто відрізнити від його предмету, під яким розуміється об'єктивно існуюча або уявна проблема, що лежить в основі конфлікту; це те протиріччя, через яке (заради вирішення якого) сторони вступають у протиборство [17, с. 56]. Відповідно об'єктом екологічного конфлікту є природний ресурс чи екологічна цінність, що через певні обставини знаходяться на перетині інтересів різних соціальних або економічних суб'єктів, які прагнуть до володіння або контролю над ними, а його предметом – проблема володіння природним ресурсом (екологічною цінністю) і/або контролю над ним, що може принести певні вигоди одному або декільком суб'єктам.

Ще однією характерною ознакою еколого-правового конфлікту, на яку звертають увагу вчені, є спір суб'єктів про право тієї чи іншої сторони, врегульованого екологічними нормами права, на дії позитивного характеру (дії, дозволені законом), або спір про підстави притягнення до юридичної відповідальності за вчинення однією із сторін екологічного конфлікту правопорушення [18, с. 168]. Іншою особливістю такого конфлікту можна назвати юридичні наслідки (школа навколишньому середовищу, екології, а також у зв'язку з цим виникнення чи припинення у сторін юридичних прав, юридичних обов'язків, зміна їх за змістом тощо), а також чіткість форм та процедур врегулювання екологічних конфліктів. Окрім того, особливими є причини виникнення екоконфліктів, їх динаміка розвитку й порядок вирішення тощо.

Таким чином, лише шляхом встановлення сукупності ознак юридичного, соціального та екологічного змісту, дає підстави визначати категорію конфлікту як «еколого-правовий конфлікт». У протилежному випадку можна вести мову виключно про екологічний конфлікт як вид соціального.

Висновки. Конфлікт в еколого-правовій сфері об'єктивно обумовлений різноплановістю інтересів, які особа бажає досягти при взаємодії з природою, і які, як правило, мають протилежний за змістом характер (екологічний, економічний, соціальний, естетичний, культурний тощо). В умовах практичної реалізації нашою державою принципу сталого розвитку необхідно максимально розвинути механізм взаємодії різних суб'єктів екологічних правовідносин з метою гармонізації їх інтересів, і, як наслідок, зменшення можливостей виникнення конфліктних ситуацій у сфері взаємовідносин людини і природи.

Еколого-правовий конфлікт за своєю суттю є різновидом соціально-правового конфлікту. При цьому досліджуючи змістовні характеристики даної категорії конфліктів, доцільно виокремлювати як правову, соціальну, так і екологічну складову, що, з одного боку, дозволяє визначити специфіку цього виду конфліктів у системі інших соціальних конфліктів, а, з іншої сторони, з'ясувати правову природу екологічних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Вінник О. М. Корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами в акціонерних товариствах: традиційні та інноваційні способи попередження й розв'язання / О. М. Вінник // Актуальні питання інноваційного розвитку. – 2012. – № 2. – С. 5 – 11.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения [Текст] / С. С. Алексеев. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 752 с.
3. Иванов В. М. Юридична конфліктологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Иванов, О. В. Иванова. – К. : МАУП, 2004. – 224 с.
4. Дубовик О. Л. Экологическое право и экологические конфликты / О. Л. Дубовик // Право и политика. – 2006. – № 5. – С. 116 – 136.
5. Социология [Текст] : учеб. для вузов / В. Н. Лавриненко, О. А. Шабанова, Г. С. Лукашева; под ред. Лавриненко В. Н. – М.: Культура и спорт, 1998. – 349 с.
6. Дмитриев А. В. Конфликтология [Текст] : учеб. пособ. / А. В. Дмитриев. – М. : Гардарики, 2000. – 320 с.
7. Бобровник С. Правовий конфлікт: поняття, ознаки, природа та різновиди / С. Бобровник // Загальні проблеми правової науки. – 2011. – № 1(64). – С. 26 – 33.
8. Бобровник С. В. Правовий компроміс і правовий конфлікт як ціннісні виміри права / С.В. Бобровник // Альманах права. — 2012. — Вип. 3. — С. 109 – 113.
9. Жорнокуй Ю. Шляхи вирішення юридичних ситуацій (корпоративних конфліктів) в акціонерних товариствах / Ю. Жорнокуй // Право України. – 2009. – № 10. – С. 190 – 198.
10. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та

ін. – К. : Укренцикл., 1998. – Т. 3: К – М. – 792 с.

11. Мылина Н. Н. Теоретико-методологические основы исследования экологических конфликтов как социальной категории / Н. Н. Мылина // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2014. – № 6-2. – С. 258 – 261.

12. Шалаев В. П. «Человек – природа – человек»: глобальный конфликт или глобальная перестройка (системно-синергетический анализ) / В. П. Шалаев // Конфликтология. – 2014. – № 1. – С. 87 – 102.

13. Василенко В. Н. Экологические конфликты общества как предмет социологии и социальной экологии / В. Н. Василенко // Социологические исследования. – 1998. – № 3. – С. 73 – 79.

14. Попов Г., Морозов С. Социальное регулирование эколого-конфликтной ситуации / Г. Попов, С. Морозов // Предпринимательство. – 2006. – № 4. – С. 127.

15. Бобылев С. Н., Соловьева С. В., Ситкина К. С., Кирюшин П. А. Социально-экономические аспекты экологических конфликтов // Вестник Московского университета. Сер. 6. Экономика: Изд-во Моск. ун-та, 2010. – № 2. – С. 46.

16. Сабадаш В. В. Теоретико-методологические аспекты исследования экологического конфликта в современной системе природопользования / В. В. Сабадаш // Экономика природопользования. – 2009. – № 6. – С. 19.

17. Сабадаш В. В. Методологічні підходи до детермінації екологічного конфлікту / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2006. – № 4. – С. 49 – 62.

18. Каус Н. А. К вопросу об особенностях эколого-правовых конфликтов / Н. А. Каус // Правопорядок: история, теория, практика. – 2014. – № 2 (3). – С. 167 – 169.

19. Дубовик О. Л. Экологические конфликты / О. Л. Дубовик // Экологическое право. – 2005. – № 2. – С. 3 – 14.

20. Худойкина Т. В. Юридическая конфликтология в условиях государственноправовых и общественных преобразований в России: постановка проблемы, теоретические и социологические аспекты / Т. В. Худойкина // СибЮрВестн. – 1998. – № 3. – С. 25 – 34.

ШАНОВНІ АВТОРИ!

Запрошуємо до співробітництва вчених, аспірантів, практичних працівників!

Для публікації в журналі «Екологічне право України» приймаються неопубліковані раніше наукові праці в галузі права.

Фаховий журнал «Екологічне право України» охоплює чотири номери у рік і є щоквартальником.

Статті до публікації приймаються: №1 – до 20 березня; №2 – до 20 червня, №3 до 20 вересня; №4 – до 20 грудня.

Редакційна колегія журналу звертає увагу на обов'язкове дотримання вимог до наукових фахових видань та пропонує:

Рукопис подавати у двох примірниках українською, російською або англійською мовами та його електронну версію (структура та зміст якої повністю відповідають друкованому варіанту) у вигляді файлу:

- у текстовому редакторі Word, шрифт – Times New Roman, з розширенням .doc, кегль – 14;
- параметри сторінки – формат А-4, розташування тексту (таблиці, діаграми тощо) книжне з дотриманням таких розмірів полів: верхнього, нижнього і лівого – 2 см, правого – 1 см;
- відстань між рядками – 1,5 інтервал;
- кількість матеріалу однієї статті – 10 - 12 стор.

Стаття має передбачати такі обов'язкові структурні елементи:

- УДК;
- назва статті;
- ім'я та прізвище, науковий ступінь, вчене звання автора (вирівнювання по середині);
- анотація та ключові слова – укр., рос., англ. мовами;
- до статті англійською мовою обов'язкова анотація українською;
- постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор; виділення невирішених раніше аспектів загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.
- використана література (згідно ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Нові правила бібліографічного опису. – Режим доступу: [//www.ukrbook.net/DSTU_pabl.htm](http://www.ukrbook.net/DSTU_pabl.htm));

Рукопис статті повинен бути ретельно вичитаний, виправлений та підписаний автором.

Окремим файлом має бути підготовлено та надано до редакції реферат статті англійською мовою (1 стор.):

- **актуальність;**
- **мета статті;**
- **виклад основної проблеми;**
- **висновки.**

Стаття має супроводжуватися довідкою про авторів (вказуються прізвище, ім'я та по батькові, вчене звання, місце роботи, посада, адреса електронної пошти і контактні телефони).

Весь текст повинен бути набраний в одну колонку без застосування будь-якого форматування.

Не допускається використання вставок та гіперпосилань.

Рукопис не має містити прихованого тексту і тексту, розміченого кольорами або підкресленнями.

Можна виділяти окремі частини тексту курсивом або напівжирним шрифтом.

Бібліографічні посилання подають, уникаючи автонумерації та автоматично генерованих кінцевих посилань.

Автор статті відповідає за правильність і достовірність викладеного матеріалу та за належність останнього йому особисто.

Редакція зберігає за собою право вносити до тексту редакційні зміни і скорочувати його.

Для авторів, які не мають вченого ступеня кандидата наук, необхідно мати рецензію на статтю.

Рецензія повинна бути підписана відповідними особами.

Разом з рукописом на папері подається файл на диску формату CD або текст статті надсилається електронною поштою на e-mail редакції: j_msb@ua.fm або j_msb@ukr.net та **дублюється на адресу: [natalka_bn @ukr.net](mailto:natalka_bn@ukr.net)**

Після узгодження з Редакцією, автори можуть мати нагоду направляти матеріали статей, відгуків та підтвердження оплати послуг за e-адресою: [natalka_bn @ukr.net](mailto:natalka_bn@ukr.net)

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ**

**№ 3-4
2016**

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Співзасновники журналу

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
 Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи
 Асоціація українських правників
 Українська екологічна спілка
 Адвокатське об'єднання «Василь Костицький і Партнери»

Редакційна рада

Шемшученко Ю.С., академік Національної академії наук України та НАПрН України, доктор юридичних наук, професор (*шеф-редактор*).

Гетьман А.П., академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, лауреат Державної премії, заслужений діяч науки та техніки України, Проректор з наукової роботи Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого.

Костицький В.В., член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор (*редактор*).

Лапечук П.І., кандидат сільськогосподарських наук, доцент; Віце-президент Української екологічної спілки.

Редакційна колегія

Андрійцев В.І., доктор юридичних наук, професор.

Балюк Г.І., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного права Юридичного інституту Київського національного університету і. Тараса Шевченка.

Бобкова А.Г., доктор юридичних наук, професор, декан Економіко-правового факультету Донецького національного університету.

Єрмоленко В.М., доктор юридичних наук, професор.

Каракаш І.І., кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Краснова М.В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри екологічного права Юридичного інституту Київського національного університету ім. Тараса Шевченка,

Кулинич П.Ф., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник завідувача відділу проблем аграрного, земельного та екологічного права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАПрН України.

Курило В.І., доктор юридичних наук, професор, академік АН ВО України, заслужений юрист України, Перший проректор Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Малишева Н.Р., доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, лауреат Державної премії України у галузі науки і техніки, Заслужений юрист України, провідний науковий співробітник відділу проблем аграрного, земельного та екологічного права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАПрН України.

Мироненко І.В., кандидат юридичних наук, доцент.

Нагребельний В.П., кандидат юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України, старший науковий співробітник, заступник директора Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАПрН України.

Новицька Н.Б., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (*відповідальний редактор*).

Носік В.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового, земельного та екологічного права юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Олещенко В.І., кандидат географічних наук, професор кафедри землезнавства та геоморфології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Розовський Б.Г., доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Дала.

Романко С.М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника.

Романенко Є.О., кандидат юридичних наук, доцент

Сидор В.Д., доктор юридичних наук, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».

Соколова А.К., доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого.

Шульга М.В., член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Редакція журналу не завжди поділяє позиції авторів з приводу висловлених проблем і не несе відповідальності за зміст авторських публікацій.

Журнал рекомендовано до друку Рішенням Вченої ради Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи (протокол № 6 від 12.12.2016 р.).

Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи 01034, м. Київ, вул. Паторжинського, 4, оф. 8
 тел./факс 228-50-12
 e-mail редакції: natalka_bn@ukr.net